

T.C
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMUYÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA, SİYASAL KÜLTÜR VE
SİYASAL KATILIM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
KAVRAMSAL ANALİZİ

Danışman:
Prof. Dr. M. Sami DENKER

Esra AKAY

Kütahya – 2006

Kabul ve Onay

Esra AKAY'ın hazırladığı, “**Siyasal Toplumsallaşma, Siyasal Kültür ve Siyasal Katılım Arasındaki İlişkinin Kavramsal Analizi**” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

...../...../2006

Tez Jürisi

Prof. Dr. M. Sami DENKER (Danışman) .....

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN .....

Yrd. Doç. Dr. Hüsamettin İNAÇ .....

Prof. Dr. Ahmet KARASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Siyasal Toplumsallařma, Siyasal Kùltür ve Siyasal Katılım Arasındaki İlişkinin Kavramsal Analizi**” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2006

Esra AKAY

ÖZGEÇMİŞ

11.03.1980 tarihinde Yozgat'ta dünyaya geldi. İlk, orta öğrenimini Yozgat'ta, Lise öğrenimini ise Fatih Sultan Mehmet Lisesinde 1997'de tamamlayarak aynı yıl Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünü kazanarak yüksek öğrenimine başladı. 2002 yılında mezun oldu. 2003 yılının Aralık ayında Dumlupınar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. Halen bu görevde bulunmaktadır.

ÖZET

Siyasal Toplumsallaşma süreci, mevcut siyasal sistemin, norm, değer, tutum ve davranış kalıplarının bireye aktarıldığı ve bireyin böylece kendisini, söz konusu siyasal sistem içerisinde onun bir üyesi olarak tanımlamasını sağlayan dinamik ve çok yönlü bir süreçtir. Siyasal insanın oluşumu olarak ifade edebileceğimiz ve bireyin doğumuyla birlikte başlayan siyasal toplumsallaşma süreci ; bireyi sosyopsikolojik ve zihinsel gelişme evrelerine bağlı olarak ve her bir evrede farklı bir etkileşim ortaya koyarak, onu siyasal sistemin bir üyesi yapmaktadır. Toplumun siyasal sisteme ilişkin tüm inanç tutum ve siyasete dair davranış kalıpları ise, genel kültürün daha özel bir parçası olan ve toplumun siyasal kültürünü bir arada oluşturan faktörlerdir. Bu durumda siyasal kültür, bir yandan siyasal sürecin işleyişini kolaylaştıran, diğer yandan da siyasal sistemin meşruiyetini ve devamlılığını sağlayan bir mekanizmadır.

Siyasal Sistem içerisinde ve sisteme ilişkin olarak bireylerin, karar vericilerin ve toplumun siyasal tutum ve yönelimlerini etkilemek ve alınan kararları yönlendirmek amacıyla giriştikleri tüm faaliyet ve davranışları “Siyasal Katılma” kavramı ile ifade edilmektedir. Siyasal katılma basit bir meraktan yoğun siyasal eylemlere kadar uzanan oldukça geniş ve karmaşık bir davranışlar kümesine sahiptir.

Bireyin, siyasal sistem içerisinde ortaya koyduğu söz konusu siyasal yönelim ve faaliyetleri, onun Siyasal toplumsallaşma sürecine ve Toplumun Siyasal Kültür yapısına bağlı olarak şekillenmekte ve siyasal katılım düzeyleri de siyasal kültür öğelerinin ve siyasal sosyalleşme düzeyinin birey üzerindeki etki derecesine göre farklılık göstermektedir. Bireylerin siyasal sistem içinde farklı siyasal yönelim ve tercihler sergilemesinde, Siyasal Katılımın toplumsal dinamikleri, bireyin psikolojik özellikleri, siyasal toplumsallaşma ve siyasal kültür yapısı etkili olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Siyasal Toplumsallaşma, Siyasal Kültür, Siyasal Katılım, Toplumsallaşma, Kültür, Katılım, Siyasal Sistem.

ABSTRACT

Political socialization is a dynamic and multidimensional process that transfers the norms, values, attitudes and behavior patterns of prevalent political system to the individual and that enables the individual to identify him/herself within the boundaries of this political system as a member. Political socialization process, as an evolution of political man taking its course from the birth of individual on ward, makes the individual the member of political system by laying down an interaction sphere in accordance with and at every stage of his/her socio-psychological and cognitive development. All the beliefs, attitudes and behavioral patterns of society, which are related to the political system and are the constituents of very parts of general culture, are the elements that keep the political culture of a given society together. In this point of view, political culture becomes a mechanism that facilitates the functioning of political processes and, at the same time, maintains the legitimacy and sustenance of the political system.

The actions and behaviors of individuals within a political system to influence the attitudes and inclinations of the public and decision-makers and to channel policies towards their own end can be considered as a form of political participation. Political participation has a complicated and extensive action reservoir which ranges from simple curiosity to intensive political protest.

The manifestation and conduct of individual tendencies and actions within the political system is shaped around the political socialization steps dependent on the political culture of society and, the intensity and extent of political participation vary in accordance with the impact of cultural elements and political socialization level of the individual. Political socialization, political culture, social dynamics of political participation and individuals psychological characteristics are the main factors that affects individual tendencies and choices within the political system.

Key words: Political Socialization, Political Culture, Political Participation, Socialization, Culture, Participation, Political System.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TABLOLAR ve ŞEKİLLER.....	x
KISALTMALAR.....	xi
TEZ HAKKINDA.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA

1.1. KAVRAMSAL ANALİZ.....	4
1.1.1. Toplumsallaşma.....	4
1.1.2. Siyasal Toplumsallaşma.....	6
1.2. SİYASAL İNSANIN OLUŞUMU.....	8
1.2.1. Siyasal Toplumsallaşmanın İlk Evresi-Çocukluk Dönemi.....	8
1.2.2. Ergenlik-Gençlik Dönemi.....	25
1.2.3. Olgunluk Çağı - Yetişkinlik Dönem.....	36
1.3. SİYASAL TOPLUMSALLAŞMANIN ARACI KURUMLARI.....	45
1.3.1. Aile.....	45
1.3.2. Okul ve Eğitim.....	50
1.3.3. Kitle İletişim Araçları.....	53
1.3.4. Arkadaş Grupları.....	57

İKİNCİ BÖLÜM SİYASAL KÜLTÜR

2.1. KAVRAMSAL ANALİZ.....	61
2.1.1. Kültür.....	61
2.1.2. Siyasal Kültür.....	64
2.2. SİYASAL KÜLTÜR TÜRLERİ VE İŞLEVLERİ.....	71
2.2.1. Siyasal Kültür Türleri.....	71
2.2.1.1. Yöresel Siyasal Kültür (Dini – Mahalli Kültür).....	72

2.2.1.2. Uyruluk Siyasal Kültürü (Teba Kültürü – Bağımlılık S. Kültürü) ..	72
2.2.1.3. Katılımcı Siyasal Kültür	73
2.2.2. Siyasal Kültürün İşlevleri	76
2.3. SİYASAL KÜLTÜRÜN ÖLÇÜLERİ	77
2.3.1. Mili Özdeşleşme	77
2.3.2. Kişinin Vatandaşları İle Özdeşleşmesi	78
2.3.3. İktidar Uygulaması	78
2.3.4. Karar alma Süreci	79
2.4. SİYASAL KÜLTÜR VE İDEOLOJİ	80
2.4.1. İdeoloji Kavramının Gelişimi.....	80
2.4.2. Siyasal Kültür – İdeoloji İlişkisi	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL KATILIM

3.1 KAVRAMSAL ANALİZ	93
3.1.1 Siyasal Sistem.....	93
3.1.2. Siyasal Katılım	95
3.2. SİYASAL KATILIM DÜZEYLERİ	100
3.2.1. Lester W. Milbrath’ a Göre Siyasal Katılım Düzeyleri.....	101
3.2.2. Verba ve Nie’nin Siyasal Katılım Düzeyleri.....	103
3.2.3 Robert Dahl’ın Siyasal Katılım Düzeyi Sınıflaması	104
3.2.4. Samuel Barnes ve Max Kease’in Sınıflandırması.....	104
3.2.5. Deniz Baykal’ın Siyasal Katılım Düzeyi Sınıflandırması	105
3.3. SİYASAL KATILIMIN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ.....	106
3.3.1. Demografik Dinamikler ve Siyasal Katılma	106
3.3.1.1. Aile	106
3.3.1.2. Yaş ve Cinsiyet	108
3.3.1.3. Eğitim Düzeyi ve Okul	114
3.3.1.4. Yerleşim Yeri ve Kentleşme.....	117
3.3.1.5. Meslek ve Statü.....	119
3.3.2. Psikolojik Faktörler ve Siyasal Katılma.....	121
3.3.2.1. Siyasal etkinlik Duygusu	121
3.3.2.2. Vatandaşlık Görevi Duygusu.....	124

3.3.2.3. Empati	124
3.3.3. Olumsuz Psikolojik Faktör ve Siyasal Katılma.....	126
3.3.3.1. Yabancılaşma (Alienation) ve Siyasal Katılma	126
3.3.3.2. Anomi ve Siyasal Katılma	128
3.4. KİTLE İLETİŞİM ARACI VE SİYASAL KATILMA	129
SONUÇ	133
KAYNAKÇA.....	137
DİZİN.....	150

TABLULAR VE ŞEKİLLER

Tablo 3.1. Milbrath'ın Siyasal Katılım Düzeyi Hiyerarşisi	102
Tablo 3.2. Kitle İletişim Araçlarının Fonksiyonları.....	130
Şekil 2.1. Almond ve Verba'nın Sivil Kùltür Teorisi	75
Şekil 3.1. Easton'un Siyasal Sistem Modeli	94

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
İ.İ.B.F.	: İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
N	: Number
p.	: Page
pp.	: Pages
S	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
t.y.	: Tarih yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
Üniv.	: Üniversite
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

TEZ HAKKINDA

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Siyasal Toplumsallaşma, Siyasal Kültür ekseninde bireyin siyasal tercih ile siyasal yönelimlerinin oluşumunu ve böylece genel anlamda Siyasal Toplumsallaşma Siyasal Kültür ve Siyasal Katılım arasında varolan doğrudan ilişkiyi ortaya koymaktır

ARAŞTIRMANIN AMACI

Birey, dünyaya gelişiyle birlikte Toplumsallaşma adı verilen ve üyesi olduğu toplumun değerleri, normları, tutum ve davranış kalıplarını öğrenme süreci içerisine dahil olmaktadır. Bu süreç içerisinde çocuk aynı zamanda toplumsal davranışın bir alt bölümü olan siyasal tutum değer ve davranış kalıplarını da edinmektedir Bu açıdan bireyin Siyasal Kültür tarafından şekillendirilen siyasal norm değer ve davranış kalıplarını öğrendiği ve içselleştirdiği bir süreç olan Siyasal Toplumsallaşma süreci sonucunda, gerek çocukluk gerekse gençlik ve yetişkinlik döneminde edinilen söz konusu siyasal tutum değer ve davranış kalıpları bireyin siyasal tercih ve yönelimlerinde etkili olmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışmada; Siyasal Toplumsallaşma, Siyasal Kültür ve Siyasal Katılım arasındaki ilişki ve ilişkiyi belirlemede rol oynayan faktörleri ortaya çıkarmak, çocukluk gençlik ve yaşlılık dönemlerinde edinilen siyasal düşünce, değer, tutum ve davranış kalıpları arasındaki etkileşimi ortaya koymak ve şayet oluşan siyasal tercih ve yönelimlerde bir değişim söz konusu ise bu durumda etkili olan faktörlerin neler olduğunu belirlemek temel amacımızı/amaçlarımızı oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye’de bireyin siyasal tutum değer ve davranış kalıplarını edindiği bir süreç olarak siyasal toplumsallaşma ve bu bağlamda söz konusu siyasal tutum değer ve davranış kalıplarının genel çerçevesini belirleyen siyasal kültür ile siyasal yönelim ve tercihlerin oluşumunu konu edinen çok fazla çalışma maalesef bulunmamaktadır.

Varolan çalışmalar ise daha ziyade özellikle kendi toplumsal ve siyasal yapıları ve bunların özellikleri temelinde ortaya konmuş yabancı çalışmalara yapılan atıflar yada örnekler biçimindedir. Söz konusu nedenlerden dolayı bu çalışma; oldukça önemli olan fakat o kadarda önemli olmasına karşın az çalışılan bu nedenle de özgün çalışmaların çok fazla olmadığı, ülkemiz bilimsel çalışma literatürüne bir katkı olarak değerlendirilebilir.

ARAŞTIRMA SORULARI

Bu çalışmamızda cevabını arayacağız temel araştırma sorumuz;

-Siyasal Toplumsallaşma Siyasal Kültür ve Siyasal katılım arasındaki ilişki nedir?

Siyasal toplumsallaşma ve Siyasal kültür bireyin siyasal tercihlerini nasıl etkilemektedir?

Bu temel soruyu cevaplamak üzere aşağıdaki soruların cevapları bu araştırmada verilmeye çalışılacaktır.

-Siyasal toplumsallaşma nedir.? Göstergeleri nelerdir?

-Siyasal Kültür nedir? Göstergeleri nelerdir?

-Siyasal katılım nedir? Siyasal katılım düzeyleri ve bireylerin siyasal katılım düzeyleri üzerinde etkili olan faktörler nelerdir?

-Siyasal Toplumsallaşma Siyasal Kültür ve Siyasal katılım arasındaki ilişki nedir?

Siyasal toplumsallaşma ve Siyasal kültür bireyin siyasal tercihlerini nasıl etkilemektedir?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamızda betimleyici yöntem kullanılmaktadır. Teorik bir çalışma olması geniş bir biçimde kütüphane taramasını gerektirmiştir. Özellikle orijinal ve yabancı kaynakların tespiti ve elde edilmesi taranması ve okumaları oldukça geniş bir zamanı almıştır. Bu nedenle bir çok kütüphane konu ile ilgili olarak çalışan diğer üniversitelerdeki öğretim üyeleri ile temas kurularak kayna açısından yardım alınmış, konu ile ilgili olarak görüşmeler yapılmıştır.

TEZ METNİ

GİRİŞ

İnsanların en temel özelliği onun toplumsal ve siyasal bir varlık olmasıdır. Dünyaya gelişiyle birlikte kendisinde var olan refah, mutluluk ve güven içinde yaşama ihtiyacı bireyi diğer bireylerle bir araya gelerek toplum adı verilen bütün içerisinde ortak amaç ve ihtiyaçlarının gerçekleştirme durumu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla doğasından kaynaklanan bir gereklilikle toplumsal yaşama dahil olan birey, oluşan bu yapı içerisinde diğer bireylerle çeşitli ve sayısız ilişkiler kurmakta ve böylelikle doğumuyla başlayan ve yaşamı boyu devam eden bir etkileşim süreci içerisinde yerini almaktadır.

İnsan oğlu toplu halde yaşamaya başlamasıyla birlikte söz konusu bütün içerisinde düzenin temini ortak amaçların gerçekleştirilmesi için iş bölümü ve kurumsallaşmanın sağlanması gibi pek çok sorun ile karşı karşıya kalmış, bu durum ise, yönetim olgusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece, toplumsal yapı içerisinde düzen, iş bölümü ve kurumsallaşmayı sağlamakla görevli yöneticiler ile yöneticilerin aldığı kararları talep ve beklentileriyle etkileyen ve alınan kararlardan direk yada dolaylı olarak etkilenen yönetilenlerin oluşturduğu siyasal bir yapının oluştuğunu görüyoruz.

Çalışmamızın odak noktasına siyasal ve toplumsal yapının en temel yapı taşı olan bireyin Toplumsallaşma, Siyasal Toplumsallaşma, Siyasal Kültür ve Siyasal Katılım döngüsü içerisindeki yerini belirlemek ve söz konusu döngü içerisinde Siyasal Toplumsallaşma, Siyasal Kültür ve Siyasal Katılım arasındaki ilişkilerin temel değişkenlerinin orta konması oluşturmaktadır.

Bu nedenle;

Birinci bölümde, Toplumsallaşma ve Siyasal Toplumsallaşma kavramları incelenmiş ve Siyasal Toplumsallaşma süreci içerisinde bireyin bilişsel, psikososyal ve siyasal gelişimi çeşitli yaş dönemleri itibarıyla ele alınmış ve söz konusu süreçlerde

çevresel faktörlerin etkisi incelenmiştir.

İkinci bölümde, çalışmanın genel çerçevesi dahilinde, Kültür kavramından hareketle, Siyasal Kültür, Siyasal Kültürün İşlev ve Ölçütleri ve İdeoloji ile ilişkisi incelenerek, siyasal norm, değer, inanç ve davranış kalıplarının genel çerçevesi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, Katılım kavramı ve Siyasal Katılım Düzeyleri bireylerin Siyasal kültür, ve Siyasal Toplumsallaşma sürecine bağlı olarak ortaya koydukları davranış ve yönelimler ele alınmış ve Siyasal Katılımın temel göstergeleri belirlenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA

1.1. KAVRAMSAL ANALİZ

1.1.1. Toplumsallaşma

Toplum kavramı Sosyal Bilimler Sözlüğünde “Belirli bir coğrafi bölge üzerinde temel ihtiyaçların karşılamak için örgütlenmiş, aralarındaki etkileşim ve iletişimi düzenleyen kuralları ve kurumsal ilişkileri olan, benzerlerinden görece de olsa farklı özellikler taşıyan, hem biyolojik hem de kültürel olarak kendisini yeniden üretecek mekanizmalara sahip, görece büyük bir insan topluluğu”¹ olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımlamayla toplum, “kurumsal olarak tespit ve tayin edilmiş amaçların elde edilmesine yönelik bir grup bütünleşmesi”² şeklinde ifade edilmektedir.

Gelişi güzel ve geçici insan topluluklarından farklı olarak en genel anlamıyla ortak çıkarların gerçekleştirme amacıyla bir araya gelen, ortak kültür ve normlarını oluşturarak kurumsallaşmış bir bütünü oluşturan toplum ve toplum denilen söz konusu bütünün en temel parçası olan birey arasında doğumdan ölüme kadar süren ilişkiler yumağı olarak algılayabileceğimiz toplumsallaşma olgusu, son altmış yetmiş yıllık bir dönemde sosyal bilimler alanında kendisine geniş yer bulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Farklı disiplinler, toplumsallaşma olgusunu farklı yaklaşım ve yöntemlerle ele almakta ve bu nedenle de, amaç ve nitelikleri bakımından farklılıklar gösteren birçok tanım ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda aynı sosyal bilim dalı içerisinde dahi tek bir toplumsallaşma/siyasal toplumsallaşma, tanımının varlığı da söz konusu değildir. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde farklı tanımlamalardan yola çıkarak konuya daha geniş bir perspektif kazandırmaya ve söz konusu geniş bakış açısı ile toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma kavramlarını ele almaya çalışacağız.

¹ Ömer Demir, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Vadi Yayınları, 3.Baskı, Ankara, 1999, s.222.

² Zeki Arslantürk, Tayfun Amman, **Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**, Çamlıca Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, Kasım 2001, s.203.

Toplumsallaşma kavramının farklı disiplinlerce geliştirilen tanımlamalara göre, “psikologlara göre toplumsallaşma, toplumda var olan, kabul gören davranış kalıplarının toplumu oluşturan üyeler tarafından içselleştirilmesi ve benimsenmesidir. Sosyal antropologlar, toplumsallaşmayı kültürlenme kavramıyla karşılamaya çalışırlar. Kültürlenme; toplumda var olan kültürün toplum üyeleri tarafından öğrenilmesi’dir. Sayın, bir sosyolog olarak toplumsallaşmayı “bir insanın tüm yaşamı boyunca, ortamının sosyokültürel öğelerini öğrenmesi, içselleştirmesi deneyimlerin ve anlamlı toplumsal ajanların (aile, okul... vb. gibi) etkisi altında kişilik yapısıyla bunları bütünleştirilmesi ve bu yolla da yaşamak zorunda olduğu toplumsal çevresine uyması”³ şeklinde tanımlamaktadır.

Toplumsallaşma kavramının sosyal denetim mekanizması özelliğinden yola çıkarak Taşdelen Toplumsallaşmayı, “ferde has bir benliğin doğduğu ve içinde yaşanılan değer ve normların edinildiği bir süreç olmasının yanı sıra aynı zamanda hem grup hayatını güçlendiren hem de ferdin gelişimini temin eden nesiller boyu tecrübe edilmiş olan bir sosyal denetim türü”⁴ olarak tanımlamaktadır. Toplumsallaşma sürecinin hem ferdi hem de toplumsal işlevlerine dikkatleri çeken söz konusu tanımdan da anlaşılacağı üzere toplumsallaşma süreciyle bireye aktarılan toplumsal norm, değer ve inançlar, hem bireysel benlik yapısını hem de toplumsal yapıyı oluşturan temel güç merkezlerini oluşturmaktadır. Toplumsallaşma süreci böylece hem bireyin benlik yapısını, hem de toplumsal yapıyı geliştirmektedir.

Toplum kurallarını şekillendiriciliğini ön plana çıkaran bir yaklaşımla toplumsallaşmayı en genel şekliyle bireyin toplumun bir üyesi haline gelme süreci olarak gören Sarıbay ve Öğün ise, “sosyal kuralların davranış üzerine empoze edilmesi”⁵ şeklinde bir tanımlama yapmaktadır. Şüphesiz ki toplum toplumsallaşma süreciyle kendi tutum, değer, inanç ve davranış kalıplarını bireye aktarır. Ancak toplumsallaşma süreci salt olarak öğrenilen bu kalıpların birey tarafından davranışlarına direkt olarak uygulanması değildir. Zira bireyin benlik yapısı, duygusal, ve bilişsel

³ Önal Sayın, **Sosyolojiye Giriş**, Neşe Ofset, 2. Baskı, İzmir, 1994, s.161.

⁴ Musa Taşdelen, **Siyaset Sosyolojisi**, Kocav Yayınları, İstanbul, Mart 1997, s. 159-160.

⁵ Ali Yaşar Sarıbay, Süleyman Seyfi Öğün, **Bir Politikbilim Perspektifi**, Asa Kitabevi, 1.Basım, Bursa 1998, s.64.

yapısı bu süreç içerisinde oldukça önemlidir. Toplumsallaşma sürecinin bu iki yönüne de dikkati çeken Brim ve Wheeler’inde belirttiği gibi “birey ilk olarak toplum, tarafından kabul görmüş geleneksel rol dağılımını anlayarak kendini tanımlamayı ve toplumsal yapıdaki diğer bireyler arasında yerini anlar. İkinci olarak da rolün gereklerini ve davranışlarını duygularıyla ilişkilendirmeyi öğrenir. Kısaca toplumsallaşma birey ham maddesinin toplumun iyi işleyen bir üyesi haline getirilmesi sürecidir.”⁶ Burada sözü geçen duygularla ilişkilendirme, “içselleştirme”⁷ kavramıyla ifade edilen ve bireyi norm, değer, tutum, inanç, ve davranış kalıplarını geliştiren benlik ve duygusal yapısının süzgecinden geçirerek benimsemesi, başka bir ifadeyle özümsemesi durumudur.

Birey’in içinde yaşadığı toplumun bünyesinde barındırdığı, değer, inanç, tutum ve davranışları tanınması, öğrenmesi ve özümsemesi açısından baktığımızda Kağıtçıbaşı’nın da belirttiği gibi toplumsallaşma en genel ifadeyle, “insan yavrusu’nun toplumun bir üyesi haline gelmesi”dir, yani ailesinin, akraba ve komşuluk düzeyi’nin şehir ve köyün ve nihayete ulusun bir parçası olduğunu öğrenmesi”⁸ olarak algılanmaktadır. Toplumsal yapı içinde doğumdan başlayarak hayat boyunca içine girdiği toplumsallaşma süreci ile bir etkileşim yumağı içine giren birey, bu süreç içerisinde farklılaşıp gelişmekte; hem toplumsal yapıdan söz konusu şekilde etkilenen hem de onu etkileyen, bir sürecin aktörü olarak yerini almaktadır.

1.1.2. Siyasal Toplumsallaşma

Bireyin toplumsallaşma sürecinin daha spesifik bir parçasını oluşturan Siyasal Toplumsallaşma ise “siyasal inanç, değer ve davranışların birey tarafından benimsenme ya da toplum tarafından öğretilme süreci olarak tanımlanabilir.”⁹ Turan’a göre ise “siyasal toplumsallaşma, siyasal sistem hakkında geçerli görüş ve bilgi sahibi olmaktır. Bu siyasal sistem hakkındaki görüş ve bilgiler toplumsallaşma aşamasında bireyin çevresiyle girdiği toplumsal ve siyasal ilişkilerle birlikte öğrenme sonucunda

⁶ Orville G. Brim, Jr. and Stanton Wheeler, **Socialization After Childhood: Two Essays**, John Wiley & Sons, Inc. New York, 1966 pp.4-5.

⁷ İçselleştirme (Internalization) kavramı için Bkz. Ömer Demir, Mustafa Acar, **a.g.e.**, s.110.

⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınları, 9.Baskı, İstanbul, 1996, s.245.

⁹ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, 4.Baskı, Ekim 1994, s.103.

edinilir. Ölene kadar devam eder.”¹⁰ Greenberg’e göre “siyasal toplumsallaşma, bireyin üyesi olduğu ve vatandaş olarak benimsendiği siyasal sistemin öngördüğü tutumlar, inançlar ve değerleri kazanma süreci”¹¹ olarak tanımlayabiliriz.” Şüphesiz ki söz konusu kazanış süreci, herşeyden önce siyasal öğrenme, olarak da ifade edebileceğimiz, bir bilgilenme sürecini içeren yapıyı da ifade etmektedir. Siyasal toplumsallaşma’yı bir tedrici öğrenim (aşamalı, gelişerek öğrenim) süreci olarak gören Sigel, söz konusu bilgilenme sürecinin önemine dikkati çeken bir yaklaşımla Siyasal Toplumsallaşmanın temel hedefini, “siyasal toplumun bireyini işlevsel hale getirecek eğitimi vermek ve gelişimini sağlamak,”¹² olarak belirtmektedir. Benzer bir tanımlamayla siyasal toplumsallaşmayı açıklayan Kalaycıoğlu da, siyasal toplumsallaşmanın “siyasal insan olarak bireyin ortaya çıkması veya benliğini oluşturması süreci”¹³ olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir.

Siyasal toplumsallaşma sürecini hem siyasal düzenin sürekliliğini sağlayan hem de bu düzeni değiştirebilecek öğeleri ve araçları içeren dinamik ve çok yönlü bir olgu olarak ele alan Ergil ve Alkan, Siyasal Toplumsallaşmayı, “toplumsal siyasal çevre ile birey arasında yaşam boyu süren dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, bireyin siyasal sistem ile ilgili görüş, davranış tutum ve değerlerinin gelişmesi”¹⁴ olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla, siyasal toplumsallaşma süreci, sistemin görüş davranış tutumu ve değerlerini birey’e aktarması, bireyin kendisini, içinde bulunduğu siyasal yapının bir parçası olarak görmesi, bu yapının bir üyesi olarak yerini alması sonucunu doğuracaktır. Bu açıdan baktığımızda siyasal toplumsallaşma, bireye siyasal sistemin temel tutum, değer ve davranış kalıplarını aktarırken, diğer yandan da sistemin işleyişini, devamlılığını da garanti altına alan bir süreç olarak karışımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, Türkkahraman’ın da belirttiği gibi “...bu süreçte, insanlara siyasete katılma veya katılmama konusunda hangi davranışları kabul edilebilir ve insanlar arası ve

¹⁰ Emir Turan, **Medya’nın Siyasi Hayata Etkileri**, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1.Basım, İstanbul, 1994, s.22.

¹¹ Edward S Greenberg, “Consensus and Dissent Trends in Political Socialization Research”, **Political Socialization**, ed. Edward S Greenberg, Atherton Pres; New York, 1970, p.3.

¹² Roberta Sigel, “Assumptions about the learning of political Values”, **Political Socialization**, ed. Edward S Greenberg, s.20.

¹³ Ersin Kalaycıoğlu, **Çağdaş Siyasal Bilim: Teori Olgu ve Süreçler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1984, s.145.

¹⁴ Doğu Ergil, Türker Alkan, **Siyaset Psikolojisi: Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980, s.7.

devletle olan ilişkilerin nasıl olması gerektiği öğretilir.”¹⁵ Bu durumda da siyasal sistemin uyum içinde devamlılığının en önemli kaynağı olarak siyasal toplumsallaşma sürecinin “...siyasal uyumun toplum tarafından aktarılma yolu”¹⁶ olarak özetleyebileceğimiz önemli, bir niteliği ortaya çıkmaktadır. Başta ABD olmak üzere, yurt dışında pek çok gelişmiş ülkenin siyasal toplumsallaşma sürecini etkilemeye yönelik olarak çeşitli toplumsallaşma programları ve çalışmalar yapmaları şüphesiz ki genel anlamda toplumsallaşma spesifik anlamda ise siyasal toplumsallaşmanın söz konusu niteliğinin önemi kavramasından ileri gelmektedir. Söz konusu ülkelerdeki siyasal yapının sınıfsal farklılık temelli gelişen bir bölünmüşlüğe ve negatif tesir’e sahip olduğunu göz önünde bulundurursak Türkkahraman’ın da belirttiği gibi bu tür ülkelerde “siyasal sosyalizasyon programlarının, siyasal olarak toplum ya da grubu entegre edeceği”¹⁷ varsayımından hareketle söz konusu program geliştirme çalışmalarının yürütüldüğü sonucuna ulaşabiliriz.

1.2. SİYASAL İNSANIN OLUŞUMU

1.2.1. Siyasal Toplumsallaşmanın İlk Evresi-Çocukluk Dönemi

Gelişim, “Organizmanın döllenmiş yumurta aşamasından başlayarak yaşam boyu geçirdiği çok yönlü iyileşme ve yetkinleşme süreci olarak”¹⁸ tanımlanabilmektedir. Benzer bir tanımlamayla gelişim “bir organizmada döllenmeden ölüme kadar olan süreçte ortaya çıkan sistemli ve birbirini izleyen değişimler”¹⁹ anlamına gelmektedir. Tanımları çoğaltmak mümkündür. Dolayısıyla söz konusu tanımlamalar ışığında gelişim kavramını, bireyin döllenmeden başlayıp ölümüne dek süren, yaşamı boyunca, sistematik ve evrimsel olarak ortaya çıkan fiziksel duygusal ve düşünsel alanlarda, büyüme, öğrenme, çevresel koşulları veya içsel dinamiklerin etkisiyle ortaya çıkabilecek olan tüm değişimler olarak tanımlayabiliriz. Gelişimin en önemli özelliği de

¹⁵ Mimar Türkkahraman, **Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm**, Birey Yayınları, İstanbul, Ocak 2000, s.23.

¹⁶ David Easton, Jack Dennis, “The Childs Image Of Government”, **Political Socialization**, ed. Edward S Greenberg, p.24.

¹⁷ Türkkahraman, **a.g.e.**, s.25.

¹⁸ Ayhan Aydın, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Alfa Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Mart 2001, s.3.

¹⁹ Esra Ceyhan, “Gelişimin Temelleri”, **Gelişim ve Öğrenme**, Ed. Gürhan Can, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, Ekim 2001, s.3.

şüphesiz evrenselliğidir. Bu gelişmenin “ileriye doğru değişim” yönünü ortaya koymaktadır. Gelişim psikologları insanda meydana gelen söz konusu değişimleri Fiziksel, Bilişsel ve Psikososyal gelişim alanları şeklinde incelemektedir.

Çalışmamızın genel çerçevesi itibariyle çocukluk döneminden başlayarak bireyin zihinsel (Bilişsel) ve psikososyal gelişiminin temel özelliklerini dönemsel olarak inceleyerek bu gelişim alanları ile toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma süreçlerini de ortaya çıkan gelişim kriterlerini bağıntılı olarak ele almanın yerinde olacağı kanısındayız. Zira toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma süreçlerinin gelişiminde, içinde bulunulan toplum, çevre, siyasal sistem yapısı kadar bireyin zihinsel ve psikososyal gelişim düzeyi de etkilidir.

Zihin gelişimini bireyin ruhsal gelişiminin eksenini olarak değerlendiren Binbaşıoğlu'na göre, “zihin yapısı daha özel bir değişle zeka da bireyin davranışlarını geniş ölçüde etkiler. Kısaca zekâ kendini daha çok davranışlar da gösterir. Bilinçli olan her davranış zekânın ürünüdür; denilebilir.”²⁰ Şüphesiz ki zihinsel gelişim Binbaşıoğlu'nun da ifade ettiği gibi davranışların ortaya çıkışında oldukça önemlidir. Bu bakımdan zeka, toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma açısından da etkin bir konumda bulunmaktadır. Zira söz konusu Toplumsallaşma ve Siyasal Toplumsallaşma süreçlerinin amacı, bireyde belirli (toplumsal/siyasal) tutum, değer, inanç ve davranış kalıplarının oluşum ve gelişiminin sağlanmasıdır.

İsviçreli bilim adamı Jean Piaget çocuklar üzerinde yaptığı çeşitli araştırmalar sonucunda, insan gelişimini, zihinsel gelişimlerinde dönemsel olarak ortaya çıkan değişimlerin temelinde, dört evreye ayırmış ve Bilişsel Gelişim kuramını ortaya koymuştur. Söz konusu dönemler Duyu-Hareket (sensari motor) Dönemi, İşlem Öncesi Dönem, Somut İşlemler ve Soyut işlemler Dönemi'dir. Piaget bu dönemlerin her birinin şu dört özelliği içerdiğini belirtmektedir:²¹

²⁰ Cavit Binbaşıoğlu, **Eğitim Psikolojisi**, Kadioğlu Matbaası, 7. Baskı, Ankara 1992, s.84.

²¹ Jean Piaget, “The General Problems of the Psychobiological Development of the Child”, In **Discussions on Child Development**, Vol. 4, ed. J.M. Tonner and B. Inhelder, New York International Universities Press, 1960'dan aktaran Mary J. Gander, Harry W. Gardiner, **Çocuk ve Ergen Gelişimi**, Çev: Ali Dönmez, Nilgün Çelen, Bekir Onur, İmge Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, Ankara, Ekim 1993, s.233.

1. Adımların ortaya çıktığı yaşı kültürel etkenlerin değiştirebilmesine karşın, değişmez bir sıra.
2. İleri evrelerin önceki evrelerin bütün yapısal özelliklerini içerdiği hiyerarşik bütünleşmeler.
3. Düşünme biçiminde niteliksel farklılıklar.
4. Eylemlerin, özel görevler karşısındaki öğrenilmiş tepkilerden değil örgütlenmiş genel bir düşünce yolundan kaynaklandığı temel bir genel yapı.

Piaget sıraladığı dört özellikle zihinsel gelişimi dönemlerinin, her kültüre özgü yaş sınırlarının olabileceğini belirtmekle birlikte, tüm zihinsel yapıların bu şekilde evrensel bir gelişim göstereceğini, söz konusu evrelerin birbiriyle sistematik bir biçimde bağlı olduğu ve gelişimin eklenerek devam ettiğine, ancak her evrede zihinsel yapıda çeşitli içeriksel değişimlerin oluştuğuna ve nihayet davranışların söz konusu zihinsel değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan düşünce yapısının ürünü olduğuna dikkati çekmektedir.

Piaget'in bilişsel kuramının üç evresi çocukluk dönemi zihinsel yapının gelişimiyle ilgilidir. Bu dönemler doğumdan 2 yaşına kadar olan Duyu Hareket Dönemi, 2-6 (bazı kaynaklarda 7) yaşına kadar olan dönem de İşlem Öncesi ve son olarak 7-11 yaş aralığında Somut İşlemler dönemidir.

Duyu-Hareket Dönemi, yeni doğan bebeğin bir takım hareketlerle ve fiziksel varlığını ve duyularla dış dünyayı tanımaya başladığı doğum ile 2 yaş arasında geçen süreyi kapsamaktadır. “Yeni doğan bebek çevresiyle emme, göz hareketleri, dokunma gibi refleksleri yoluyla ilişki kurmaktadır.”²² Dolayısıyla dünyaya gelen bebek doğumuyla üyesi olduğu yakın çevresiyle kurduğu ilk ilişkilerini duyularını ve

---

²² Ziya Selçuk, **Eğitim Psikolojisi**, Atlas Kitabevi, 1994, s.75.

reflekslerini kullanarak gerçekleştirir. İsen ve Batmaz’ında belirttiği gibi “düşüncüyü sağlayan eylemler ve onların anlamını belirleyen simgelerin kullanılabilmesi için zihnin sınıflama düzenleme ilişkilendirme vb. bir çok işlemlerden yararlanabilmesi gerekir. Ancak bu işlemleri becerinceye kadar çevresiyle; ilişkilerini duyuşsal motor eylemlerle kuracağı uzun bir dönem geçirmesi gerekir.”²³ Piaget’in kuramına göre çocuğun bilişsel gelişiminin temeli bebeklikte sahip olduğu tutma ve emme reflekslerinin oluşturduğunu, daha sonra deneme yanılma yoluyla yaşadığı deneyimlerle söz konusu reflekslerden hareketle farklı, refleks olmayan bilinçli davranışlara yöneldiğini görüyoruz. Zira “bebeğin bu dönemde kazandığı davranışlar Piaget’e göre doğuştan getirilen reflekslerin şema halinde geliştirilmesidir. Bebeğin doğuştan sahip okluğu iki refleks (emme ve yakalama) diğer birçok davranışın kökenini oluşturur. Kişi emme refleksini geliştirerek yeme, ısırma, yememe, tükürme gibi şemalar edinir.”²⁴ Ayrıca bu dönemde nesne sürekliliği de bebekte mevcut değildir. Başka bir biçimde ifade edecek olursak “nesne ortadan kaldırılınca nesnenin yok okluğunu düşünür. Eline aldığı fincan ya da çingırdağın on dakika önce eline aldığı aynı çingırak ya da fincan olduğunu bebek bilmez. Onun için her dünya yeni baştan var olur ve duyu organlarının dışında bir dünyanın varlığı düşünülemez.”²⁵

Piaget’in ikinci evresi iki ile yedi yaşlarını kapsayan işlem öncesi dönemdir. Bu dönemin, egosentrik-benmerkezci düşünme ile nesne sürükleyen ve nesne sınıflamasının gelişmesi en önemli temel zihinsel gelişim özelliklerini oluşturmaktadır. İşlem öncesi dönemde egosentrik-benmerkezci düşünce sisteminin gelişimi oldukça önemlidir. Egosentizm’de denilen ben-merkezli düşünme “kişinin kendi bakış açısı ile başka bir bireyin bakış açısı arasında ayırım yapamamasıdır.”²⁶ Başka bir ifadeyle “ben-merkezlilik daha çok bir şeyi başkasının bakış açısından görme ya da başkasının duygularını ve gereksinimlerini fark etme konusundaki yetersizlik anlamına gelir.”²⁷ Bu dönemde çocuk konuşmasından, sahip olduğu nesnelere kadar her konuda kendisini tek ve en özel, en doğru hissetmektedir.

²³ Galip İsen, Veysel Batmaz, **Ben ve Toplum**, Om Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, Eylül 2002, s.48.

²⁴ Hasan Bacanlı, **Eğitim Psikolojisi**, Alkım Yayınevi, t.y. İstanbul, s. 52.

²⁵ Selahattin Özyurt Nesrin Girgin, **Gelişim Süreçleri: İnsan Nasıl Öğrenir**, Değişim Yayınları, Adapazarı, 2000, s.40,41.

²⁶ Selçuk, **a.g.e.**, s.78

²⁷ J.Gander - Gardiner, **a.g.e.**, s.239.

İşlem öncesi dönemde nesne sürekliliği oluşmuş, hatta “nesnenin yerine yeni bir simge (sembol) geliştirmeye başlar. Yanında bulunmayan köpekten söz ederken hav hav diyebilir.” Ancak bu dönemin başlangıç döneminde gelişen simge kullanımı oldukça temel ve sınırlı bir düzeyde gerçekleşir. Zira “bu evredeki çocuklar henüz konular arasında mantıksal ilişkiler kuramaz. Çünkü henüz olayları oluşturan neden sonuç ilişkileri anlayacak bilişsel yeterlikten yoksundurlar. Dolayısıyla bu evreye işlem öncesi adının verilmesi çocukların işlem yapacak bilişsel yeterlilikten yoksun olmasının anlatımıdır.”²⁸

Bu dönemin bir diğer özelliği de korunum ve tersine dönme denilen kavramların henüz oluşmamasıdır. “Piaget’e göre işlem öncesi dönemdeki çocuklar bir nesne görünüşündeki her hangi bir değişikliğe karşın aynı kalabileceğini kavrayamazlar”²⁹ Örneğin: Su bardağına doldurulan renkli boncuklar, çay bardağına doldurulduğunda aynı kalmamaktadır. Büyük bardaktaki renkli boncuklar, küçük bardaktaki renkli boncuklardan daha fazla olarak düşünülür. Yine tersine dönebilirlikte işlem öncesi dönemdeki çocukların suyun buz, buzun su olmasını kavrayacakları biçimde örneklendirebileceğimiz gibi henüz gelişmemiştir.

Üçüncü evre Somut işlemler dönemidir. Bu dönemde 7-11 yaşlarını kapsamaktadır. İşlem öncesi dönemden somut işlemler dönemine geçen çocuğun zihinsel alanda gerçekleştirdiği üç temel değişimi Cüceloğlu şu şekilde sıralamaktadır.³⁰

1. Çocuk nesnelerin ve olayların renk, biçim yükseklik gibi dış duyuşal özelliklerinin baskısından kurtulup, onların kitle, hacim, sayı gibi iç özelliklerini kavrayabilecek hale gelir.
2. Okul çağındaki çocuk bir olayı diğer insanın gözüyle görebilmeyi zamanla daha iyi becermeye başlar. İşlem öncesi dönemde çocuğun düşünce tarzı ben merkezlidir. Somut işlemler döneminde ben merkezli

²⁸ Aydın, a.g.e., s.38.

²⁹ Münire Erden, Yasemin Akman, **Eğitim Psikolojisi: Gelişim Öğrenme Öğretme**, Arkadaş Yayınları Ankara 1995, s.56.

³⁰ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi Basım, İstanbul, Aralık 2000, s.351-352

olmaktan kurtulup, diğerk kişinin gözüyle dünyayı görebilmek çocuğun sosyal ilişkilerinde yeni bir asamaya yol açar.

3. Çocuk dış dünyadaki nesnelere yerine kafasında geliştirdiği zihinsel semboller aracılığıyla işlemler yapmaya başlar gördüğü nesnelere sınıflar, sınıflar arasındaki ilişkileri gözler ve dış dünyada bir değişiklik yapmadan kendi zihin dünyasında o yaşa göre oldukça karmaşık zihinsel buluşlara ulaşır.

Cüceloğlu'nun da belirttiği gibi bu dönemde çocuğun zihinsel yapısında korunum, sınıflama, tersine dönebilirlik, egosentrik düşünceden uzaklaşma, sembolik düşünmenin gelişmesi gibi pek çok konuda değişimin ortaya çıktığı görülür. Çocuk özellikle bu dönemde oyunlarla zihinsel yeteneklerini geliştirmektedir. "Oyun bir bütün olarak bilişsel yetilerin ve özellikle sembolik düşüncenin gelişimi için oldukça yararlıdır."³¹

İşlem öncesi dönemde çocuğun zihinsel alanda gerçekleştiremediği en önemli durum ise soyut düşünme yeteneğinin durumudur. Bu dönemde soyutlama yeteneği gelişmemiştir. "Somut işlemler dönemindeki çocuk somut olmayan nesne ve durumlar üzerinde akıl yürütemez."³²

Kısaca özetlemek gerekirse Piaget'in bilişsel kuramında doğduğu andan iki yaşına kadar olan dönemde duyularının ve reflekslerinin sınırladığı temel davranışları geliştirebilen bebek için dış dünyada bulunan her durum ve nesne gerçekte var olduğu gibi değil, her algıladığında yeni baştan ortaya çıkarmakta, bu nedenle de nesne sürekliliğini geliştirememektedir. İki yaşından yedi yaş arasına tekabül eden dönem ise bireyin zihinsel etkinliklerinde bir önceki dönem temelinde çeşitli gelişmeler olmaktadır. Bebeğin konuşmaya başlaması onun simgesel düşünme yeteneğinde önemli gelişmeler ortaya koymuş, düşündüklerini ifade edebilen çocuk kendisini başkalarından ayırarak egosentrik düşünce eğilimine girmiş, zihninde, nesnelere kavranışında

³¹ Aydın, a.g.e., s.41

³² Selçuk, a.g.e., s.79.

farklılıklar ortaya çıkmasına karşın korunum ve tersine dönebilirlik henüz oluşmamıştır. Çocukluk döneminin son dönemini oluşturan somut işlemsel dönem (7-11)'de çocuk işlem öncesi dönemde oluşmamış korunum ve tersine dönebilirlik kavramını oluşturmuş, simgesel düşünce yeteneğini geliştirmiş, egosentrik düşünceden uzaklaşarak daha karmaşık zihinsel bir yapıya kavuşmuştur. Ancak bu dönemin başarılabilen en önemli zihinsel etkinlikleri şüphesiz soyutlama yeteneğinin ve mantıksal ilişki kurma durumunun henüz gerçekleşmemiş olmasıdır. Çocuk söz konusu karmaşık zihinsel yapılanmayı ergenlik ve yetişkinlik döneminde gerçekleştirecektir.

İnsanın en önemli özelliği onun toplumsal bir varlık olmasıdır. Birey çevresiyle sürekli etkileşim içinde gelişir ve yetkinleşir. Kağıtçıbaşı'nın da belirttiği gibi "İnsanın en belirgin özelliği nedir? diye bir soru soracak olsak, şüphesiz birçok kimse buna, "insan sosyal bir hayvandır", "insan toplum içinde yaşar" gibi cevaplar verecektir. İnsan kendini bildiğinden beri toplum gerçeğini de bilir, içinde yaşadığı toplumdan etkilenir, onu etkiler. Yani insanın davranışlarının büyük bir kısmı "sosyaldir."³³ Dolayısıyla birey toplumsal çevrenin bir üyesi olarak doğduğu andan itibaren çevresiyle girdiği çeşitli ilişkiler sonucunda gelişir. Bu gelişim belli bir yaşamsal aralıklarla değil, söz konusu toplumsal ilişkilerin devamlılığıyla hayat boyu sürecektir. Anımsanacağı üzere kavramsal bölümde de ortaya koymaya çalıştığımız gibi toplumsallaşma kavramı en genel ifadeyle, kurumsallaşmış bir bütün olan toplum ile birey arasında gelişen ilişkiler yumağı olarak tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla toplumsallaşma, bireyin sosyal çevresiyle yakından ilgilidir. "İnsanın sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevreye uyum sağlamasına bağlıdır. Bundan dolayı sosyal gelişim ve buna bağlı olarak gelişen sosyalleşme büyük bir önem taşımaktadır."³⁴

Alman psikolog Erik Erikson, psikososyal gelişimi, daha açık bir ifadeyle "kişiliğin, benlik yapısının, doğru ve yanlış kavramlarının, sosyal etkileşimde kullanıma dönük olarak ortaya çıkmasını"³⁵, bireyin diğer insanlarla ilişki içinde gelişmesi temelinde algılayarak bir Psikososyal Gelişim Kuramı ortaya koymuştur. Erikson söz

³³ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.51.

³⁴ Mustafa Koç, Yasemin Yavuzer, vd., **Gelişim ve Öğrenme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ekim 2001, s.57.

³⁵ A.g.e., s.78.

konusu kuramında “psikanalitik yaklaşımdan farklı olarak çocukluk dönemlerinin yanı sıra ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerine de yer vermiştir. Bunun yanı sıra insan gelişiminde kültürel sosyal ve çevresel etkenlerin önemini vurgulamıştır.”³⁶

Erikson, bireyin psikososyal gelişimini hayat boyu devam eden ve sürekli gelişen sekiz evreye ayırarak incelemiştir. Bireyin her dönemde psikososyal yönden sağladığı gelişmeler yanında karşılaştığı çeşitli bunalımlara da yer veren Erikson Kuramına göre “belli bir evrenin başarı ile atlatılması bir sonraki gelişim aşamasına sağlıklı bir biçimde ulaşmanın ön koşuludur. Başka bir anlatımla birey bir evrenin spesifik karmasını çözüme kavuşturmazsa, kişilik gelişimi bu evreye takılacağı için tam olarak gelişmez. Çözülemeyen karmaşalar diğer gelişim evrelerine yansımakla birlikte, bu dönemlerde uygun yaşantısal deneyimler geçilerek aşılabılır.”³⁷

Erikson, psikososyal gelişim kuramının ilk dört evresi çocukluk döneminde ortaya çıkan gelişimleri temel almaktadır. Söz konusu evreler: Güvene Karşı Güvensizlik Karmaşası, Özerkliğe Karşı Utanma Karmaşası, Girişkenliğe Karşı Suçluluk ve Becerikliliğe (Çalışkanlılığa) Karşı Aşağılık-Karmaşası’dır. Çocukluğun ilk evresini oluşturan; “güvene karşı güvensizlik,” doğumla başlayıp 1-1,5 yaşına kadar sürer. Buna göre “yaşamın kazanılan ilk olumlu duygusu temel güven duygusudur. Bu duygunun temelleri anne ya da onun yerine geçen kişi ile bebek arasında etkileşim sırasında atılır. Annenin bebeği büyütürken benimsediği tutum bebekte temel güven ya da güvensizlik duygularının filizlenmesine yol açar.”³⁸ Çocuğun doğduğu anda ilk ilişkisini annesiyle kurması, annesinin fiziksel ve duygusal bakımına muhtaç oluşu ondaki güven duygusunun kaynağını anne kavramının oluşturmasına neden olur. Zira yeni doğmuş çocuğun ilk bağlanımları annesiyle kurduğu bağlanımlardır. Bu da bu tür bağlanımları Gander ve Gardiner ilgili eserinde; “bebeklerle ana baba arasında duygusal olarak olumlu ve karşılıklı yardım edici bir ilişkinin kurulmasını belirtir,”³⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla söz konusu anlamıyla bağlanım gerçekte 1,5 yaşına kadar olan söz konusu dönemde çocuğun ebeveynleriyle ve özellikle annesi ile olan ilişkilerini

³⁶ Selçuk, **a.g.e.**, s.85.

³⁷ Aydın, **a.g.e.**, s.85.

³⁸ Erden – Akman, **a.g.e.**, s.78.

³⁹ Gander - Gardiner, **a.g.e.**, s. 196.

tanımlar niteliktedir. Dolayısıyla bağlanımın kuvvet derecesi temel güveni oluşturmakta, bağlanımın kuvvet derecesinin azlığı temel güvensizliği oluşturmaktadır. Başka bir biçimde ifade edecek olursak “anne bebek arasındaki ilişki sağlıklı ise yani bebek ihtiyacı olduğunda annesini yanında bulamaz ya da zihinsel fiziksel yetersizliği nedeni ile anneler tarafından sağlanan uyarıcılar olamazsa kendini güven ve rahatlık içinde hissedemez. Böyle bir durumda Erikson’a göre güvensizlik duygularının ilk tohumları atılacaktır.”⁴⁰

Bebeğin duygusal ve fiziksel bağlanımları sağlam bir gelişim göstermediğinde yani güvensizlik karmaşasının oluşması durumunda, gelecekteki yaşamında da söz konusu güvensizliğin çevresiyle olan ilişkilerinde etkili olabildiği görülür. Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki bu evredeki karmaşa yaşamının diğer dönemlerinde çözüldüğünde birey sağlıklı ilişkiler geliştirebilmektedir. “Bu Erikson’un antideterminist yaklaşımının bir sonucudur.”⁴¹

Çocukluk dönemi psikososyal gelişim evrelerinin ikincisi olan özerklik duygusuna karşın utanma ya da kuşku olarak isimlendirilen dönem çocuğun iki ile üç yaş arasında geçen gelişim dönemidir. “İki yaş dolaylarında çocuklarda gözlenen fizyolojik dürtüler sosyal ilgiler, öncelikle yakın çevreyi keşfetme duygusunu, başat bir davranış biçimi haline getirir. Başka bir anlatımla bu dönem, çocuklar için kendi varlığını anne-babaya kabul ettirmeyi tanımlayan tepkisel ve negatif bir evredir.”⁴² Yürüme, tek başına giyinme yemek yeme vb. pek çok işi tek başına yapmaya çalışan çocuk özerklik duygusunu geliştirmeye çalışır. Bu dönemde çocukta özerklik duygusunun engellenmesi, anne-babanın aşırı kontrolcü davranması durumunda ise çocuğun kendini keşfetmesi engellendiğinden kendisinden kuşku ve utanma duygusunun oluşmasına neden olunur. Bu nedenle söz konusu dönemde anne babanın listeleneceği rol oldukça önemlidir. “Eğer ana babalar çocuklarına kendi yetenekleri çerçevesinde kendi davranışlarını yönetme olanağı verir ve rehberlik de yaparsa, çocuklar sağlıklı bir özerklik duygusu geliştireceklerdir. Eğer ana babalar çocuklara patronun kim olduğunu durmadan göstermeye kalkışır ya da onları utandırarak itaate zorlarsa, çocuklar

⁴⁰ Erden, Akman, **a.g.e.**, s.78

⁴¹ Selçuk, **a.g.e.**, s.55.

⁴² Aydın, **a.g.e.**, s.51.

kendinden kuşku duyma-kendini karar vermeye ve davranışlara yönetmeye yetersiz hissetme ya da kendilerini yıllarca engelleyecek bir utanç duygusu geliştirecektir.”⁴³

Çocukluk döneminin üç-altı yaş aralığı Erikson Kuramının Girişimciliğe Karşı Suçluluk Karmaşası dönemini oluşturmaktadır. “Bu dönem çocuklarının motor dil ve algı yeteneklerinin yanı sıra fiziksel olgunlaşma düzeyleri de oldukça gelişmiştir. Bu nedenle çocuk artan psişik ve fiziksel enerjisini çeşitli etkinliklerle ortaya koymak ister.”⁴⁴ Sosyal ilişkilerini geliştiren çocuğun “etrafındaki olup bitenlere yönelik merakı da artar. Bu nedenle sorular sorar araştırma girişimlerinde bulunur.”⁴⁵ Bu dönemde çocuğun sorduğu sorulara anlamlı cevaplar verilmesi önemlidir. Zira çocuk bu dönemde çevresinde olup bitenleri anlamlandırma çabası içine girmiş bu nedenle cinsel kimliği de dahil olmak üzere pek çok konuda sorular sormaya başlamıştır. Bu hassas dönemde “Çocuğu sürekli eleştiren soruları ve eylemleri için suçlayan bir yetişkin tutumu, çocuğun suçlanmasına, kendi davranışlarını daima hatalı bulmasına yol açar.”⁴⁶ Çocuğun söz konusu girişimci duygusu anne-babanın anlayışlı ve dengeli bir yetişkin profili ortaya koymasıyla bağlantılı olarak geliştiğinde yeni evreye sorunsuz bir geçiş yaşanacaktır.

Erikson Kuramına göre çocukluk döneminin son evresi altı-onbir yaş arası dönemde ortaya çıkan Başarıya (Çalışkanlığa) karşı Aşağılık karmaşasıdır. “Erikson çocuğun sosyal gelişmesiyle ilgili iki uçlu boyutu çalışma ve aşağılık duygusu olarak tanımlar. Çalışma bireyin okulda öğrenmesi gereken becerileri kazanabilme çabasını ifade eder; aşağılık duygusu ise çocuğun başarısız olduğu durumda kendisini nasıl algılayacağını belirtir.”⁴⁷

Bu dönemde çocuğun okula başlaması önemli bir etkidir. Okula başlayan çocukta başarılı olarak çevresinden takdir görme, başarılı bir birey olarak çevresinden kabul görme duygusu gelişecektir. Yine bu dönemde okul ortamı, çocuğun yaşıt

⁴³ Gander, Gardiner, **a.g.e.**, s.220.

⁴⁴ Aydın, **a.g.e.**, s.88.

⁴⁵ Koç vd., **a.g.e.**, s.79.

⁴⁶ Erden, Akman, **a.g.e.**, s.79.

⁴⁷ Özyurt - Girgin, **a.g.e.**, s.51.

çevresini de geliştireceğinden sosyal ilişkilerinde de yoğun bir dönem başlayacaktır. Arkadaşlarıyla grup oyunları oynamak sureti ile ilişkilerini geliştirme yoluna giden çocuk için oyun kavramı da önemli bir etken olarak bu dönemde ortaya çıkması oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu dönemle birlikte çocuğun psikososyal gelişiminde anne babanın yanında artık genişleyen sosyal çevresine bağlı olarak yaşlılarının ve öğretmenlerinin de önem kazandığını görmekteyiz. Zira bu dönemde “akranlarının ve öğretmenlerinin çocuk hakkındaki yargıları benlik gelişimine yön verir. Bu bağlamda özellikle okul yaşında başarılı olma hazzını yaşayan çocuklar, olumlu bir akademik benlik olgu geliştirirken başarısız olanlar özgüven ve kendine yetme duygularından yoksun kalırlar.”⁴⁸ Çocukların bu dönemde aşağılık karmaşasına düşmemeleri, anne-baba, öğretmen ve yaşlıları tarafından takdir görme, kabul görme duygusunun geliştirilmesine bağlıdır. “Erikson’a göre bu dönemdeki çocuklar benlik kavramını daha ileri düzeyde geliştirecek ve onları çalışkan kişiler olarak yetişkin sorumluluklarına hazırlayacak bir çalışkanlık ya da üretkenlik duygusu geliştirilmelidir. Eğer bunu geliştiremezlerse kötü çalışma alışkanlıkları, yarışmadan kaçınma ve sonraki gelişim görevleriyle başa çıkmada yetersizlikle sonuçlanacak aşağılık duygusu onları rahatsız edecektir.”⁴⁹

Buraya kadar ortaya koymaya çalıştığımız çocukluk dönemi zihinsel ve psikososyal gelişiminin çocuğun toplumsallaşma süreci içindeki yerine baktığımızda birbirine paralel gelişimlerin ortaya çıktığını görüyoruz. Özellikle çocuğun doğumundan okula başlayıncaya kadar geçen sürede bilişsel ve psikososyal gelişiminde anne-babanın etkinliğinin toplumsallaşmada da görülmesi önemlidir. Anne-babanın gerek bilişsel gerekse psikososyal gelişimde bilinçsiz davranışı çocuğun bu dönemde toplumsallaşma sürecini de olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla “okul öncesi dönemde ailede yetersiz ve hatalı bir sosyalleşme bireyin tüm yaşamını etkileyecektir.”⁵⁰

0-2 yaş arasındaki dönemde çocuğun toplumsallaşması dış dünyanın ve kendisini ayırtına varmasını sağlayan ilk anne-baba ilişkisi ve onlarla geliştirdiği

⁴⁸ Aydın, a.g.e., s.89.

⁴⁹ Gander ve Gardiner, a.g.e., s.396.

⁵⁰ Nezahat Güçlü, “Okul öncesi Dönemde Çocuğun Sosyalleşmesi”, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 22-28 Ocak 1997, s.32.

etkileşimle ortaya çıkan güven duygusu birbiriyle bağlantılı olarak gelişir. Başka bir ifadeyle anne-bebek arasında oluşan söz konusu bağlanımlar temel bir takım ihtiyaçların giderilmesine bağlı iken daha sonra “derece derece daha istekli toplumsal alışverişler temel bakıma eşlik eder ya da onu izler. Bebek bunlara tepki verir. Ve karşılıklı olarak da ana-babanın tepkilerini davet eder. Ana-babalar bunlar aracılığıyla bebeğin uygun zamanlarda toplumsal olarak davranma (örneğin; gülümseme, ses çıkarma, dikkat etme gibi) ve başkalarından ipuçları alma yeteneğini uyarır ve kurar.”⁵¹

Anne-baba çocuğa söz konusu temel toplumsal davranış kalıplarını aktarırken ödüllendirme ve ceza yöntemini kullanır. Çocuk anne-babanın isteğine uygun davrandığında ödüllendirilir, yanlış davrandığında ise cezalandırılır. Ancak çocuğun davranışlarında yaşamın ilk yıllarında önemli olan cezalanma korkusu ya da ödül duygusu yaşın ilerlemesine bağlı olarak değişime uğramaktadır. “Daha sonra bir benlik geliştiren çocuk kendi davranışlarını görüp değerlendirme becerisi kazanır. Benliği ile birlikte sahip olduğu konumun ve davranış biçimlerinin ayırımı varır. Böylece onu yaratan ve daha hızlı toplumsallaşmasını sağlayan insanların isteklerini daha iyi anlar.”⁵²

Okula başlamasıyla birlikte çocuğun sosyal çevresi gelişmekte, onun toplumsallaşmasında ailenin yanında öğretmen ve yaşıt ilişkileri de önem kazanmaktadır. Okul döneminde bilgi artışının yanında özellikle yaşıt ilişkilerin gelişiminde rol oynayan oyun kavramı toplumsallaşma açısından dikkate değer bir öneme sahiptir. Zira “oyun eğlence olmasının yanında, büyüyen çocukların toplumsallaşmasında bir dizi önemli işlev görür. Oyun çocukların kendilerini saran dünyayı keşfetmelerine ve biricik ve bireysel biçimlerde tepkide bulunmalarına olanak sağlar. Çocuklar oyun aracılığıyla gerçek davranıştan kaynaklanabilecek tehlikelerle karşılaşmaksızın farklı davranışları ve rolleri deneyebilir.”⁵³ Dolayısıyla toplumsallaşma açısından oyun, çocuğun toplum rol ve davranış kalıplarını denemesine olanak tanıyan birer tiyatral sahne işlevi görmektedir.

⁵¹ Gander ve Gardiner, **a.g.e.**, s.396.

⁵² Frederick Elkin, **Çocuk ve Toplum: Çocuğun Toplumsallaşması**, Çev: Nazife Güngör, Gündoğan Yayınları, 1.Basım, Ankara, Mart 1995, s.74.

⁵³ Gander ve Gardiner, **a.g.e.**, s.290-291.

Bu dönemde oyunun çocuğun toplumsallaşması açısından bir diğer önemi de arkadaşlık ilişkilerinin temellerinin atıldığı bir ortam olmasından ileri gelir. Zira yaşıt ortamı ile çocuğun arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Clausen’inde belirttiği gibi “çocuğa diğerleriyle oynama fırsatı verilmezse arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde daha az yetenekli olur.”⁵⁴

Birey doğumıyla birlikte değer, kurum, rol ve kurallarıyla bütün olan toplumsal bir yapı ve yapının içinde mevcut bulunan siyasal bir sistemin varlığıyla karşı karşıya kalır. Doğduğu anda siyasal sisteme ait, gelenek, rol tutum ve davranış kalıpları hakkında bilgi sahibi olmayan çocuk açısından baktığımızda siyasal toplumsallaşma süreci söz konusu dönemde ilk ve en temel ilişkilerin geliştiği, bilgilerin edinildiği bir süreç olarak karışımıza çıkmaktadır. Siyasal toplumsallaşmanın toplumda var olan siyasal norm değer ve davranış kalıplarının aktarımı olarak ifade edilebileceğini belirten Easton ve Dennis’e göre “bu tarz bir sosyalleşmenin olmadığı durumlarda doğan bir çocuğun ya da dışarıda göçmen olarak topluma katılan yabancının içinde yaşadığı toplumun siyasal alanına adaptasyonu söz konusu olamaz. Yeni kuşakların siyasal yönelimleri öğrenme yeteneği gelişmedikçe var olan siyasal sistemin sürmesi de mümkün olmaz.”⁵⁵ Dolayısıyla Easton ve Dennis’inde belirttiği gibi siyasal toplumsallaşma süreci çocukluk döneminden başlayarak sisteme ait norm değer, inanç tutum ve davranış kalıplarını aktararak temelde siyasal sistemin de devamlılığını belirleyen bir mekanizma olarak karışımıza çıkmaktadır. Çocukluk dönemi bu anlamda siyasal öğrenmenin başlangıcı olması bakımından oldukça önemlidir. Sigel’e, göre “siyasal sosyalleşmenin temel hedefi, siyasal toplumun bireyini iyi işler eğitimi vermek ve gelişimini sağlamaktır.”⁵⁶ O halde siyasal toplumsallaşmanın iki temel hedefi, bir yandan bireyi siyasal değer norm ve inançları öğretmek, diğer yandan da bu sayede mevcut siyasal yapının devamlılığını sağlamaktır.

Bireyin doğumundan başlayarak hayat boyunca gelişimini sürdüren siyasal toplumsallaşma sürecinin işleyişine baktığımızda, doğduğu anda çocuğun aile

⁵⁴ John. A. Clausen, “Perspectives on Child hood Socialization”, Ed. John A. Clausen, **Socialization and, Society**, Little Brown and Company, Boston, 1968, p.146

⁵⁵ Easton - Dennis, **a.g.m...**, ed. Edward S. Greenberg, **a.g.e.**, p.24.

⁵⁶ Sigel, **a.g.m...**, Ed. Edward S. Greenberg, **a.g.e.**, p.20.
a.g.e., p.20.

ortamında anne ve baba ile sınırlı bir nesnel dünyaya sahip olduğunu görüyoruz. Bu sınırlı nesnel dünyanın içinde bebek “iki-üç yaşına gelinceye kadar da genellikle anne ve babasının gücünün sınırsız olduğunu düşünür.”⁵⁷ Onun yaşamının tek ve sınırsız otorite merkezini anne-babası oluşturmaktadır. Ancak çocuk iki yaşından itibaren çevresiyle daha geniş bir ilişki kurmaya başladığını ve bunun paralelinde kendisini ve dış dünyayı algılanmasında da değişimlerin başladığını görüyoruz, “iki yaş dolayında çocuklarda gözlenen fizyolojik dürtüler ve sosyal ilgiler öncelikle yakın çevreyi keşfetme duygusunu başat bir davranış biçimi haline getirir. Başka bir anlatımla bu dönem çocuklar için kendi varlığını anne-babaya kabul ettirmeyi tanımlayan tepkisel ve negatif bir evredir.”⁵⁸ Çocuğun iki yaş dönemine girmesiyle birlikte nesnel dünyasında ortaya çıkan gelişim ve yine bu dönemde zihinsel yapısında ortaya çıkan egosantrik düşünce eğilimi sonucu oluşan “ben” ve “diğerleri” kavramlarının oluşumu, “4-5 yaşları dolaylarında aile çevresi dışındaki otorite merkezlerinin varlığını fark etmesi”⁵⁹ ile devam eder. Bu ilk siyasal yöneliş hemen belirtmek gerekir ki bilinçli siyasal tutum ve davranış kalıpları geliştirmekten öte; daha çok duygusal bağlanımlardan oluşan bir yöneliştir. Greenstein’in dört sekiz yaş çocuklar üzerinde (tek bir toplum ve kültürde) New Haven bulgularına dayanarak yaptığı çalışmanın sonucunda “çocuğun politik otoriteye karşı ilk izlenim ve algısının bilişsel içerikten daha fazla önem taşıdığı gözlemlenmiştir. Çocuk aynen yetişkin gibi “Birleşik Devletlerin Başkanı” gibi figürlere büyük önem vermekte, fakat bu kişilerin kim olduğunun ayırtına henüz varamamaktadır.”⁶⁰ Çocuğun siyasal toplum ve siyasal sisteme aşinalık kazanması olarak da ifade edilen söz konusu bu ilk ilişkinin bilgisel ve duygusal olmak üzere iki boyutunun varlığına dikkati çeken Turan’a göre ise; “duygusal bir olgu olarak başlayan siyasal toplumsallaşma süreci özellikle çocuğun okula başlamasından sonra bilgisel yönden de gelişme gösterir.”⁶¹ Okul öncesi dönemde duygusal bir bağ kurduğu, devlet, devlet başkanı, ülke, bayrak gibi sembollerle ilgili olarak okul döneminde başlayan bilgi seviyesindeki artış, çocuğun siyasal gelişimin içeriksel olarak da zenginleşmeye başladığını ortaya koymaktadır. Ancak Turan’ında belirttiği gibi çocuğun okul döneminde “siyasal toplumsallaşma sürecine bilgisel bir boyut eklenmiş olması

⁵⁷ İlder Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, 3.Basım 1986 İstanbul, s.47.

⁵⁸ Aydın, **a.g.e.**, s.51.

⁵⁹ Ergil, Alkan, **a.g.e.**, s.30.

⁶⁰ Fred Greenstein, “Children and Politics” Ed. E. S. Greenberg, **a.g.e.**, p.57.

⁶¹ Turan, **a.g.e.**, s.48.

duygusal gelişmenin de durduğu anlamına gelmez.”⁶² Zira bu açıdan baktığımızda okullardaki tören, merasim ve kutlama benzeri etkinlikleri ve yaşlıları arasında gelişen sosyal ilişkiyi, okul döneminde siyasal toplumsallaşmanın duygusal yönünü besleyen temel kaynaklar olarakta görebilmekteyiz.

Çocukluk döneminde siyasal toplumsallaşmada yönetim ve sisteme çocuğun ilk bakış açısını ve bilişsel düzeyini ortaya koymaya çalışan Easton ve Dennis’e göre “Çocuk bir gelişim evresini tamamlamaya başladığı andan itibaren var olan siyasal sistemi (rejimi) beslenme ve konuşmasının temel kaynağı ve güvencesi olarak görmeye başlar. Bu ilk yönetim deneyimi, ailesiyle olan ve toplumca yüksek oranda kabul gören bağımlılık ilişkisini de meşrulaştıran bir süreç haline dönüşür. İşte bu ilişki, çocuğun yönetimin bilişsel imajını keşfedip algılamasına yardımcı olur”.⁶³ Easton ve Dennis’in Amerikalı çocuklar üzerinde yaptıkları çalışmalar sonucunda çocukluk döneminde yönetimin olumlu imajının varlığının zamanla yaşın ilerlemesine paralel olarak artarak gelişmesi bulgusu daha sonra bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Ergil ve Alkan’ın da belirttiği gibi zenciler üzerinde yapılan pek çok araştırmada “bu çocukların genç yaşta siyasal düzen için olumlu duygular beslediği; fakat yaşlarının ilerlemesi ile bu tutumlarının değişip olumsuzlaştığı ortaya çıkmıştır”.⁶⁴ Örneğin; Greenberg araştırmasında polis ve devlet başkanı gibi otorite figürlerine bağlılığı”genç zenci çocuklarında bulmanın mümkün olduğunu belirtmekle birlikte Easton ve Dennis’in aksine bir gelişim seyrine dikkati çekerek bu durumu Amerikan politik sisteminde “zencilerde ödüllendirmeler uzun döneme bağlı ve yaşlılık dönemine ilişkin değerlerle ifade edilebilen bir meşruiyet duygusu oluşturulmak istendiğinde, politik sistemle kurdukları bu güçlü bağın zayıflaması ve erimesi beklenebilir”⁶⁵ şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla Greenberg, çocuklarda ilk olarak yönetsel sembollere karşı oluşan olumlu imajda Easton ve Dennis ile birleşmekte, ancak yaşın ilerlemesine bağlı olarak bu olumlu imajın değişebileceği noktasında Dennis ve Easton’dan ayrılmaktadır. Greenberg gibi Stanley Allen Renshon çocuklarda erken yaşlarda ilk olarak otorite ve yeterlilik gibi politik, yönelimlerin öğrenildiğine dikkati çekmekte ve söz konusu etkili

⁶² A.g.e., s.48-49.

⁶³ Easton, Dennis, a.g.m..., Ed. E.S. Greenberg, a.g.e., p.30.

⁶⁴ Ergil, Alkan, a.g.e., s.36.

⁶⁵ Edward S. Greenberg, “The Political Socialization of Black Children”, Ed. E. S. Greenberg, a.g.e., p.187.

yönelişlerindeki gelişimin “otoriteye karşı olumlu yönelimler yaşın ilerlemesiyle kaybolur”⁶⁶ ifadesiyle yaşın ilerlemesine paralel olarak pozitif yönde sürekli artan bir seyir sergilemeyeceğini de belirtmektedir. Ancak tüm bu tartışmaların ortaya koyduğu temel bir ortak nokta vardır ki, çocukluk döneminde siyasal topsulaşma süreci içerisinde çocuğun siyasal sisteme dolayısıyla üyesi okluğu siyasal dünyaya ilişkin ilk yönelişi olarak ifade edebileceğimiz, kurduğu ilk ilişki olumlu bir oluşum sergilemektedir.

Çocukluk döneminin ilk yaşlarına tekabül eden, oldukça erken bir dönemde başlayan söz konusu siyasal yöneliş, okul dönemiyle birlikte gelişmekte, ilkokul son sınıfa gelen bir çocuğun içinde bulunduğu 11-13 yaş dönemi Ergil ve Alkan’ında belirttiği gibi “siyasal görüşlerin oluşması bakımından en önemli dönem”⁶⁷ olarak kabul edilmektedir. Zira bu dönemde başlangıçta basit ve temel sayılabilecek bir siyasal yapı algısına sahip olan çocukta, bu dönemde siyasal parti kavramı gelişmekte ve siyasal parti tutma eğiliminde ilk izleri gözlenmektedir. Burada “politik Parti Tutma (SPT=Party Identification) genel olarak bireyin her hangi bir politik partiye üyeliğini değil, o partiye psikolojik bağımlı kasetmeden kullanılan bir kavram”⁶⁸ olarak karışımıza çıkmaktadır. Zira Ergil ve Alkan’ında belirttiği gibi “Siyasal parti bağları duygusal bir biçimde ilkokul çağlarında gelişiyor. Partilerin bilişsel değerlendirmesi ise ergenlik yıllarında oluyor.”⁶⁹ Bu dönemde çocuğun ailesinin parti yönelimine de kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz. Hyman’ında belirttiği gibi “Çocuklar ve onların aileleri bağımsız olarak değerlendirildiğinde ve politik görüşlerindeki uzlaşma sağlandığında ailelerin çocuklarına kendi politik görüşlerini aktardığı sonucu doğrulanmaktadır.”⁷⁰

Çocukluk döneminde siyasal toplumsallaşma süreci, onun ilerleyen yaş dönemlerindeki siyasal gelişiminin temellerinin oluşması bakımından önemlidir. Easton ve Dennis çocukluk döneminde siyasal toplumsallaşmanın dört aşamada gerçekleştiğini belirtmektedir. “Birinci aşama politikleşme (politicization) dır. Bu dönemde birey daha

⁶⁶ Stanley Allen Renshon, “The Role of Personality Development in Political Socialization”, Ed. David C. Schwartz - Sandra Kenyan Schwartz, **New Directions in Political Socialization**, the Free Pres, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York 1975, p.36.

⁶⁷ Ergil, Alkan, **a.g.e.**, s.49.

⁶⁸ Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, “İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etkenler”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul, Ocak 2000, s.414.

⁶⁹ Ergil, Alkan, **a.g.e.**, s.50.

⁷⁰ Herbert H. Hyman, **Political Socialization**, The Free Pres. 1959, p.52.

küçük yaşlarda iken aile ve okul çevresinin dışında bir otorite bulunduğunun farkına varmaktadır. İkinci aşama otoritenin kişiselleşme sürecini kapsar (personalization). Çocuk siyasal otoriteyi bir kişiyle, örneğin; bir siyasal liderle özdeşleştirmektedir. Ayrıca bu dönemde çocuk siyasal kurumların da farkına varmaktadır. Easton ve Dennis'e göre siyasal toplumsallaşmanın üçüncü aşaması İdolleştirilmenin gerçekleştirildiği dönemdir (idealization). Bu dönemde kişiselleşmiş siyasal otorite herkesten daha üstün bir güç olarak kabul edilmektedir. Bu değerlendirmede sevgi ve saygı gibi duygusal değerlerinde ağırlık taşıdığı görülmektedir. Dördüncü aşamada ise, birey siyasal uyarıcıları ve nesnelere kişisel bağlantıların ötesinde kurumsallaşmış (Institutionalization) bütünlükler olarak algılanmaktadır. Bu dönemde birey üyesi olduğu toplumun siyasal sistemini tüm kurum ve süreçleriyle birlikte tanımaktadır.”⁷¹ Dolayısıyla Easton ve Dennis'in'de aşamalı bir biçimde özetlediği çocukluk dönemi çocuğun siyasal gelişimine baktığımızda, basitten karmaşığa, tek tek nesnelere ve kurumların algılanmasından bir bütün olarak sistem algılayışına doğru giden bir yapı dikkatimizi çekmektedir. Çocukluk döneminde siyasal gelişimin temel dinamiklerini Ergil ve Alkan benzer bir ifadeyle “gelişimin özellikleri yakında uzağa, somuttan, soyuta, basitle karmaşıklığa, kişiselden kurumsala, duygusaldan bilişsele, simgeselden içeriksele doğru olmaktadır,”⁷² şeklinde ifade etmektedir. Şüphesiz ki çocuğun siyasal gelişiminin bu temel özellikleri, çocukluk dönemi içinde sınırlı olmayıp diğer gelişimsel dönemleri de kapsayan bir çerçevede düşünülmelidir. Zira çocukluk dönemi sonrası gençlik ve yaşlılık döneminde gençte ve yetişkinde de benzer siyasal gelişim dinamikleri görülmektedir.

Tüm bu anlatılanlar ışığında hemen belirtmemiz gerekir ki gerek toplumsallaşma gerekse siyasal toplumsallaşma bireyin doğumundan ölümüne dek sürekli gelişen ve değişen bir süreci ifade etmektedir. Dolayısıyla söz konusu süreçlerin birey yaşamındaki gelişim çocukluk dönemiyle son bulmayacak, ergenlik-yetişkinlik

⁷¹ David Easton, Jack Dennis, **Children in the Political System Origins of Political Legitimacy**, Chicago: Üniv. Of Chicago Pres, 1969, s.110-280' den Aktaran: İnan Özer, “Toplumsallaşma Sürecinin Siyasal Boyutu, Siyasal Katılma ve Kentlileşme”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: VI, s. 1-2, 1988, s. 155. Ayrıca Bkz., İnan Özer, “Siyasal Kültür Demokrasi ve Demokratik Değerler”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: IVX, S.1, Temmuz 1996, s.39; Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev: Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, t.y, s. 102-103.

⁷² Ergil – Alkan, **a.g.e.**, s.48.

gibi hayatın farklı dönemlerinde de devamlılık gösterecektir. Zira toplumsallaşmanın yaşam boyunca süreceğini belirten Brim'in söz konusu sürekliliğin nedenini özetler nitelikteki şu ifadesi dikkat çekicidir: “Çocukluktaki sosyalleşme sonraki yılların talebini karşılamak için yeterli değildir.”⁷³ Brim'in de işaret ettiği gibi toplumsal yaşamın gerekliliği, bireydeki statü ve rollerin değişimi ve onun değişen koşullarına uyumu ister siyasal ister toplumsal olsun sürekli gelişimin temel nedenini oluşturmaktadır.

1.2.2. Ergenlik-Gençlik Dönemi

Ergenlik kavramı, eğitim terimleri sözlüğünde, “insan yaşamının ortalama olarak 16-25 yaş arasındaki dönem”⁷⁴ Ruh Bilim Terimler sözlüğünde ise “cinsel organların olgunluğa erişmesiyle başlayan erinlik ile yetişkinlik arası çağ”⁷⁵ olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımla Ergenlik çağı, “bireylerde bedensel ve psikolojik açıdan birçok temel değişikliklerin meydana geldiği ve genellikle 18 yaşına kadar devam eden, 20-21 yaşlarında ise bu sürecin tamamlandığı bir dönemdir.”⁷⁶ Çocukluktan yetişkinliğe doğru bir geçiş dönemi olarak adlandırabileceğimiz ergenlik dönemi, çocuğun salt olarak, fizyolojik ve ruhsal yapışım değil, toplumsal, bilişsel ve siyasal gelişimini de yetişkinliğe hazırlayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan baktığımızda Ergenlik dönemi “bedensel, toplumsal, bilişsel olgunlaşma dönemi”⁷⁷ olarak nitelendirebiliriz.

İlk olarak ergenlik döneminde, fiziksel ve cinsel yönden hızlı bir değişim süreci içine giren bireyin zihinsel yeteneklerinde, başka bir ifadeyle bilişsel gelişiminde de önemli farklılaşmaların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu dönem de bireyin tüm düşünme sürecinde yeni bir yapılanma dikkati çekmektedir. Jean Piaget, Bilişsel Gelişim Kuramında “Soyut İşlemsel Evre” olarak adlandırdığı Ergenlik Dönemi Bilişsel Gelişimi “bu büyük düşüncelerin ve kuramların başlamasının çağı, aynı zamanda

⁷³ Orville G. Brim, Jr., “Adult Socialization”, Ed. John A. Clausen, **a.g.e.**, p.184.

⁷⁴ A. Ferhan Oğuzkan, **Eğitim Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1981, s.81.

⁷⁵ Mitat Enç, **Ruh Bilimleri Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara, 1980, s.73.

⁷⁶ Özyurt, Girgin, **a.g.e.**, s.39.

⁷⁷ Gander - Gardiner, **a.g.e.**, s.405.

şimdiki gerçekliğe uyum sağlamanın zamanı”⁷⁸ şeklinde betimlemektedir. Şüphesiz ki söz konusu betimlemeyle Piaget somut nesne ve olayları algılayan bireyin soyut düşünce becerisinde bu dönemle birlikte ortaya çıkan değişime dikkatleri çekmek istemektedir. Zira ergenlik döneminde birey hem var olan somut olayları hem de gerçekleşmesi olası soyut olayları algılamakta, düşüncelerini her iki yönlü de kullanabilen bir zihinsel yapıya kavuşmaktadır. Başka bir biçimde ifade edecek olursak soyut işlemsel dönemi yaşayan Ergen’de “bu evrede çok yönlü soyut ve analitik düşünme başlar.”⁷⁹ O var olanı algılamaktan öte hipotezler üreterek bunlar üzerinde fikir oluşturmaya başlamıştır.

Ergenlik döneminin diğer bir özelliği de bütünleştirici düşünce yapısıdır.” Çeşitli olası çözümleri dikkate alma yeteneğiyle bağlantılı mantık, kombinasyon mantığıdır.”⁸⁰ Soyut İşlemsel Dönem’de ergen de kombinasyon mantığının gelişimi dikkati çeker. Bu onun bütünleştirici düşünce yapısının tek belirleyicisidir. Ergen kombinasyon mantığıyla, farklı olayları aralarında farklı ilişkilerle mevcudiyetini kurarak bütün olarak düşünme yetisi kazanır.

Ergenlik döneminin düşünce yapısının bir diğer özelliği de Egosentrik oluşudur. Egosentrik düşünce, başka bir ifadeyle ben merkezli düşünce içindeki Ergen “dünyayı değiştirebileceğini zanneder ve kendi düşüncesinin en doğru düşünce olduğunu iddia eder.”⁸¹ Olaylara daha çok sorgulayıcı bakarak farklı açılar yakalamaya çalışan ergen sosyal çevresiyle kendi düşüncesini kabul ettirme adına sık sık tartışmaya girer. “Çoğu zaman ana babalarını ve diğer yetişkinleri hayrete düşürecek biçimde daha önce kabul ettikleri kararları ve değerleri sorguluyor, tartışıyor ve bunlara karşı çıkıyorlar. Sık sık aile yaşam, evlilik, toplum kavramları konularında idealist oluyorlar.”⁸² Ergenlik dönemi söz konusu Egosentrik düşünce özelliği onun hem toplumsal hem de siyasal yapısının şekillenmesinde önemli bir konuma sahiptir. Zira egosentrik düşünce ergeni idealist bir yapıya kavuşturmakta, idealist tutumları onun

⁷⁸ Jean Piaget and B. Inhelder, **The Psychology of child**, Trans Helen Weaver, New York, Basic Books, 1969, s.130’dan aktaran: Gander, Gardiner, **a.g.e.**, s.425.

⁷⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.41.

⁸⁰ Gander, Gardiner, **a.g.e.**, s.426.

⁸¹ Selçuk, **a.g.e.**, s.80.

⁸² Gander, Gardiner, **a.g.e.**, s.429.

çalışmamızın ilgili bölümünde ele alacağımız sosyal ve siyasal konulara ilişkin tutum ve değerlerinin oluşturma ve geliştirme aşamasında da oldukça belirleyici bir role sahip olmaktadır.

Ergenlik döneminde buraya kadar açıklamaya çalıştığımız biliş yapısındaki gelişme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan farklılaşmayı en genel ifade şekliyle Gander ve Gardiner'in ilgili eserlerinde yer verdiği Robert Kennedy'nin şu sözleri özetlemektedir: “Bazıları şeyleri olduğu gibi görmekte ve “neden” diye sormaktadır. Ben şeyleri hiç olmadıkları gibi düşünüyor ve “neden olmasın” diyorum.”⁸³

Birey'in ergenlik dönemine girmesiyle düşünce yapısının yanında toplumsal rollerinde de bir farklılaşmayla karşılaştığımız görüyoruz. Toplumsal rol “kişinin toplum içinde işgal ettiği konuma uygun olarak yerine getirmekle yükümlü olduğu eylemlere”⁸⁴ denir. O halde toplumsal rolleri, toplumda bireylere ilişkin olarak daha önceden var olan beklentilerin somut bir hal alması olarak değerlendirebiliriz. Birey çocukluktan ergenliğe geçişiyle birlikte bu yeni konuma ilişkin toplumsal roller ile tanışır. Her şeyden önce o artık ailesinden arkadaş grubuna, onun sosyal çevresinin Ergen'e bakış açısındaki farklılığı sezinler kendisine verilen sorumlulukları algılar. Elkin'in de belirttiği gibi birey yaşsal farklılıklara göre ortaya çıkan bu farklı toplumsal beklentileri “diğer bireylerin o yaş durumuna yönelik tavırlarını daha önceki ya da daha sonraki yaş durumundakilerin gösterdikleri tavırla karşılaştırarak öğrenir.”⁸⁵ Toplumsal rollerin birey tarafından kazanımı toplumsallaşma süreci ile sağlanır. Hatırlayacağımız gibi toplumsallaşmanın birincil öneme sahip işlevi, “ferdin toplum normlarına uygun rolleri yerine getirmesini sağlamasıdır.”⁸⁶

Toplumsallaşma süreci içinde Ergen kendisine aktarılan toplumsal norm, değer ve inanç kalıpları karşısında her zaman uyumlu tepkiler vermemektedir. Söz konusu süreçte Aktuna çalışmasında gençte dört farklı davranışın düşebileceğine dikkati

⁸³ A.g.e., s.430.

⁸⁴ Sayın, a.g.e., s.120.

⁸⁵ Elkin, a.g.e., s.37.

⁸⁶ Aslantürk - Amman, a.g.e., s.218.

çekmektedir. Bu davranış biçimleri:⁸⁷

Birinci Davranış Biçimi: Genç içinde bulunduğu toplum ve çevreden aktarılan kültür kalıplarını benimseyerek toplumun uysal ve uyumlu bir üyesi olur.

İkinci Davranış Biçimi: Çevreden gelen bütün kültür etkilerine karşı çıkar. Hepsine başkaldırır. Yeni değerler, amaçlar peşinde koşar. Evde ana babasına, çevrede kurulu düzeni temsil edenlere karşı çıkar. Eskiye simgeleyen her şeyi küçümser. Bu davranış biçimini benimsemiş olan gençler kolaylıkla siyasi akımların çekiciliğine kapılır.

Üçüncü Davranış Biçimi: Çevreden gelen bütün kültür etkileri ilgisiz kalır. Ortak değer ve amaçları benimseyemez, her şeye boş verir. Toplum düzenini beğenmez. Ancak kendini toplumu değiştiremeyecek kadar güçsüz bulur. Fakat, toplumun körü körüne boyun eğen bir üyesi olamayacak kadar da özgürlüğüne düşkündür. Topluma sırt çevirir. Pasif direniş yolunu seçer.

Dördüncü Davranış Biçimi: En sağlıklı olan davranış biçimidir. Genç olumlu bir özdeşlemeye özerklik ve sorumluluk sınırlarını iyi belirleyerek çevresiyle gerçekçi, yapıcı ve olumlu ilişkiler kurar. Kendisinin ve toplumun gelişmesine katkı sağlayan bilinçli bir çabanın içine girer.”

Gerçekte Ergenlik dönemine giren bireyin duygusal yoğunluğu ve hassaslığı doruk noktasına ulaşmıştır. Ergen'in bu dönemde çevresiyle kurduğu ilişkilerde duygusallığın ağırlıklı olduğu dikkatleri çeker. Toplumsallaşma sürecinde olası ergen davranışlarını belirlerken söz konusu durumu da göz önünde bulundurmanın faydalı olacağı kanısındayız. Çelik; olumsuz Ergen davranışlarının nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır: “Toplum içinde henüz bir yer almamış kişiliğini değersiz ve yetersiz bulur. Bu duygu ile ya toplumdaki uzaklaşır ilgisizlik ve huzursuzluk duyar ya da kendini çok beğenir. Çevreye karşı küser, saldırgan bir tutum geliştirir. Kararsızlık,

⁸⁷ Yıldırım Aktuna, **Gençlik Döneminde Toplumsallaşma ve Kuşak Çatışması**, 2. Milli Gençlik Kongresi, 6-8 Kasım, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1986, s. 29.

güvensizlik, yetersizlik halinin yarattığı bir bocalama ve arama içine girer.”⁸⁸ Burada Çelik, ergenlik döneminde de bireyin yaşadığı kişilik bunalımının da altını çizmektedir. Zira ergenlik dönemi çocuk kişiliğinden yetişkinlik kimliğine geçişin kritik bir aşamasıdır. Bu dönemde bir taraftan yeni konumunun (yaşsal), toplumsal rol, norm, değer ve davranış kalıplarını öğrenme ve içselleştirme çabası içine giren birey diğer taraftan da kendi kişiliğini bulma arayışı içine girmektedir. Zira doğduğu andan itibaren kişilik temelleri aile içinde anne baba etkisi çerçevesinde atılmıştır. Oysaki Ergen bu dönem de kişiliğindeki bu tesirin izlerini silmek istemektedir. Söz konusu bu durum ise, aile ile ergen arasında bir çatışma ortamı yaratmaktadır. Selçuk’unda belirttiği gibi Ergen kişilik arayışının bir sonucu olarak “anne baba etkisinden kurtulmaya çalışmaktadır ve onlarla doğrudan ya da dolaylı olarak çatışma içine girmektedir.”⁸⁹

Ergenlik dönemindeki bireyin rol ve kimlik karmaşası içindeki söz konusu gelişiminin, Erik Erikson’un psikososyal gelişim kuramının Kimliğe Karşı Rol Karmaşası evresinde ele alındığını görüyoruz. Ergenlik dönemini değişme, gelişme ve olgunlaşma aşaması olarak gören Erikson’un kuramına göre “bu evrenin çözüm bekleyen temel sorunu tutarlı bir benlik gelişiminin anlatımı olan bireyselleşme olgusudur. Bu dönem de ergen kim olduğu, ne yapmak istediği ve yaşama nasıl yön verebileceği gibi sorulara yanıt aramakla meşguldür. Ayrıca ergen bir yandan toplumca kabul gören değer ve amaçlara yönelme baskısı öte yandan vücudundaki hızlı fizyolojik gelişimin neden olduğu biyokimyasal değişimlerle baş etmek gibi sorunlarla karşı karşıyadır.”⁹⁰ Söz konusu nedenlerle Erikson bireyin ergenlik döneminde, hem üstlenmesi beklenen toplumsal beklentiler, yani toplumsal rollerin öğrenilmesi içselleştirilmesi, hem de kendi benliğini ortaya koyması, keşfetmesi noktasında derin karmaşalar ve bunalımlar yaşadığını ortaya koymaktadır.

Erikson’un söz konusu kimlik bunalımı tüm gençlere genellenebilirliği hususunda yapılan araştırmalar farklı yaklaşımları ortaya koymuştur. Selçuk’un da ilgili eserinde yer vermediği gibi “bazı araştırmalar ergenlerin küçük bir bölümünde

⁸⁸ Ejder Çelik, “Gençlerin Sosyalleşme Süreçlerinde Kitle İletişim Araçlarının Etkileri”, **Türk Yurdu Dergisi**, 16 (110), Ekim 1996, s.28.

⁸⁹ Selçuk, **a.g.e.**, s.89.

⁹⁰ Aydın, **a.g.e.**, s.89.

Erikson'un belirttiği şekilde kimlik bunalımının var olduğunu göstermektedir.”⁹¹ Ancak yapılan pek çok çalışma ise Erikson'un söz konusu genellemesini doğrular niteliktedir. Örneğin Kocacık yapmış olduğu Üniversite Geneline Kimlik Bunalım araştırmasında Erikson kuramında yer alan kimlik bunalımının her genç için söz konusu olduğu var sayımının doğrulandığını belirtmektedir, “Örnekleme giren gençlerin hemen hemen hepsi değişik konularda ve değişik ölçülerde bir kimlik bunalımı yaşamış oldukları veya yaşadıkları görülmektedir. Bunda gelecekte umutsuz olma, mutlu olmama aile içi ilişkilerin olumsuzlukları, okul, ders durumları ders yükleri, duygusal boşluklar, ekonomik eksiklikler kısıtlamalar, farklı iletişim kanallarından gelen imaj bombardımanı altında ezilme vb. etkilidir.”⁹² Genel kabul gören görüş Kocacık'la hem fikir olarak, Erikson kuramının tüm gençlere genellenebileceğidir. Şüphesiz ki bu tür araştırmalar örneklem yapısı dikkate alınarak incelenmelidir.

Ergenlik döneminde, bir yandan bütün tesirlerden uzak bir kişilik ortaya koymaya çalışan Ergen, diğer yandan da temelde toplumla barışık olma eğilimi taşır. Aydın bu durumu “Ergen hem benzersiz bir kimlik geliştirerek insanları kendine hayran kılmak, hem de toplumsal temel değerlerle bütünleşerek sosyal onay ve kabul görmek ister”⁹³ şeklinde ifade etmektedir. Onun için topluma kendini kabul ettirmek bu dönemde oldukça önemlidir. İşte bir yandan kendi kişiliğini ortaya koyma çabasıyla sosyal çevresiyle bir çatışma ortamına giren (anne baba çatışması) birey diğer yandan da toplumda kabul görme eğilimi taşımakta bu nedenle kendisini toplumla bütünleştirme adına kimlik arayışında bir özdeşleşme sürecine yönelmektedir. “Ergenlik döneminde özdeşim kurma gereksinimi bir yetişkinden beklenen davranış görüntülerin içselleştirilmesi bağlamında, toplumda onay ve kabul görme güdüsünden kaynaklanır.”⁹⁴ Bireyin ergenlik döneminde içine girdiği kimlik ve rol bunalımının sonucunda, akran yetişkin vb. oluşan sosyal çevresinden kendisine bir model seçmesi ve modelle kendisini özdeşleştirecek (belirli giyinme tarzı, konuşma tarzı, siyasal fikirler ... vb.) kişiliğini bulma arayışı her zaman kendi kimliğinin keşfi ile sonuçlanmamaktadır. Zira “bazı durumlarda kimliğin kazanılması sonraki gelişim dönemlerine de ertelenmiş

⁹¹ J. C. Coleman, *The Nature Of Adolescence*, London 1980, s.51'den aktaran Selçuk, *a.g.e.*, s. 59.

⁹² Faruk Kocacık, “Üniversite Gençliğinde Kimlik Bunalımı Farklılaşma ve Özdeşleşme (Bütünleşme)”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Tartışmaları Dergisi*, Sayı 1, Eylül 2003, s.1-10.

⁹³ Aydın, *a.g.e.*, s.63-64.

⁹⁴ *A.g.e.*, s. 63.

olabilir.”⁹⁵

Buraya kadar anlatmaya çalıştığımız ve Ergenlik dönemine damgasını vuran “kimlik arayışının”, ergende iki yönlü geliştiği söylenebilir. Kocacık’ın da belirttiği gibi Ergenlik dönemi içinde “kimlik çelişkili olmayan ve birbirini tanımlayan iki süreçten oluşuyor.”⁹⁶ Her şeyden önce Ergen bu dönemde kendini bulmayı “ben” kavramını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Hatırlanacağı üzere bu nedenle doğumuyla birlikte en çok etkisinde kaldığı anne-babasıyla bu nedenle çatışmalara girmekten kaçınmamaktadır. Zira ergendeki “ben” duygusunu arayış, onu benliğinde taşıdığına inandığı anne-baba etkisinden sıyrılarak farklılığını ortaya koymaya götürmektedir. Başkalarından farklılığını ortaya koyma adına bu nedenle çevresiyle sık sık tartışmalara girmektedir. Ancak ergende bu dönem içinde toplumdan kabul görme eğilimi de mevcuttur. Dolayısıyla bu duygu da onu özdeşleşme yoluyla toplumla bütünleşmeye götürmektedir. Ergen bu yolla da toplumda sevilen kabul gören bir birey olarak yerini almayı amaçlamaktadır. Bu durum birbiriyle çelişen bir görüntü sergilemesine nazaran, temelde birbirini besleyen, birbirini tamamlayan iki süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ergenlik döneminde bireyin yaşadığı farklılık alanlarından biri de siyasal düşünce yapısıdır. Siyasal görüşlerin oluşması bakımından onbir-onüç yaşlarının en önemli dönem oluşturduğu düşüncesinden hareket eden Ergil ve Alkan’a göre onbir-onüç yaş dönemlerinde soyut düşünme yetenekleri gelişmeye başlıyor ve siyasal görüşler biçimleniyor. Onbeş yaş biçimlenme döneminin ulaştığı son aşamalardan birisi oluyor.”⁹⁷ Hatta “bazı araştırmalar onüç yaş dönemi için daha geniş bir gelişim profili çizerek bu dönemin siyasal katılım yönünden de kritik bir aşama olduğunu belirtmektedir.”⁹⁸ Onur ise siyasal düşüncelerde bu dönemde ortaya çıkan değişimleri ergenlik dönemini iki kısma ayırarak ortaya koymaktadır. Ona göre birey “ilk ergenlik döneminde (13-17) yaşlar siyasal sorunların somut ve basit yollarla çözülebileceğini düşünme eğilimdedir. Görüşlerinde otoriter bir hava egemendir. İleri ergenlikte (17-21 yaşlar) siyasal düşünce tamamen farklı bir biçim alır, çok daha olgundur. Büyük

⁹⁵ Erden - Akman, **a.g.e.**, s.82.

⁹⁶ Kocacık, **a.g.m...**, s

⁹⁷ Ergil - Alkan, **a.g.e.**, s.30 ve s.49.

⁹⁸ Geniş Bilgi için Bkz. Herbert H.Hyman, **Political Socialization**, The Free Press, New York 1959, p.53-58.

ergenler siyasal araçların insanların haklarını korumak için var olduğunu kavrarlar. Siyasal ve Toplumsal sorunla bireylerin ve toplumsal kuruluşların karşılıklı işbirliği ile çözülebilir. En önemli nokta çeşitli kararların ayrıntılarını ve doğurgularını düşünmelerine olanak tanıyan bilişsel yeteneklere sahip olmalıdır.”⁹⁹

Piaget’in Bilişsel gelişim kuramında soyut işlemsel evre olarak nitelendirdiği Ergenlik dönemini oniki yaş ve üzerini kapsayan bir yaş aralığında betimlediğini göz önünde bulunduracak olursak Doğu Ergil ve Türker Alkan’ın belirttiği yaş aralığında yani onüç yaşından itibaren bireyin soyut düşünce yeteneğinin geliştiği varsayımını doğrulamaktadır. Ancak Piaget bireyde oluşan düşünce gelişiminin farklı faktörlere bağlı olarak değişebileceğine dikkati çekerek “bunların gerçekleştirilmesinin kültür ve eğitim koşullarının bir işlevi olarak hızlandırılabilmesi ya da geciktirilebileceğini”¹⁰⁰ de belirtmektedir. Bu durumda bireyin siyasal düşünce yapısının soyut evrede gelişebilmesinde eğitim düzeyi, kültür, kentsel ve kırsal yaşam ayrımı vb. sosyal çevrenin önemi oldukça fazladır.

Piaget’in Bilişsel yaklaşımını siyasal düşünce yapısına uygulan Roserberg de yapmış olduğu çalışmalar sonucunda, Piaget’in evresel bilişsel gelişimiyle siyasal düşünce gelişiminin paralel olduğunu ortaya koydu.¹⁰¹ Bu durumda Piaget’in bilişsel gelişiminde basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru gelişen düşünce yapısı, bireyin siyasal düşünce yapısında da benzer bir seyir sergilemektedir. Çocukluk döneminde basit ve somut düşünce sistemiyle siyasal yapıya bakan, devlet, ülke, bayrak gibi nesnelere ilk önce duygusal daha sonrada bilgisel bağlantı kuran birey, soyut düşünme yeteneğinin ergenlik döneminde gelişimiyle birlikte, siyasal konuları somut biçimi yanında varsayımsal yönleriyle de algılamaya başlamaktadır. Siyasal olayları, kombinasyon mantığını kullanarak, farklı ilişki sistemleri kuran bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren ergen, siyasal sistem içinde yerini almaya başlayacaktır. Ergil ve Alkan onbeş yaş dönemi sonrasında bireyde “düşünce yapısında büyük değişiklikler

⁹⁹ Bekir Onur, “Siyasal Toplumsallaşma ve Kültür”, **Milli Kültür Dergisi**, (91) Nisan 1992, s.16.

¹⁰⁰ B. Inhelder and. J. Piaget, **The Growth of Logical Thinking From Childhood to Adolescence: An Essay on the Construction of Formal Operational Structures**, Trans. A. Parsons and, S. Milgram, New York Basic. Books, 1958, s.337’den aktaran Gander ve Gardiner, **a.g.e.**, s.427

¹⁰¹ Roserberg’in Piaget Modeli Uygulaması için Bkz., Michael A. Milburn, **Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset**, Çev: Ali Dönmez – Veli Duyan, İmge Kitabevi, 1.Baskı, Ankara Haziran 1998, s. 118.

değil, içerik zenginleşmesi ve olgunlaşma beklenebileceğinin¹⁰² de altını çizmektedir. Artık siyasal konularda siyasal öğrenme kaynakları da farklılaşan ergen için, aile ve okul yanında, arkadaş grupları, sivil toplum örgütleri, kitle iletişim araçları vb. kaynaklar da vazgeçilmez birer siyasal öğrenme kaynağı olarak yerini almaya başlayacaktır. Dolayısıyla artık siyasal konularda bilişsel düzeyi söz konusu kaynaklarla artan ergen, söz konusu içerik zenginleşmesinin bir sonucu olarak da olgun olmamakla birlikte gelişmiş siyasal tutum ve davranış kalıpları oluşturmaya başlamaktadır.

Ergenlik döneminde, egosentrik düşüncenin etkisiyle hemen hemen her konuda eleştiriler yöneltip, her şeyi tartışmaya sorgulamaya tabii tutan ergen için siyasal konuları da diğer toplumsal konular gibi sorgulamaya tabii tutarak kendi siyasal düşünce yapısını oluşturma çabası içine girebilecektir.

Çocukluk döneminde içinde yaşadığı politik sisteme ve bunun parçalarını oluşturan politik sembollere karşı olumlu bir imaj, yöneliş sahibi olan çocuk ergenlik dönemiyle birlikte farklı bir bakış açısına doğru kayar. Ergen dönem öncesinde yaştan ilerlemesiyle gelişen bir siyasal olumsuzluk başka bir biçimde ifade edecek olursak negatif imajların yerini almaya başladığını söyleyebiliriz. Şüphesiz ki bu durum ergende egosentrik düşmeyle gelişen eleştirel bakış açısının da bir sonucu olarak görebilmek mümkündür. Schwartz'a göre ise "siyasal olumsuzluk gençlikte daha kültürlü görünme arzusu nedeniyle yaygındır."¹⁰³ Schwartz'ın söz konusu ifadesini açacak olursak ona ergen, başkalarından farklı sıradanlıktan uzak fikirler ortaya koyduğunda toplumda kültürlü gibi-beğenilme, kabul görmeyi ifade eden kalıplara dahil olarak içinde yaşadığı yapıyla bütünleşmeyi amaçlamakta bu nedenle de bir takım olumsuz siyasal fikirler ortaya atabilmekte, olumsuz siyasal yönelimlere doğru davranış ve düşüncelerini yönlendirebilmektedir.

Ergenlik egosentrik düşüncenin idealist tutum ve davranışlarla kendini göstermesi de onu çeşitli ideolojik fikirlerin ateşli bir savunucusu haline de getirebilecektir. Söz konusu idealist tutumun yönlendiriciliğine başka bir biçimde ifade

¹⁰² Ergil – Alkan, **a.g.e.**, s.30.

¹⁰³ Sandra Kenyan Schwartz, "Patterns of Cynicism Differential Political Socialization Among Adolescents" , Ed. by. David C. Schwartz, Sandra Kenyan Schwartz, **a.g.e.**, p.198.

eden Aktuna'ya göre "genç benimsediği bir siyasal akımla kendi düşlediği düzenin gerçekleşeceği umuduna kapılır."¹⁰⁴

Ergenin söz konusu dönemde siyasal eğilimlerinde ortaya çıkan bu yönelişi Bostancı ise şu şekilde özetlemektedir: "Genç, duygusallığı ile ve bir büyük ideolojiye adanarak onurlu bir kimlik sahibi olma amacı doğrultusunda, kolaylıkla radikal hareketlerin sonuna kadar açık kapılarından içeriye girer. Genç, aradığı "önemli olma" hissini, bir büyük davaya adanarak yücelme arzusunu kendi hayatının gerçekliğinde değil (çünkü bu ciddi çaba, uğraş, didinme gerektirir) daha kolay şekilde dahil olduğu radikal hareketlerin ütopyasında bulur."¹⁰⁵ Dolayısıyla gençlik döneminde Ergen'in ideolojik fikirlere yönelmesinde temel olarak iki önemli faktörün, ergen ki duygusallık ve toplumda önemsenen kabul gören bir birey olarak yerini alma arzusunun etkili olduğunu söyleyebiliriz.

"Bireyin ergenlik çağına kadar kazandığı siyasal değerler bu dönemden başlayarak onun siyasal sistem içinde oynayacağı rolü de belirlemektedir. Siyasal sisteme ilişkin bir takım değer inanç tutum ve beklentiler oluşturan birey ait olduğu toplumun bir üyesi olarak siyasal kurumlar tarafından düzenlenmiş kimi roller üstlenecektir."¹⁰⁶ İnan Özer'in ifade ettiği söz konusu siyasal rollerdeki farklılaşma, başka bir biçimde ifade edilecek olursa, siyasal sistem ergenlik dönemine dek sadece bilgi edinme, tanıma, siyasal inanç ve değerleri içselleştirme boyutunda bir ilişki içinde olan bireyler, ergenlik dönemi ile birlikte içinde yaşadığı siyasal sistemin kurum ve örgütten ile birebir ilişki kurabilen, kendisine verilen siyasal hak ve görevlerin gereklerini kavrayan ve yerine getiren, siyasal konularda fikir geliştirebilen bireylere, kısacası siyasal sistemin bir üyesi haline dönüşürler. "Siyasal sistemlerin doğası, işlevi hakkında görüşler geliştirebilirler."¹⁰⁷ Örneğin onsekiz yaş ülkemizde bireylerin siyasal katılımını "oy kullanma" biçiminde göstermesinin başka bir ifadeyle, yönetimi söz konusu yolla etkileyebilme olanağını kazanmasının yasal baraj yaşı olması nedeniyle oldukça önemlidir. Bu açıdan onsekiz yaş, oy kullanma siyasal eylemini fiili olarak

¹⁰⁴ Aktuna, **a.g.e.**, s.29.

¹⁰⁵ M. Naci Bostancı, **Toplum Kültür Siyaset**, Vadi Yayınları Birinci Baskı, Kasım, 1995, s. 123.

¹⁰⁶ İnan Özer, "Siyasal Kültür Demokrasi ve Demokratik Değerler", **a.g.m...**, s.89; Özer, "Toplumsallaşma Sürecinin Siyasal Boyuta, Siyasal Katılma ve Kentleşme", **a.g.m...**, ss.155-156.

¹⁰⁷ Onur, **a.g.m...**, s.16.

yerine getirmenin ötesinde ergenin siyasal dünyasında, siyasal parti, yurttaşlık bilinci ve “yurttaşların siyasal düzeni etkileyebileceklerine olan inancı ve kendilerini bir siyasal güç olarak görmesi”¹⁰⁸ olarak tanımlanan siyasal etkinlik duygusunun oluşum evresi olması bakımından önemlidir. Kalaycıoğlu, “gençlerin oy vermekten çok seçim kampanyası veya yakın çevrelerini ikna etmek amacıyla tartışma yürütmek gibi yollarla siyasal yaşamda faaliyet göstereceklerini”¹⁰⁹ tahmin edilebilir olarak görmektedir. Kalaycıoğlu’nun ergenlik döneminde tahmin edilebilir siyasal faaliyetler olarak sıraladığı seçim kampanyalarında yer alma veya yakın çevresiyle siyasal konularda tartışmalara girme şüphesiz ki yurttaşlık bilinci ve siyasal etkinlik duygusunun gelişime paralel olarak ortaya çıkan eylemlerdir.

Siyasal toplumsallaşma süreci ergenlik dönemi ile sınırlı kalan statik bir süreç değildir. Yaşamın her döneminde, kendisinden bir önceki yapı üzerine ya yenileri eklenmek suretiyle, ya da yerlerine yenileri getirip değişime tabii tutmak suretiyle siyasal sisteme ait değer, inanç, norm ve davranış kalıpları devamlı gelişerek edinilmekte, dinamizmini koruyan bir süreci ifade etmektedir. Aynı zamanda söz konusu siyasal toplumsallaşma süreci ile siyasal sistem, kendi devamlılığını sağlama amacıyla sistemi uyumlu bireyler oluşturma gayesini de gerçekleştirebilmektedir. Şüphesiz ki çocuklukla başlayan ergenlik döneminde edinilen siyasal değer, inanç norm ve davranışlar, buna dair gelişen tutum ve tercihler olgunlaşmış bir yapıda olmamakla birlikte bireyin ileriki yaşamındaki siyasal gelişimine temel teşkil etmesi bakımından önemlidir. Benzer bir yaklaşımla Greenberg’de ergenlik dönemi siyasal toplumsallaşması konusunda şu üç noktayı işaret etmektedir:¹¹⁰

1. Tüm siyasal sistemler genç üyelerine gerekli siyasal yönelimleri verir.
2. Yetişkinlik dönemi düşünceleri geniş ölçüde gençlik dönemindeki siyasal toplumsallaşmalarının bir ürünüdür.

¹⁰⁸ Ergil - Alkan, **a.g.e.**, s.37.

¹⁰⁹ Ersin Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, Güryay Matbaası, İstanbul, 1983, s.22.

¹¹⁰ Edward S. Greenberg, **a.g.m...**, Ed. Edward Greenberg, **a.g.e.**, pp.4-6.

3. Bireylerin siyasal düşünceleri ulusal yönetim biçimi ve siyasal yaşamın işlevselliğinde etkilidir.

Tüm bunlar ışığında, ergenlerin toplumsallaşma süreçlerinin doğal akışı yanında çeşitli özel eğitim programlarla da desteklenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Zira “toplumlar yalnız çocukların değil gençlerin de kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamına katkıda bulunan, en azından bu özellikleri bozmayan fonksiyonel bir üye olarak yetiştirilmelerine, yani; gençlerin sosyalleşmesine gereken değeri vermek zorundadır.”¹¹¹

1.2.3. Olgunluk Çağı-Yetişkinlik Dönemi

Birey, çocukluk ve ergenlik döneminden sonra “olgunluk” veya “yetişkinlik” sözcükleri ile ifade edilen yeni bir döneme girmektedir. Bu dönemi kronolojik olarak belirli bir yaş aralığı ile ifade etmek oldukça güçtür. Turan’ında belirttiği gibi “belirli bir yaşa erişmek kadar, iş sahibi olmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak da kişinin olgunluk çağına girdiğinin kanıtı olabilir”¹¹² Bu nedenle bireyin olgunluk ya da yetişkinlik çağına girişini salt olarak yaşın ilerlemesine bağlı görünen, ancak farklı toplumsal aşamaların da gerçekleşmesine, toplumsal rol, statü ve deneyimlerin de değişmesine bağlı olarak değerlendirmek gerekir.

J. Piaget bilişsel gelişim evrelerinin son dönemini oluşturan soyut işlevsel evrede ergenlik ve yetişkinlik dönemini bir arada ele almaktadır. “Konuyla ilgili kitapların çoğu ergenlerin ve yetişkinlerin düşüncesini soyut işlemler içeren düşünce olarak belirler.”¹¹³ Zira daha önce belirttiğimiz gibi bireyin zihinsel gelişimini hangi dönemde gerçekleştireceği somut bir ayrımla belirlenemez. Bu durumun nedeni, bireyin içinde yaşadığı toplumsal yapı, eğitim düzeyi kırsal ya da kentsel yaşam standartları vb. gibi pek çok faktörün soyut düşünce yeteneğinin gelişimini hızlandırma ya da yavaşlatma gibi farklı yönlerden yapabileceği etkidir. Piaget’nin bilişsel gelişim

¹¹¹ Zeki Erdoğan, **Sosyoloji** 1. t.y., s. 111.

¹¹² Turan, **a.g.e.**, s.50.

¹¹³ Gander – Gardiner, **a.g.e.**, s.427.

kuramına ilişkin temel kavramlardan birini oluşturan “olgunlaşma” kuramında “biyolojik gelişimin yanı sıra organizmanın geçirdiği yaşantılar sonucu kazandığı deneyimleri tanımlamaktadır.”¹¹⁴ Piaget’in soyut düşünme yeteneğinin, bireyin yaşantısı boyunca artan deneyimlerine bağlı olarak olgunluk çağında gelişme gösterdiği çocukluktan başlayarak ergenlik döneminde oluşturulup kullanılan, tümevarım, tümdengelim, varsayımsal düşünce tekniklerinin bu dönemde daha oturmuş bir biçim aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Erik Erikson, psikososyal gelişim kuramında ise, “Freud’dan farklı olarak çocukluk dönemlerinin dışında yetişkinlik dönemini gelişimi de inceleme alanına dahil etmiş”¹¹⁵ ve yetişkinlik dönemini kuramında altı, yedi ve sekizinci evrelerini oluşturan; Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık, Üretkenliğe Karşı Durgunluk, Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk şeklinde, üç farklı dönemde incelenmiştir. Yakın ilişkilere karşı soyutlanma dönemi başka bir ifadeyle “genç yetişkinlik adı verilen bu dönem 18/26 yaşlarını kapsamaktadır.”¹¹⁶ Bu dönemde bireyin psikososyal gelişiminde önemli aşamaları oluşturan arkadaşlıklar kurma meslek seçme ve evlilik gibi temel sosyal ilişkilerin içine girdiği görülür. Bu tür yeni sosyal ilişkiler bireyin toplumsal rol ve statülerini etkiler. “Evlilik ve bir iş sahibi olmak erken yetişkinlik döneminin en önemli sosyalleşme deneyimleridir.”¹¹⁷ Eğer birey ergenlik dönemi karmaşasından başarıyla çıkmış ise onun söz konusu yakın ilişkilerde başarı sağlaması için gerekli temelde oluşturulmuş olacak, birey çevresini rahatlıkla yakın ilişkiler kurabilecektir. “Çünkü artık daha gerçekçi olmaya başlamış ve toplumla arasındaki çatışmaya bir son vermiştir.”¹¹⁸ Ancak tam tersi bir durum söz konusu okluğunda yani “sosyal ilişkilerde başarısızlığa düşen bireyler yetersizlik duygularına kapılarak insanlardan uzaklaşır.”¹¹⁹ Dolayısıyla insanlardan uzaklaşan birey içine girdiği izole durum karşısında soyutlanma karmaşasına düşer. Yalnızlaşır, terk edilmişlik duygusu benliğine hakim olur. “Yalıtılmışlık karmaşasına

¹¹⁴ Aydın, a.g.e., s.33.

¹¹⁵ Selçuk, a.g.e., s.62.

¹¹⁶ A.g.e., s.62.

¹¹⁷ Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller Kavramlar Kurallar**, Alfa Yayınları, 1.Baskı, Ocak 2004, s.130.

¹¹⁸ Selçuk, a.g.e., s.62-63.

¹¹⁹ Aydın, a.g.e., s.90.

karşı en etkili çözüm kalıcı ve güvenilir dostlukların kurulmasıdır.”¹²⁰

Yetişkinlik döneminin psikososyal gelişiminde Erikson ikinci evre olarak üreticiliğe karşı durgunluk karmaşasını ele almaktadır. Bu dönem birey yaşamının orta yaşlı dönemine denk düşmektedir. Burada üretkenlik, gelişmiş kişilik yapısı ve bilgi donanımıyla bireyin toplumsal yaşamda etkin bir biçimde yerini alması olarak algılanmalıdır. Başka bir ifade ile bu evrede ele alınan üretken birey ‘Varlığını kamu yararına dönük eylemlere yöneltir. Bu bağlamda toplumsal sorunların çözümünde sorumluluk üstesi ve diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurar.”¹²¹ Ayrıca Erikson üretkenlik kavramıyla özellikle “bu evrede gerçekleşen çocuk sahibi olma, onları gelecek yaşama hazırlama gibi bir takım yeni kuşakların gelişimine dair anne-baba tarafından gerçekleştirilen eylemleri de kastetmektedir. Birey tüm bunları yerine getirebilecek bir gelişmişliğe ulaşmamış ise bu durumda “çocuklarına ve çevrelerine karşı kayıtsız kalmakta ve yalnızlaşmaktadırlar; kurdukları ilişkiler sahte ve yüzeysel olmaktadır.”¹²² Topluma ve ailesine karşı kayıtsız kalan bireylerin, sadece kendi varlıkları için kişisel çıkarlarını gözeten, amaçsız, bencil bir yapı içine girmeleri söz konusu olur. Bu durumda çevresine karşı üretken tutum sergilemeyen bireyler “durgunluk karmaşası” içine girmiş olurlar.

Son yetişkinlik karmaşası olarak Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk Karmaşasını ele alan Erikson kuramına göre, insanın yaşlılık dönemi olarak ifade edeceğimiz döneme gelmesiyle birlikte yaşamını sorgulamaya daha doğrusu bir değerlendirmeye tabii tuttuğuna dikkat çekerek, “kimliğe en uygun yaşam biçimini bulabilen bireyler bütünlük duygusuna sahip olurlar. Böylece yaşlandıklarında geçmişlerini tümüyle gözden geçirerek geride bıraktıkları yaşantıdan, o güne gelene kadar ürettiklerinden hoşnut olurlar. Aksi durumda ise, yani birey geçmişini değerlendirdiğinde, zamanının boşa geçtiğine inanacak olursa, değişiklik yapmak için artık çok geç olduğunu düşünerek umutsuzluk duygularına kapılırlar.”¹²³ Yetişkinlik döneminin bu son karmaşa dönemi, bireyin yaşlılık dönemine gelinceye dek yaşadığı

¹²⁰ A.g.e., s.90

¹²¹ A.g.e., s.91.

¹²² Selçuk, a.g.e., s.63.

¹²³ Erden - Akman, a.g.e., s.62.

hayatı değerlendirdiğinde, onu iyi ve kötü yönleriyle benimseyemediği durumda, yani yaşamını boşa geçmiş değersiz bulduğunda ortaya çıkan umutsuzluk duygusunu ifade etmektedir. Zira artık geride kalmış yaşamı yeniden yaşamak imkansızdır.

Toplumsallaşma süreci doğumdan ölüme kadar devam eden oldukça uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Şüphesiz ki yetişkinlik döneminde bireyin toplumsallaşma ile ergenlik ve çocukluk dönemindeki toplumsallaşma süreci farklılıklar gösterecektir. Dönmezer söz konusu farklılıkları şu şekilde sıralamaktadır: “Çocuğun sosyalleşmesinde başta gelen ajan ana baba veya onların yerini tutanlardır; adı geçenlerle çocuk arasında yüksek derecede duygusal ilişkiler vardır. Buna karşılık yetişkinlerin sosyalleşmesinde duygusal ilişkiler çok azdır. Ebeveyni çocuğu sosyalleştirirken çok kere kuvvete, zora; buna karşılık yetişkini sosyalleştiren ajan akla faydaya başvurur. Kuvvet çok nadir olarak kullanılan son çaredir. Yetişkinlerin sosyalleştirilmesinde sadece yeni tavır ve hareketlerin yerleştirilmesi esastır. Güdülenmeler ve değerler esasen yerleşmiştir. Oysa çocukta bunların da yerleşmesi için çaba gösterilmektedir. Yetişkinlerin sosyalleşmeleri biyolojik nedenler ve önceden öğrenilenlerin yükü ve sonradan öğrenmenin zorluğu dolayısıyla çocuğun sosyalleşmesine göre daha güç ve sınırlıdır.”¹²⁴ Dönmezer’in de kısaca özetlediği söz konusu farklılıkların temel nedeni şüphesiz ki bireyin daha önceki dönemlerde toplumsallaşma etmenleri ile karşılaşmış olmasıdır. Yetişkinlik döneminde birey, bu yeni dönemin rol ve statüleriyle beraber de önceden var olan toplumsal rol, norm, değer, inancı ve davranış kalıplarına yenilerini ekleyecektir.

Bireyin toplumsallaşma serüveninde diğer evrelerle de belirtmeye çalıştığımız gibi toplumsal rol ve statülerde ki değişim belirleyici bir konuma sahiptir. Brim’in de belirttiği gibi; “Rol değişimi sürekli statüyle ve sosyal pozisyonla ve aynı zamanda yeni statüyle ve bu statüyle ilgili yeni şeyleri öğrenmeyle ilgilidir.”¹²⁵ Birey söz konusu dönemlerde toplumsal beklentilere ve statüsünün gereklerine uygun davranış kalıplarını öğrenmekte, bunları içselleştirerek toplumla bütünleşmektedir. Yetişkinlik dönemi toplumsallaşma sürecinde, çocukluk ve ergenlik dönemiyle tıpatıp

¹²⁴ Sulhi Dönmezer, **Toplum Bilim**, Beta Yayınları, Yenilenmiş 11. Baskı, İstanbul, 1994, ss.131-132.

¹²⁵ Orville G. Brim, **a.g.m...**, Ed. J. A.Clausen, **a.g.e.**, p.192.

bir ayrılık başka bir ifadeyle “yetişkinin yeni roller almasında ve toplum kurallarını benimsemesinde aynı biçim ve işleyişin olmayacağı açıktır.”¹²⁶

Özellikle yaşın ilerlemesiyle bilgi ve yaşanmışlık deneyimlerindeki artış onun bilişsel düzeyinde büyük gelişmelere neden olurken, kurduğu toplumsal ilişkilerdeki artış ile birlikte bir bütün olarak daha karmaşık, kompleks bir toplumsallaşma yapısı oluşturacaktır. Bu açıdan baktığımızda toplumsallaşma sürecinde basitten karmaşığa somuttan soyuta işleyişin varlığını kanıtlar niteliktedir. Yetişkinlik dönemine gelen birey bir yandan toplumsallaşma sürecinin bir elemanı iken (toplumsallaştırılan) diğer yandan da toplumsallaştırma etmeni olmaktadır (anne-baba... vs.).

Yetişkinlik dönemindeki toplumsallaşma sürecinde karşılaşılan bir diğer durumda daha önce kazanılmış tutum ve davranış kalıpları yanında, yeniden toplumsallaşma adı verilen ve yetişkindeki yeni oluşumları içeren farklı bir sürecin ortaya çıkışıdır. “Yetişkinin parçasal ya da tedrici değişimini ifade eden bu sürece yeniden toplumsallaşma ya da sürekli toplumsallaşma diyoruz.”¹²⁷ Yeniden toplumsallaşma sürecini yeni zihniyet ve davranış tarzlarının ferde kazandırılması olarak tanımlayan Arslantürk ve Amman’a göre “bir inançtan başka bir inanca, bir ideolojiden başka bir ideolojiye bir sosyal idealden başkasına dönüşüm süreçleri yeniden sosyalleşmenin güzel örnekleridir.”¹²⁸ Dolayısıyla yetişkinlik dönemine dek belirli tutum ve davranış kalıplarını toplumsallaşma süreci ile oluşturan birey ya bu tutum ve davranış kalıplarına yenileri ekleyerek geliştirmekte ya da yeniden toplumsallaşma süreci ile daha öncekilerden farklı bir yapıda tutum ve davranış kalıpları oluşturmaktadır.

Bireyin yetişkinlik döneminde ortaya çıkan yeniden toplumsallaşma evresi toplumsal değişimle bağlantılıdır. Aziz’in de ifade ettiği gibi “birey toplumdan

¹²⁶ Aysel Aziz, **Toplumsallaşma ve Kitle İletişim Araçları**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1982, s.22.

¹²⁷ Mahmut Tezcan, **Sosyolojiye Giriş; Temel Kavramlar**, Feryal Matbaacılık, 4.Baskı, Ankara, 1995, s.48.

¹²⁸ Arslantürk - Amman, **a.g.e.**, s.350.

etkilenirken toplumu da etkilemekte, aldığı kuralların bilgilerin bileşimi ile toplumun geleneksel kültüründe toplumsal güçler olarak yeni değerler yaratmaktadır. Toplumdaki değişmelerde bireyin toplumsallaşmasını etkilemektedir.”¹²⁹ Toplumsal değişmeyi Kongar, “toplumun temel kurum ve örgütlerindeki kaymalar”¹³⁰ olarak ifade eder. Dönmezer ise “sosyal yapıda ve toplumun sosyal ilişkilerinde değişiklik”¹³¹ olarak tamamlamaktadır. Toplumsallaşma sürecinde birey mevcut yapıya uygun tutum ve davranış kalıplarını öğrenip içselleştirerek geliştirmekte, aynı zamanda sosyal yapıda da değişimin itici gücü olarak sosyal değişme yoluyla toplumsallaşma sürecini de etkilemektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, bireyin yetişkinlik döneminde bir yandan yeni konumuna uygun rol ve statülerin gerektirdiği, norm değer ve davranış kalıplarını, yaşamın bu dönemine gelinceye kadar toplumsallaşma sürecinde edindiklerine ekleyerek geliştirmekte, diğer yandan da var olanlara tamamen zıt, farklı toplumsal değişmelerin paralelinde ortaya çıkan yeni değer norm ve ilişkilere uygun tutum ve davranış kalıpları geliştirebilmekte, yeniden toplumsallaşma sürecine dahil olabilmektedir. Birey, çocukluk döneminden başlayarak içine girdiği toplumsallaşma sürecinde değişen konum ve statülerinin gerektirdiği rol davranışlarını öğrenmektedir. Yetişkinlik döneminde bireyin kurumsal ilişkilerini (çocuk sahibi olma, meslek edinme) oldukça yoğun ve çeşitlilik arz eden bir yapıya kavuşması onun toplumsal rollerini daha karmaşık bir hale getirmektedir. Bu nedenledir ki yeniden toplumsallaşma dediğimiz ve toplumsal değişime bağlı olarak ortaya çıkan bu durum dışında, Brim ve Wheeler’in de belirttiği gibi “genellikle çocukluktan sonraki toplumsallaşma öncelikle bireylerin rol davranışlarındaki değişikliklerle ilgilenir. Temel değerleri etkilemekle ilgilenir”.¹³²

Yetişkinlerin toplumsallaşmasında Brim ve Wheeler’e göre üç temel koşul gerekmektedir: “Bilgi, yeterlilik ve güdü. Birey toplumdaki yeni rolleri, durumu, kuralları hakkında kendisinden beklenen belirli bir bilgiye sahip olması gerekir. Bilgi sahibi bireyin rollerini yerine getirme yeterliliğine sahip bulunması gerekir. Ve bireyin

¹²⁹ Aziz, a.g.e., s.26

¹³⁰ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuralları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi İstanbul, 1985.

¹³¹ Dönmezer, a.g.e.,s.401.

¹³² Brim - Wheeler, a.g.e., p.22.

rolünü araması için yeterli güdüye (yani) uyarıcılara ve isteğe sahip olması gerekir.”¹³³ Bilgi koşulu şüphesiz ki bireyin yetişkinlik dönemine gelinceye kadar geçen toplumsallaşma süreci içinde temel kural norm, tutum ve davranış kalıpları hakkında yeterli bir düzeyde bilgi sahibi olması durumunu ifade eder. Yeterlilik koşulu bireyin değişen toplumsal koşulların gerektirdiği rol ve normları yerine getirebilme yeterliliğini, güçlü ise, rol ve tutum ve davranış kalıplarını yerine getirme de bireyde mevcut olan istek ve ilginin varlığını ifade etmektedir.

Yetişkinlik dönemi siyasal toplumsallaşma sürecine baktığımızda bireyin siyasal sisteme ilişkin norm, değer tutum ve inançları hakkında her şeyden önce çocukluk ve gençlik dönemine bilgi artışı ve yaşanmışlık deneyimlerine bağlı olarak daha gelişmiş bir seyir sergilediklerim görmekteyiz. Rosenberg bireylerin siyasal konulardaki düşünce sistemini basitten karmaşalığa doğru giden sistem içinde üç boyutlu düşünmektedir (Ardışık, Doğrusal, Sistematik). Buna göre bireyler, “ardışık düşünürler soyutlama ya da genellemeler kullanmazlar. Zaman içinde birbirine yakın olarak ortaya çıkan olayları birbiri ile ilişkili görürler. Doğrusal düşünürler, nedensellik bağları açısından düşünürler fakat bir değişkeni bir diğerrinin tek nedeni olarak gören modellerin ötesine geçemezler. Son olarak sistematik düşünürler yalın nedensellik modellerin ötesine geçerler, değişik etmenlerin doğrusal olmayan biçimlerde etkileşebileceklerini ve farklı değişkenler arasında karşılıklı ilişkilerin bulunabileceğini dikkate alırlar. Bu en karmaşık siyasal düşünce biçimidir.”¹³⁴ Bireyin en karmaşık siyasal düşünce düzeyi olarak belirlenen farklı doğrusal olmayan nedensellik ilişkileri kurabilen bir kombinasyon mantığına kavuşması noktasında geldiği bilişsel gelişkenlik ergenlik döneminin düşünce sisteminde oluşan, ancak yetişkinlik döneminde daha oturmuş, sistemleşmiş bir yapıya kavuşan düşünce biçimidir. Birey siyasal konularla söz konusu düşünce sistemini yetişkinlik döneminde rahat uygulayabilmekte, özellikle siyasal kurum ve örgütlerle ilgili çeşitlenen ilişki yapısı ve parçası olduğu siyasal sistemin işleyişiyle ilgili olarak daha netleşmiş bir düşünce yapısı oluşturmaktadır.

¹³³ Brim, Wheeler, **a.g.e.**, ss.85-86.

¹³⁴ Michael A, Milburn, Çev. Ali Dönmez - Veli Duyan, **a.g.e.**, s.116.

Yetişkinlik döneminde siyasal toplumsallaşmada başka bir ifadeyle yetişkin siyasal sisteme dair norm değer, inanç ve davranış kalıplarını öğrenip geliştirmesinde, etkili olan pek çok faktör dikkati çekmektedir. Turan'ın da belirttiği gibi “toplumsal nedenlere indirgenebilecek değişimler dışında salt kişinin yaşlanması, buna bağlı olarak rollerin değişmesi gibi değişkenlerin de siyasal tutum ve inançları etkilediği görülmektedir.”¹³⁵

Toplumsal hareketliliğe bağlı olarak bireyin siyasal tutum ve inanç yapısında dolayısıyla siyasal toplumsallaşmasında ortaya çıkan değişimleri, Duverger toplum yapıları ile siyasal toplumsallaşma sürecini ilişkilendirerek, “Geleneksel toplumların çok daha az hareketli oluşlarının bu toplumlarda çocuklara aşılana kültürün çok daha kolay korunmasına verdiği çok daha hareketli olan modern toplumlarda ise kültürün sürekli değişen toplumsal biçimlere ayak uydurmanın sürekli sosyalleşmenin önemini artırdığını”¹³⁶ belirtmektedir. Duvergerin'nde ifade ettiği gibi, hızlı kentleşme, sanayileşme gibi değişim hareketlerinin kuşakları siyasal toplumsallaşma sürekliliği de dahil olmak üzere pek çok yönden etkilemektedir. Birey söz konusu değişimlerin siyasal sistemin yapısında yarattığı etkiler sonucunda, oluşturduğu tutum ve davranış kalıplarını değiştirecek ortaya çıkan yeni duruma uygun olarak tekrar geliştirme yoluna gidecektir. Ergil ve Alkan ise yetişkinin tutum ve davranışlarındaki değişimi iki yönden ele almakta; “gerçekçi olmayan bir toplumsallaşmaya göre yetişen kişi ya siyasal gerçeklerle karşılaşınca eski görüş ve davranışlarını değiştirmek zorunda kalabilir ya da siyasal ortam köklü ve çarpıcı değişimlere sahne olunca, kişi siyasal düşünce ve davranışlarını yeni deneyimlere göre ayarlamak gereksinimini duyabilir.”¹³⁷

Yetişkin bireyin yaşının ilerlemesi, farklı bir yaşamsal evreye dahil olmasını, toplumsal rollerinde de farklılaşmaların olacağını daha önce belirtmiştik. Söz konusu rol farklılaşmaları bireyin toplumsal tutum ve davranış kalıplarını dolayısıyla siyasal sistemde tutum, inanç ve davranışlarını da etkileyecektir. Her şeyden önce yapılan pek çok çalışmalar yaş ile otoriterlik eğilimi açısından bir bağlantı kurma amacı

¹³⁵ Turan, **a.g.e.**, s.53.

¹³⁶ Duverger, **a.g.e.**, s. 106.

¹³⁷ Ergil - Alkan, **a.g.e.**, s.128.

taşıdığını görüyoruz. Hyman ilgili eserinde yaşın, özellikle yetişkinlik dönemindeki düşünce etkisine değinmekte ve “En yaşlılar en çok otoriter eğilimli kişiler olarak ortaya çıkıyor”¹³⁸ şeklinde bir ifadeye yer vermektedir. Bireyler yetişkinlik dönemine geldiklerinde geliştirdikleri tutum, değer ve davranışlarda, ergenlik döneminin değişken yapısının tersine daha tutarlı olgunlaşmış bir düzeye ulaşır. Yetişkinlik dönemi siyasal toplumsallaşmanın bireyin siyasal düşünce yapısında ortaya çıkarttığı gelişmişliğe (karmaşıklığa-ayrıntılık derecesine) dikkati çeken Milburn’e göre “siyasal karmaşıklık düzeyi en yüksek olan bir kişi ya tutarlı olarak liberal ya da tutarlı olarak muhafazakar olan, tutumlarında hiçbir değişiklik görülmeyen birisidir.”¹³⁹ Gençlik döneminin duygusal ve kendine toplumda bir yer etme arayışının bireyi ideolojik akımlara kolayca iten yapısı, yetişkinlik döneminde olgunlaşma bilinçli ve tutarlı siyasal düşünce yapısının oluşumuyla sonuçlanmaktadır.

Yetişkin bireylerin sosyal konumlarındaki farklılıklar onun siyasal tutum ve davranışlarında da değişimine neden olmaktadır. Naci Bostancı bu konuda, “Fakülte yıllarında dünyanın kaderini değiştirmeye aday ideolojilerden birine sahip olarak tarihi bir rol oynamak isteyen gençlerin, okul bitip bir işe girdiklerinde, ev geçindirmeye başladıklarında hayatın basit güçlükleri karşısında bile hemen dağılmaları, acemileşmeleri, tarihi rol oynamaya aday ideal portrelerin pul pul dökülerek altından sıradan bir toplumsal kişilik çıkması çok rastlanan bir hikayedir. Burada amaç suçlama değil, sadece toplumsal konum farklılığının nasıl değişikliklere yol açtığını işaret etmektedir.”¹⁴⁰ şeklinde bir açıklamada bulunmaktadır. Yetişkinlik döneminde birey, iş sahibi olma, ev ve aile sorumluluğu taşıma vb. konumsal farklılıklarının etkisiyle siyasal düşüncelerinde ütöpik idealleri savunan ideolojiler yerine, toplumsal ve siyasal realiteye uygun gerçekçi fikir ve düşünceler benimsemekte bu yönde tutum ve davranış kalıpları geliştirmektedir. Dolayısıyla, yetişkinlerin genelde ideolojik partilerin söz konusu siyasal eğitim birimlerine üye olmaları, bu tür kuruluşların etkinliklerinde yer almaları beklenmeyen bir durum olacaktır.

---

¹³⁸ Hyman, **a.g.e.**, s.86.

¹³⁹ Milburn, **a.g.e.**, s.115.

¹⁴⁰ Bostancı, **a.g.e.**, s.123.

Yetişkinlik dönemi siyasal toplumsallaşma sürecinin önemli faktörlerini sırlayan Ergil ve Alkan'a göre "değişen toplumsal koşullara uyum çabası, farklı ortamlardan geçmek zorunda olan çağdaş insanın bu koşullardan etkilenmek zorunda kalışı, bireysel ve toplumsal yaşamın sürekli bunalımlarıyla uğraşmak durumunda olan kişide beklenebilecek doğal yetişkinlerin siyasal toplumsallaşmasını önemli kılan öğelerdir."¹⁴¹ Buraya kadar anlatılanlar ışığında Ergil ve Alkan'ın belirlediği söz konusu öğeleri yetişkinlik dönemi siyasal toplumsallaşmasının genel çerçevesini belirleyen etmenler olarak görmek mümkündür. Zira yetişkin, siyasal toplumsallaşması bu öğeler doğrultusunda gelişen bir süreç ifade etmektedir.

1.3. SİYASAL TOPLUMSALLAŞMANIN ARACI KURUMLARI

1.3.1. Aile

Toplumsal yapının çekirdek birimi olarak aile, en genel ifadeyle "biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş özdeksel ve tinsel zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir."¹⁴² Birey dünyaya geldiği anda toplumsal yapının bu temel biriminin doğal bir üyesi olmakta ve okul çağına gelinceye kadar yaşama dair temel bilgileri zihinsel ve düşünsel yapısını bu çevre içinde oluşturmaktadır. İlk toplumsal kurullarla da aile içinde tanışan birey, daha sonraki yaşamı boyunca taşıyacağı benlik yapısının niteliklerinin de öncüllerini burada oluşturmaya başlayacaktır. Bireyin toplumsallaşma sürecinde tüm bu işlevleriyle aile, diğer toplumsal kurumlara nazaran ayrı bir önem ve önceliğe sahip olmaktadır.

Aile'nin çocuğun toplumsallaşma sürecindeki önemini iki temel nedenle açıklamak mümkündür. Bu nedenler çocukluk döneminin tek bilgi kaynağının aile oluşu ve aile kurumunun bünyesinde bulunan duygusal bağlanımların kuvvetli oluşudur. Çocuğa dış dünyaya ait temel bilgilerin toplumsal kurulların temel davranış kalıplarını aile tarafından aktarılması ve okul dönemine kadar çocuğun dış dünyaya açılan tek

¹⁴¹ Ergil - Alkan, **a.g.e.**, s.112.

¹⁴² Önal Sayın, **Aile Sosyolojisi**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990, s.2.

penceresinin aile oluşu, toplumsal öğrenmede Allen'in tek kaynak olma rolünün okul dönemine dek sürmesi, onu çocuğun toplumsallaşma sürecinde başat bir konuma yerleştirmektedir. Erkal, aile içinde toplumsallaşma örüntüsünün gelişiminde çocuk-anne ilişkisine de dikkati çekerek “annenin ilk öğretmen olarak ferde sosyalleşme yolunda imkanlar sağladığını”¹⁴³ belirtmektedir. Söz konusu ifadeyi genelleyecek olursak “aile çocuğun toplumsallaşmasında ilk toplumsal öğretmen olması bakımından okul dönemine dek öncelikli bir konumda bulunacaktır. Aile bireyin toplumsal yaşamını şekillendiren, bu yönde çocuğa doğrudan etkide bulunan bir sosyal yapıdır. Zira ailenin çocukların bilinçaltı gelişimi üzerinde yarattığı etki bize onun bilinçli sosyalleştirmedeki rolünü unutturmamalıdır. Aile toplumda geçerli olan temel ahlak ve davranış kurallarını öğretir.”¹⁴⁴ Bireyin toplumsallaşmasında Allen'in bir diğer önemli işlevi de duygusal bağlanımlarla kurulan ilişkiler yumağının çocuk ve aile üyeleri arasındaki ilişkide var olan etkinliğidir. Aile'yi diğer sosyal kurumlardan ayıran temel farklılıklardan biri olarak, söz konusu duygusal ve heyecansal ortamın varlığına işaret eden Anar'a göre de “üyeler arasındaki duygusal bağlar son derece kuvvetlidir. Aynı zamanda duygu ve heyecanlar komplekstir. Mesela çocuğun başarısızlığı veya yine bir davranış karşısında annenin üzüntüsü arkadaş üzüntüsünden şiddetli olduğu gibi, herhangi bir iyi hareket veya umulmadık başarı karşısındaki sevinci de herkesten fazladır.”¹⁴⁵ Aile içinde oluşan duygusal bağlanımların çocuğun yaşamının daha sonraki dönemlerinde kuracağı toplumsal ilişkilerin yapılanmasında da önemli olacağına altını çizen Duverger söz konusu etkinlik ve önemi “ilk bağlılık ve ilk toplumsal ilişki ebeveyne karşı doğar ve o kadar etkilidir ki sonradan kurulan toplumsal ilişkilerde hep ebeveynle olan ilişkilerin izinden gidilir az çok”¹⁴⁶ şeklinde ifade etmektedir. Temelde Freud ve öğrencilerinin geliştirdiği psikonalitik kuramı birçok yönüyle eleştiren Duverger buna karşın duygusal bağlanımlar ve ilk toplumsal ilişkinin çocuğun toplumsallaşmasındaki önemi konusunda psikonalistelere yakın bir tavır sergilemektedir. Elkin ise aile içinde kurulan duygusal ilişkilerin etkinliğinin Allen'in yeterli toplumsallaşmayı sağlamasında üstlendiği kolaylaştırıcı işlevine değinmektedir.

¹⁴³ Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınları, İlaveli Onbirinci Basım, İstanbul 2000, s.81.

¹⁴⁴ Duverger, **a.g.e.**, s.100.

¹⁴⁵ Suat Anar, “Aile ve Toplumsallaşma”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C:3, S:1, 1990, s.32.

¹⁴⁶ Duverger, **a.g.e.**, s.99.

Ona göre “yakın güçlü, sıcak duygusal bağlanmaları sağlayan aileyi yalnızca sonraki ilişkilerin güçlü bir öncüsü olarak göremeyiz. O, aynı zamanda yeterli bir toplumsallaşma için duygusal gelişiminde sağlayıcısıdır.”¹⁴⁷

Siyasal Toplumsallaşma sürecinde ise aile, çocuğun siyaset değer, norm, tutum ve davranış kalıpları hakkında ilk izlenimlerini edindiği yer olması bakımından önemlidir. Aile içinde söz konusu ilk izlenimler iki yolla edinilebilir: “Aile üyeleri bazı siyasi değerleri ve tutumları bilerek ve isteyerek çocuğa aktarırken, bazen ise çocuklar ev ortamında kendiliğinden siyaset ve onunla ilgili konular hakkında bilgi edinirler.”¹⁴⁸ Çocuğun bu türden toplumsallaşması doğrudan siyaset toplumsallaşma ve dolaylı siyaset toplumsallaşma olarak adlandırılabilir. Toplumsallaşma süreciyle bağlantılı olarak gelişen siyaset toplumsallaşma sürecinde Allen’in toplumsallaşma sürecinde olduğu gibi doğrudan bir etkinlikten ziyade, siyaset toplumsallaşma dolaylı ve temel siyaset yönelimlerin oluşmasında etkili bir konumda bulunduğu söylenebilir. “O temel siyaset yönelimlerin etkin bir biçimde etkilemesi ve mevcut Siyaset Kültürü bir kuşaktan diğerine iletebilmesi nedeniyle anahtar ajan olmaktadır.”¹⁴⁹ Ergil ve Alkan’a göre ise “Ailenin gücü siyaset parti bağlarının aktarılmasında, genel değerlerin benimsenmesinde ve sınıfsal kökeninde yatıyor.”¹⁵⁰

Daha önce de belirttiğimiz gibi çocuk doğduğu andan itibaren okul dönemine gelinceye kadar anne babasının gücünün sınırsızlığına inanmakta ve tek otorite merkezi olarak ebeveynlerini görmektedir. John Clausen’in de belirttiği gibi “erken yaşlarda, bulunan sonuçlara göre anne gücü ve otoritesi yüksektir. Onlar sürekli çocuğun çevresini kontrol altına alma eğilimindedir.”¹⁵¹ Aile içinde ebeveyn otoritesinin, siyaset yönelimlerinin ve çocuğa karşı tutumlarının çocuğun siyaset toplumsallaşması üzerinde oldukça etkili olduğu pek çok araştırma sonucuyla doğrulanmıştır. Aile ortamı bu açıdan çocuğun siyaset toplumsallaşmasında oldukça önemlidir. Aile içindeki söz konusu ortamda “anne-babanın çocuk yetiştirme tutumu çocuğun sosyalleşmesini etkileyen diğer bir değişkendir. Anne-babanın demokratik ve

¹⁴⁷ Elkin, **a.g.e.**, s.67

¹⁴⁸ Türkkahraman, **a.g.e.**, s.31; İlder Turan, **a.g.e.**, ss.55-56; Musa Taşdelen, **a.g.e.**, s.170.

¹⁴⁹ John A. Clausen, **a.g.m...**, Ed. John A. Clausen, **a.g.m...**, pp.138-144.

¹⁵⁰ Ergil, Alkan, **a.g.e.**, s.77.

¹⁵¹ Clausen, **a.g.m...**, ed. John A. Clausen, **a.g.e.**, p.172.

eşitlikçi davranması, baskıcı ve otoriter olması veya aşırı koruyucu davranması çocukların farklı sosyal tavırlar geliştirmelerine neden olur.”¹⁵² Kulaksızoğlu’nun belirttiği çocuk yetiştirme tutumlarının çocuğun toplumsallaşması üzerinde yarattığı söz konusu etki, şüphesiz ki, onun siyasal toplumsallaşmasını da etkileyen bir değişken olması bakımından da dikkat çekicidir. “Eğer çocukluk çağları otoriter bir babanın olduğu bir evde geçmişse, çocuğun otoriteye karşı boyun eğici bir tavrı olur. Anne ve babanın kararlarını ortaklaşa aldıkları, çocuklarında söz söylemeye yetkili görüldükleri bir aile yapısı içinden gelen bir birey ise daha fazla demokratik siyasal yönelimlere sahip olacaktır.”¹⁵³ Aile içinde ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzı onların siyasal ve toplumsal benlik yapısı üzerinde oldukça önemli tesirler bırakmaktadır. “Otoriter kişiliğin oluşumunda çocuğun disiplinli yöntemlerle yetiştirilmesinin katkısı olduğuna psikologlar işaret ediyorlar. Çocuk yetiştirme yöntemi, bu şekilde otoriter kişiliğin belirlenmesine yol açar ki, bu da siyasal rekabetten rahatsız olmak, hiyerarşik düzene bağlı olmak, toplumda herkesin belirli bir yeri olduğunu düşünmek gibi siyasal değer yargısı ve tutumları içerebilir.”¹⁵⁴ Aile içinde çocuğun yetişme otoritenin onun bağımlı ya da özerk gelişimindeki etkisine dikkati çeken Kağıtçıbaşı’na göre “genellikle çocuktan itaat beklenen sıkı denetimli çocuk yetiştirme ortamlarında daha alana-bağımlı bilişsel stil oluşmakta; daha serbest sosyalleşme ortamlarında ise alandan bağımsız (ayrıt edici) stil ortaya çıkmaktadır.”¹⁵⁵ Dolayısıyla Kağıtçıbaşı’nın da belirttiği gibi çocuğun yetişme ortamı, onun hem toplumsal hem de siyasal biliş yapısındaki yönelişleri etkileyen bir yapı oluşturmaktadır. Bu nedenle ebeveynlerin çocuk yetiştirme yöntemlerine etki eden faktörler üzerine yapılan pek çok araştırma, anne babanın eğitim düzeyine bağlı olarak değişen tutum ve yöntemlere dikkati çekmektedir. Türkiye’de aile tutumları üzerine yapılan araştırmaların bir analizini yapan Öner, çalışmasında ailenin eğitim düzeyi yükseldikçe, çocuk yetiştirmeyle ilgili otoriter tutumların yerlerini daha demokratik tutumlara bıraktığını tespit etmiştir.¹⁵⁶ Ancak yalnızca eğitim değil “ana-babanın birey olarak kişilik özellikleriyle karışmış biçimde aile biriminin yapısı bir aile

¹⁵² Adnan Kulaksızoğlu, **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul, Ocak 2000, s.83-84.

¹⁵³ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.178.

¹⁵⁴ Turan, **a.g.e.**,s.56.

¹⁵⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan-Aile-Kültür**, Remzi Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul, Ağustos 1996, s.79.

¹⁵⁶ N. Öner “Doles Education Makea Difference in the Child Rearing Attitudes of Parents in Turkey?,” ‘Fourth Mediternonean Congress of Social Psychiatry, Ankara 1983’ dan aktaran Nezahat Güçlü, **a.g.m...**, s.35.

içi çocuk yetiştirme yaklaşımını kısmen belirler.”¹⁵⁷

Daha önce de belirttiğimiz, Ergil ve Alkan’ın da ifade ettiği gibi ailenin siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkinliği konusunda yapılan araştırmaların bir diğer çalışma alanının, “çocuğun siyasal parti yönelişlerinde ailenin tesirinin hangi yönde geliştiği” oluşturmaktadır. Şüphesiz ki çocukluğun erken dönemlerinde gelişen siyasal parti algısı ile yaşın ilerlemesi ve bilgi artışına paralel olarak gelişen siyasal parti algısı oldukça farklıdır. Ergil ve Alkan’ın da belirttiği gibi “bazı araştırmalara göre çocukların siyasal toplumsallaşmasında ailenin en doğrudan ve en büyük başarı ile aktarabildiği görüş siyasal partilerle ilgili olanıdır. Ailede, ana-baba-çocuk arasında siyasal görüş alışverişinde bulunulması, çocukların küçük yaşta siyasal parti seçmeleri sonucunu doğurduğu gibi seçtikleri partinin ana babalarının partisi olma olasılığı da çok büyüyor.”¹⁵⁸ Erken çocukluk dönemlerinde çocuğun siyasal partilere yönelişini, bilinçli bir içerikten yoksun daha çok duygusal faktörlerin etkisiyle değerlendirmek doğru olacaktır. Zira yaşın ilerlemesi, bilgi seviyesinin artışı ve dolayısıyla da bilinçli siyasal tercihleri beraberinde getirecektir. Parti tutma (Party Identification) duygusunun edinilmesinin siyasal toplumsallaşma sürecinin en önemli sonucunu oluşturduğuna ve buna kaynaklık eder kurumların aile ve arkadaş grupları olduğuna dikkati çeken Kalaycıoğlu ve Sarıbay’a göre “çok erken yaşlarda derin duygusal bağlarla bağlandığı ebeveynlerinin etkilerine maruz kalarak parti tercihlerini örneğin babasınıninkiyle uyumlu olarak veya ona benzer bir şekilde belirleyebilmektedir.”¹⁵⁹ Ancak çocuğun ebeveynlerinin tercihleri doğrultusunda siyasal parti tercihlerinin gelişmesinde pek çok etken rol oynayabilmektedir. “Örneğin anne-babanın siyasal tercihlerinin aynı olması, çocuklarının da aynı partiye yönelmesi olasılığını arttırmaktadır.”¹⁶⁰

Tüm bu işlevleriyle ailenin bireyin temel siyasal davranış kalıplarını değerleri norm ve kuralları bazen doğrudan bozan ise dolaylı yoldan oluşturan temel siyasal toplumsallaşma aracı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak yapılan pek çok çalışma yaşın ilerlemesiyle ailenin bireyin üzerindeki etkisinin zayıflamasının başka araçların

¹⁵⁷ Gander - Gardiner, **a.g.e.**, s.275.

¹⁵⁸ Ergil - Alkan, **a.g.e.**, s.46.

¹⁵⁹ Kalaycıoğlu - Sarıbay, **a.g.m...**; Kalaycıoğlu - Sarıbay **a.g.e.**, s.414.

¹⁶⁰ Turan, **a.g.e.**, s.56.

devreye girmesi nedeniyle beklenebilir bir durum olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan aile kurumunu Turan'ın da belirttiği gibi “kişinin Siyasal Kültürünü biçimlendiren kurumlardan bir tanesidir, her zaman için en önemlisi olduğunu önermek de olanaklı değildir.”¹⁶¹ Bu nedenle aileyi bireyin siyasal toplumsallaşması içerisinde etkenlerden yalnızca birisi olarak değerlendirmenin yerinde olacağı kanısındayız.

1.3.2. Okul ve Eğitim

Eğitim, “yetişkin nesiller tarafından sosyal hayata hazır olmayan nesiller üzerinde uygulanan etkileme işlemlerini kapsamaktadır. Eğitim bu yönüyle düşünüldüğü zaman genel ve özel eğitim olarak iki grupta toplanmaktadır. Genel eğitim toplumun bütün fertlerinin sosyalleşme sürecini ve sosyal yaşantıya katılma çabalarını içine almaktadır. Özel eğitim ise bir ferde yetenek ve isteğine bağlı olarak belirli bilgi ve becerilerin kazandırılması faaliyetidir.”¹⁶² Bu tanımlamalar ışığında Eğitimin, bireyi toplumsal yaşama hazırlamak, değer ve davranış kalıplarını aktarmak toplumsal ilişkilerin norm ve kurallarını aktarmak gibi farklı temellerle gelişen pek çok toplumsal fonksiyona sahip okluğunu söyleyebiliriz. Bireyin söz konusu eğitim süreci doğumuyla birlikte aile de başlamakta, okul çağına gelmesiyle okul kurumu, arkadaşlık grubu ve zamanla gelişen sosyal çevreye bağlı olarak işyeri çevresi... vb. pek çok araçla sürdürülmektedir. Başka bir ifadeyle söz konusu öğrenim süreci “aile içinde başlar, okul ve okul sonrası ferdin kurduğu sosyal ilişkiler ağı çerçevesinde devam ederek, bireyin hayatı boyunca devamlılık gösterir.”¹⁶³

Eğitim faaliyetinin yürütüldüğü temel kurum okuldur. “Okulun toplumsallaşmacı işlevi çocuğu eğitmektir. Bu da kültürel bir takım bilgi ve becerilerin ona aktarılması biçiminde olmaktadır.”¹⁶⁴ Toplumsallaşma açısından okul eğitim yoluyla bir yandan temel bilgi ve becerileri bireylere aktarmakta diğer yandan da toplumda var olan temel değer, inanç, tutum ve davranış kalıplarının da bireylere aktarılmasını sağlayan aracı bir kurum görevi üstlenmektedir. Böylelikle okul aileden

¹⁶¹ Turan, **a.g.e.**, s.57.

¹⁶² Feyzullah Eroğlu, **Davranış Bilimleri**, Beta Yayın Dağıtım A.Ş. 2.Baskı, İstanbul, Ekim 1995, s.101.

¹⁶³ Türkkahraman, **a.g.e.**, s.32

¹⁶⁴ Elkin, **a.g.e.**, s.81.

sonra gelen ikinci toplumsallaştırma aracı olarak bireyin yaşamında yerini almaktadır.

Okul toplumsallaşma yanında siyasal toplumsallaşma açısından da önemli bir araç olarak görülmektedir. Her şeyden önce okul, “çocukların ailesel olmayan bir otorite ile karşılaştıkları ikincil toplumsal kurum olarak, çocuğun ailesi ile olan bağlarının gevşetildiği ve aile akrabalık gibi ilişkilerin ötesinde bir kurum olmaktadır.”¹⁶⁵ Çocuk okula başlamasıyla içine girdiği yeni toplumsal çevrenin yani okulun ve bununla birlikte öğretmen kavramını tanımakta, yeni kural, norm, değer ve davranış kalıpları ile karşılaşmaktadır. Okul dönemiyle, çocuk aile otoritesinin yanında farklı otorite merkezlerinin varlığı ile tanışmaktadır. Aile, akraba, yaşıt gruplar gibi daha çok bireyin siyasal yönelimlerini dolaylı olarak etkileyen ortamlardan farklı olarak çocuğun, okul ortamında direkt olarak siyasal yönelimlerinin etkilendiği ve bu yönde bilinçli ve etkili biçimde eğitildiği bir çevre olmaktadır.¹⁶⁶ Dolayısıyla siyasal sistemin devamlılığı açısından da bireylerin siyasal yönelimlerinin etkilendiği okul kurumu oldukça fazla önem arz eden bir konuma sahip olmaktadır. Easton ve Dennis’inde belirttiği gibi “yeni kuşakların politik yönelimleri öğrenme kabiliyeti gelişmedikçe var olan politik sistemin sürmesi mümkün olamaz.”¹⁶⁷ Okulun siyasal sistemin kendi devamlılığını sağlamadaki önemli işlevine dikkat çeken Türkkahraman’a göre ise “siyasal sistem eğitim sistemi aracılığıyla, özellikle tarih, coğrafya ve ana dil eğitimi yoluyla genç nesli kendi sistemine sadık bir insan olarak yetiştirmeyi hedefler. Hatta yakın dönemde bazı siyasal rejimler, matematik dersini dahi siyasal sistemin amaçlarına uygun olarak kurgulamışlardır.”¹⁶⁸ Kısaca özetlemek gerekirse Okul’da gerçekleşen siyasal toplumsallaşma sürecinin mevcut siyasal sistem açısından en temel işlevini kendi meşruiyeti ile uyumlu bireylerin yetiştirilmesi ve bu yolla da sistemin devamlılığının temini oluşturmaktadır.

Okul aracılığıyla gerçekleşen siyasal toplumsallaşma bireyin perspektifinden bakıldığında; burada bireyin okul öncesinde aile içinde aldığı temel siyasal yönelimlerin, okul dönemiyle birlikte ya aynı doğrultuda ama güçlenerek

¹⁶⁵ John A. Clausen, **a.g.m...**, Ed., John A. Clausen **a.g.e.**, pp.153-164.

¹⁶⁶ Eğitimin Siyasal Amaçlar İçin İlk Kullanımı için Bkz. Kürşat Bumin, **Batıda Devlet ve Çocuk**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983, s.85.

¹⁶⁷ Dennis - Easton, **a.g.m...**, Ed., Edward S. Greenberg, **a.g.e.**, p.24.

¹⁶⁸ Türkkahraman, **a.g.e.**, s.33.

gelişmesi ya da önceki yönelimlere alternatif farklı siyasal yönelimlerin ortaya çıkması beklenebilir. Duverger'e göre "okul, çocukların sosyalleştirilmesi alanında hiç de aile kadar uyum yanlısı bir kurum olmayabilir." Şüphesiz ki Duverger'in belirttiği bireyin okul dönemiyle birlikte siyasal yönelimlerinde ortaya çıkan, farklı yönlere kayış, okul içerisinde siyasal toplumsallaşma sürecinde edinilen bilgi ve duygusallığın, aile içerisinde edinilenlerle uyumlu bir gelişim seyrine sahip olmamasının bir sonucu olarak görülebilir. Ancak bu durumun tersine aile dönemiyle uyumlu bir siyasal toplumsallaşma seyri okul içerisinde de gerçekleştirildiğinde, bireyin daha önceki tutum ve davranışlarında bir güçlenme beklenebilecektir.

Okulların çocuğun siyasal toplumsallaşma sürecinde, daha önce de belirttiğimiz gibi hem bilgi artışı duygusal bağları kuvvetlendirici unsurların kullanımıyla çift yönlü bir etkisinin okluğu söylenebilir. Turan'ın da belirttiği gibi "ilkokula giden bir çocuk vatanını sevmesi, ulusu için canını vermesi gibi inançlarla donatılırken, bir yandan da ülkesinin parlamenter sisteme sahip olduğunu, milletvekillerini vatandaşların seçtiğini, yürütme işlevinin başbakan ve bakanlar kurulu tarafından ifa edildiğini öğrenir".¹⁶⁹ Çocuğun okul döneminde siyasal konularla ilgili hem duygusal hem de bilgisel gelişiminin siyasal sisteme sadakat ve siyasal etkinliğin gelişmesi gibi iki önemli sonucu doğurduğu söylenebilir. Türkkahraman, "siyasal sisteme olan sadakatte siyasal olaylar konusunda bilgi sahibi olmasında önemli rol oynadığına"¹⁷⁰ işaret etmekte, Turan'a göre ise bu duruma bağıntılı olarak "sisteme ilişkin doğru bilgiler edinilmesi, onun daha güçlü bir siyasal etkinlik duygusuna sahip olmasını mümkün kılabilir".¹⁷¹

Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki bu iki durumun özekle toplumsal siyasal yapı ile ilişkilendirilerek değerlendirilmesi zorunluluğu vardır.¹⁷²

¹⁶⁹ Turan, **a.g.e.**, s.57.

¹⁷⁰ Türkkahraman, **a.g.e.**, s.35.

¹⁷¹ Turan, **a.g.e.**, s.57.

¹⁷² Eğitim düzeyi düşük bireylerin daha yüksek eğitime sahip olanlara göre daha düzenli oy kullandıkları konusunda Bkz. Ersin Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, **a.g.e.**, s.194; Ergun Özbudun, **Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, s.106.

Kısaca özetlemek gerekirse okul, hem siyasal sistemin kendi devamlılığını sağlamada hem de bireyin içinde bulunduğu siyasal sistemin değer, tutum ve norm ve davranış kalıpları hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayan bir siyasal toplumsallaşma aracıdır. Okul, çocuğun siyasal konularda hem bilgisel hem de duygusal gelişiminin sağlayıcısı olma, “gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere siyasal sistemi korumak ve devam ettirmek açısından”¹⁷³ oldukça önemli işlevleri yerine getiren bir kurum olmaktadır.

1.3.3. Kitle İletişim Araçları

Kitle İletişim Araçları, en genel ifadesiyle “geniş kitleleri eğlendirmek, kitlelere bilgi veya mesaj ileterek, onları aydınlatmak, yönlendirmek veya denetlemek gibi amaçlarla kullanılan televizyon, radyo, gazete, dergi gibi araçlar”¹⁷⁴ olarak tanımlanabilmektedir. Başka bir ifadeyle “kitle iletişim araçları, alıcıları arasında ortak bir takım göstergeler, imgeler olan, büyük ve karmaşık dinleyici yığınlarına ulaşabilen radyo, televizyon, gazete, dergi, filmler, kitaplar ve öteki iletişim araçlarından oluşurlar.”¹⁷⁵ Dolayısıyla kitle iletişim araçları olarak adlandırılan radyo, televizyon, gazete, dergi....vb. iletişim araçları belirli sembol ve mesajları kullanarak bireyleri hem eğlendiren, hem de bilgilendiren bir işleve sahiptir. Söz konusu işlevler kitle iletişim araçlarının bireyin yaşamında gücünü artırarak sürdürmesine olanak sağlamaktadır. Toplumsallaşma sürecini daha öncede belirttiğimiz gibi “bireysel ve toplumsal öğelerimizin karşılıklı etkileşimi”¹⁷⁶ olarak algılar isek söz konusu etkileşim ağı içerisinde, kitle iletişim araçları tarafından iletilen mesaj ve sembollerin etkinliği de ortaya çıkmaktadır. Yapılan pek çok çalışma, genelde kitle iletişim araçlarının özelde bunlar içinden televizyonun, bireylerin gerek toplumsallaşma gerekse siyasal toplumsallaşmasında önemli bir etken olarak yerini aldığını ortaya koymaktadır.

¹⁷³ Şaban Sitembölükbaşı, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Faktörler**, Nobel Basın Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s.30.

¹⁷⁴ Demir, Acar, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁷⁵ Elkin, **a.g.e.**, s.97.

¹⁷⁶ Kağıtçıbaşı, **a.g.e.**, s.65.

Tokgöz çocukların toplumsallaşmasında televizyonun önemli bir etken olarak rol aldığı varsayımından hareketle yapmış olduğu çalışmada “çocukların televizyon programlarına sık sık açık kalması, izlemesi nedeniyle televizyon reklamlarının çocuk için birincil bilgi kaynağı olma niteliği”¹⁷⁷ taşıdığını belirtmektedir. Elkin ise kitle iletişim araçlarının toplumsallaştırıcı işlevinin çok yönlü değerlendirmesinin gerekliliğini belirtmekle birlikte ona göre “kitle iletişim araçları aile içinde komşuluk ilişkilerinde okulda çocuğun üstlenmesi gereken bir dizi rol örnekleri sunması”¹⁷⁸, temel toplumsallaştırıcı işlevlerdendir. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının birey gelişiminin temel basamağı oluşturulan çocukluk döneminde toplumsal rol modellerinin tanınmasından bir aktarıcı bilgi kaynağı olarak toplumsallaşma sürecini etkilemektedir. Yine kitle iletişim araçları gençlik döneminde, yeni, şeyleri keşfetme ve var olandan farklı model arayışı içinde olan daha önce var olan yapıya karşı tepkili ve reddediş tarzda yaklaşan psikolojik özellikleri de bireyin kitle iletişim araçlarına yönelişini ve onların tesirini artırıcı bir etki yaratacaktır. Söz konusu psikolojik özellikleri taşıyan genç, Çelik’e göre “daha çok sentimental özellikler gösteren, bazen sloganlarla yüklü sese ve görüntüye dayalı malzemeyi tüketmeyi tercih eder. Bu süreç gencin, sosyalleşme ve sosyal kimlik edinme aşamasında çok önemli bir geçiştir. İşte bu geçişte kitle iletişim araçlarının büyük etkileme gücü kendini olabildiğince hissettirir.”¹⁷⁹ Aynı şekilde yetişkinler üzerinde de kitle iletişim araçlarının etkinliğinden söz etmek mümkündür. Aziz’e göre kitle iletişim araçları toplumsallaşma sürecinde “bireyin yenileşmeden yana yeni tutumlar kazanmalarında, yeni yaşama istek duymalarında etkili olabilir. Özellikle radyo ve televizyon aracılığı ile ekonomik yönden gelişmiş ülkelerin olgularını aktararak onların siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşantılarına özgü bilgiler vererek gelişmekte olan ülke insanının kendi gelenekleri üzerinde değişik yönden düşünmesini sağlayarak, ülke de “değişik entelektüel iklim” yaratırlar. Böyle bir iklim çerçevesinde ise toplum geleneksel yapısındaki kimi kurumları atar, yenilerini geliştirir; bu yolla da insanlar arasındaki ilişkileri kolaylaştırır

¹⁷⁷ Oya Tokgöz, **Televizyon Reklamlarının Anne Çocuk ilişkisine Etkileri: Eskişehir ve Yozgat’ta Yapılan Alan Araştırmaları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, ss.40, 60.

¹⁷⁸ Elkin, **a.g.e.**, s.101.

¹⁷⁹ Çelik, **a.g.m...**, s.29.

ve toplumda daha etkin toplumsal ilişkiler kurulmasını sağlar.”¹⁸⁰ Aziz’in burada işaret ettiği gibi kitle iletişim araçlarının dünyadaki farklı toplumların toplumsal yapılaşma ait değer, tutum, norm ve davranış kalıplarını, ekonomik-siyasal yapısının öğelerini diğer toplumlara iletmesi ve yaratacağı diğer toplumsal ve bireysel etkiler, toplumsallaşma süreci içerisinde kitle iletişim araçlarının etkinliğinin bir başka yönünü oluşturmaktadır.

Toplumsallaşma sürecinin, söz konusu işlevleriyle önemli bir kısmını oluşturan kitle iletişim araçları, siyasal toplumsallaşma süreci ile de yakından ilişkilidir. Özellikle kitle iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaştığı ve işlevlerinin güçlendiği günümüz dünyasında siyasal yönelimler üzerinde etkisinin oldukça güçlü olduğu söylenebilir. Aziz’e göre “siyasal toplumsallaşma olgusu ile kitle iletişim ilişkisinin önem kazanması, radyo ve televizyonun yaygınlaşması ve toplumlara yoğun etkisi ile ortaya çıkmıştır.”¹⁸¹ Şüphesiz ki siyasal tutum, değer, kural ve davranış kalıplarının diğer bireylere iletiminde başka bir ifadeyle kitleler arasında yayılımının sağlanmasında kitle iletişim araçlarının etkin bir görev üstlendiği hususundaki söz konusu görüş, bu yönde yapılmış tüm çalışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Ancak bu tür araçların yaygın kullanımının yanında, kitle iletişim araçlarının siyasal yönelimlerini etkileme düzeyi, bireylerin bu araçları kullanma düzeyi, bireysel seçiciliği ve ilgisi ile başka bir ifade ile “yayınlara açık olma ve ilgi duyma oranıyla”¹⁸² yalandan ilişkilidir. Zira “kitle iletişim araçlarından etkilenme izleyici için bir ayıklama, kabul etme ve birikimlenme sürecidir. Bu süreç her birey için özdeş değildir. Farklı alt kültürler, sosyo-ekonomik dereceler, sürecin farklı işleyişine yol açar.”¹⁸³ Dolayısıyla söz konusu ayıklama, kabul etme ve birikimlenme süreci olarak ifade ettiğimiz algılama ve anlamlandırma süreci, ilgi, yayınlara açık olma, kitle iletişim araçlarını kullanma düzeyi yanında sosyo-ekonomik statü ve dahil olunan kültürel alt gruba göre de değişen bir nitelik göstermektedir.

Bireylerin siyasal yönelimleri ile ilişkin olarak kitle iletişim araçlarının hangi yönde etkide bulunduğu hususunda yapılan pek çok çalışma mevcut olan siyasal

¹⁸⁰ Aziz, **a.g.e.**, s.52.

¹⁸¹ **A.g.e.**, s.56.

¹⁸² **A.g.e.**, s.181.

¹⁸³ Çelik, **a.g.m...**, s.28.

yönelimleri pekiştirici bir etkinin varlığının söz konusu olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁴ Bu açıdan baktığımızda kitle iletişim araçlarının farklı siyasal yönelimleri ortaya çıkarmadan ziyade mevcut siyasal yönelimleri güçlendirdiğini söyleyebiliriz. Şüphesiz ki kitle iletişim araçlarının siyasal yönelimler üzerindeki etkisinden bahsederken bu tür araçları propagandif amaçlı olarak kullanımlarının da etkisinden söz etmek yararlı olacaktır. Zira “kitle iletişim araçları, siyasal parti liderlerinin, siyasal yorumcu ve kamuoyu yapımcılarının siyasal yaşama katılmak için propagandalarını yayan araçlar olmaktadır.”¹⁸⁵ Bu durumda birey açısından kitle iletişim araçları siyasal olaylar hakkında bilgi edinmenin yanında aynı zamanda da siyasal katılma gibi bir takım siyasal eylemleri gerçekleştirmek için ihtiyacı olan motivasyon aracı olarak da görülebilir.

Kısaca özetlemek gerekirse, kitle iletişim araçlarının bireylerin siyasal yönelimlerine, tutum, değer ve davranışlarına etkisi, söz konusu araçları kullanma düzeyi, ilgisi sosyo-ekonomik statüsü paralelinde mevcut olan siyasal yönelimlerini güçlendirici yönde etkili olmaktadır. Aynı zamanda propaganda aracı olarak kullanılmaları kitle iletişim araçlarının bireylerin siyasal eylemlerini yerine getirmelerinde birer motivasyon aracı olmasını da sağlamaktadır. Söz konusu işlevleriyle kitle iletişim araçları siyasal toplumsallaşma sürecinde önemli bir etkinliğe sahiptir. Ancak söz konusu etkinliği vurgulayan çalışmalar yanında kitle iletişim araçlarının etkisinin sınırlı okluğunu belirten pek çok görüş de mevcuttur. Örneğin Turan’a göre “kitle iletişim araçlarının siyasal toplumsallaşma sürecinde yüz yüze ilişkiyi içermedikleri için etkinliklerinin daha düşük olduğu düşünülebilir.”¹⁸⁶ Yine kitle iletişim araçlarının etkinliği, yeni yönelimler ortaya çıkarmaması, bir pekiştirici olması, yayınların bireyin ilgi, beğeni süzgecinden geçerek alınması gibi nedenlerle de eleştirilere uğramıştır.¹⁸⁷ Ancak tüm bu tartışmalara rağmen, belirli sınırlılıklara sahip olmakla birlikte bireylerin siyasal, toplumsallaşma sürecinde kitle iletişim araçlarının etkisinin önemli olduğu da ortadadır.

¹⁸⁴ Bireylerin kendi değer ve inançları doğrultusundaki bilgi ve haberleri algılamaları, bilgi ve haberleri kendi siyasal yönelimlerini güçlendirecek biçimde algılamaları konularında Bkz: Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.178; Aziz, **a.g.e.**, s.57; Milburn, **a.g.e.**, s.34.

¹⁸⁵ Ersin Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, **a.g.e.**, s.34.

¹⁸⁶ Turan, **a.g.e.**, s.60.

¹⁸⁷ Joseph T. Klapper ve Harbert Hyman’ın bu yöndeki görüşleri için Bkz: Aziz, **a.g.e.**, s.53.

1.3.4. Arkadaş Grupları

Birey aile ve okulla sınırlı kalmayan, oldukça geniş bir sosyal çevre içinde yaşar. Bu geniş sosyal çevre içinde aile ve okuldan sonra gelen ön önemli çevresel etmen arkadaş çevresidir. Arkadaş çevresi birey için özellikle ergenlik döneminde oldukça etkindir. Hatırlanacağı üzere ergenlik döneminde birey tüm tesirlerden uzak bir kişilik kendine özgü tutum ve davranışlar geliştirme çabası içine girmektedir. Bu nedenle ailesiyle sık sık çatışan ergenin yaşamında arkadaş çevresinin öneminin arttığı görülür. Bu dönemde ergen kendisini söz konusu ortamın güvenine bırakmaktadır. Bu açıdan bireyin arkadaş çevresinin ergenlik döneminde kişiliğin biçimlenmesi, rol beklentileri açısından bir model teşkil etmesi bakımından önemlidir. Arkadaşlık gruplarının yaşamın her döneminde etkinliğinden söz etmenin mümkün olduğuna dikkati çeken Alkan ve Ergil'e göre "benzeyiş grubu olarak, rol beklentilerini belirleyen kişiler olarak, düzen ve davranış modelleri olarak arkadaşlar önemlerini sürdürürler. Onlar topluma karşı yönelen ilgi ve ilişkilerimizin duygusal kişisel birincil nitelikteki bağlarıdır. Yaşamın içinde bulunduğumuz döneme göre değişik görünüm kazanırlar."¹⁸⁸ Şüphesiz ki arkadaşlık gruplarının birey üzerindeki söz konusu tesirleri Alkan ve Ergil'in belirttiği gibi tek bir gelişim dönemiyle sınırlı kalmamaktadır. Örneğin "çocuklar için belli bir aşamadan sonra toplumsallaşma sürecinde yaşıtları son derece önemli hale geliyor. Çocukların kullandıkları markalar, yaşam sitilleri ve tercih ettikleri oyunlara kadar çok geniş bir alanda arkadaş grubunun etkisi ön plana geçiyor."¹⁸⁹ Ancak çocukluk döneminin özellikle okul çağından itibaren başlayan söz konusu arkadaşlık ilişkilerinin etkisi ergenlik döneminde oldukça belirleyici bir önem kazanmaya başlar. Kulaksızoğlu'nun da belirttiği gibi "Yedi yaşlarından sonra arkadaşların çocuk üzerindeki etkisi hissedilmeye başlanır. Ergenlikte arkadaşlara verilen değerlerin önem kazandığını görmekteyiz... Buluş çağını izleyen yıllarda ergenin arkadaş çevresi genişler. Böylelikle insan ilişkileri ile ilgili deneyimleri oluşur. Sosyal gelişme için ergenin akranları ile beraber olmasına ihtiyacı vardır. Bu sıralarda annenin, babanın ve diğer yetişkinlerin dünya görüşleri reddedilir. İçinde bulunduğu arkadaş çevresinin değerleri ve dünya görüşleri genç için önem kazanmaya başlar."¹⁹⁰ Dolayısıyla ergenlik

¹⁸⁸ Alkan - Ergil, **a.g.e.**, s.73.

¹⁸⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s.125.

¹⁹⁰ Kulaksızoğlu, **a.g.e.**, s.87.

döneminde arkadaşlık ilişkilerinin birey üzerindeki etkinliğinin, sosyal ilişkilerin gelişim alanı ve farklı tutum değer ve davranış kalıplarının bireyce öğrenilip denenmesi için ortam olması bakımından oldukça yoğun olduğu söylenebilir. Şüphesiz ki arkadaşlık ilişkilerinin toplumsallaştırıcı söz konusu işlevleri bireyin yetişkinlik çağında da söz konusu olacaktır. Ancak ergenlik ve çocukluk döneminde kişilik gelişimin yeni yeni oluşması ve sosyal yapı ile ilgili ilk tutum ve davranışlarla tanışılmış olması toplumsallaşma açısından yetişkinler üzerinde söz konusu etkinliğin az olabileceği kanısını uyandırmaktadır.

Toplumsallaşma sürecinde olduğu gibi siyasal toplumsallaşma sürecinde de arkadaş grupları oldukça etkilidir. Birey aile içinde temel siyasal yönelimleri; tutum değer ve davranış kalıplarını öğrenir. Arkadaş grupları ise siyasal toplumsallaşma sürecinde hem siyasal sistem hakkında bilgi aktarımı yapmakta hem de siyasal tutum değer ve davranışların birey tarafından öğrenilmesi için ortam oluşturmaktadır. Kalaycıoğlu'nun da belirttiği gibi "Arkadaş grubu siyasal yaşamdaki değişmelere bireyin ayak uydurabilmesini sağlayan bilgi ve tutumlarla onu donatır."¹⁹¹

Arkadaşlık gruplarının bireyin siyasal yönelimlerini toplumsallaşma sürecinde olduğu gibi özellikle ergenlik döneminde oldukça fazla etkilediği söylenebilir. Siyasal yönelimlerde çocukluk döneminde oldukça etkili olan Allen'in ergenlik döneminde etkisinin zayıfladığı görülmektedir. "Bireyin politik tutumlarının özgül, ayrıntılı bir nitelik kazanmaya başladığı yaşlarda, arkadaş grubunun etkisinin bekli de Allen'in etkisini aşan bir önem kazandığına dikkati çeken çalışmalar da vardır."¹⁹² Ancak hangi düzeyde olursa olsun arkadaş gruplarının ergenlerin siyasal yönelimlerini oldukça fazla etkilediği söylenebilir.

Siyasal toplumsallaşmada arkadaş gruplarının söz konusu etkilerinin genellikle ergenlik ve çocukluk döneminde görülmesinin Alkan ve Ergil'e göre temelde iki nedeni vardır. "Çocukluk ve Ergenlik çağının alınmasının bir nedeni, bazı araştırmacılara göre, ilke olarak bu çağın kişilik gelişmesinde öncelikli olmasıdır. Bir

¹⁹¹ Kalaycıoğlu, Çağdaş Siyasal Bilim, **a.g.e.**, s.160.

¹⁹² R. Dawson, K. Prewit, **Political Socialization**, Little Brown and Company Boston 1969, pp.127-129'dan aktaran Kalaycıoğlu - Sarıbay, **a.g.m...**, Kalaycıoğlu - Sarıbay, **a.g.e.**, s.414.

diğer nedeni; yetişkin insanın farklılaşmaya uğramış, kalabalık ve çok yönlü dünyasında, zaten biçimlenmiş bir kişilik üzerinde, arkadaşlarının etkilerinin görece olarak az olacağıdır.”¹⁹³ Dolayısıyla arkadaşlık gruplarının söz konusu nedenlerle gerek toplumsal gerekse siyasal yönelimlerde hem bilgi hem de tutum davranış ve değer aktarımında özellikle ergenlik ve çocukluk döneminde etkili olmaktadır.

---

¹⁹³ Ergil, Alkan, **a.g.e.**, s.73.

İKİNCİ BÖLÜM
SİYASAL KÜLTÜR

2.1. KAVRAMSAL ANALİZ

2.1.1. Kültür

Kültür kavramı, sosyal bilimler alanında üzerinde pek çok tanım geliştirilmiş kavramlardan biridir. Şöyle ki “Kroeber ve Klockholn kültür sözünün farklı tanımlamalarına, bir kitabın tümünü ayırmışlardır.¹⁹⁴ Bu konuya ilişkin olarak Tucker de Kroeber ve Klockholn’un sözkonusu çalışmalarında yer verdikleri tanımları sayısal olarak aktarmakta, “Kroeber ve Klockholn’un ilgili eserlerinde kültürün 164 farklı tanımının yapılmış”¹⁹⁵ olduğunun altını çizerek, kültür kavramının, üzerinde uzlaşmış tek bir tanımla ifade etmenin güçlüğüne dikkati çekmektedir. Dolayısıyla bu denli tanım zenginliği bulunan kültür kavramı konusunda biz burada şüphesiz varolan tüm tanımlamaların aktarımı olmamakla birlikte, çalışmamıza ışık tutacak belli başlı birkaç tanımlamaya yer vererek, bu kavramın hangi anlam temellerinde tanımlanmaya çalışıldığını, farklı bakış açıları ile genel olarak ortaya koymaya çalışacağız.

Kültür kavramının tarihi kullanımına baktığımızda oldukça ilgi çekici bir anlam gelişmesi dikkati çekmektedir. Williams’a göre “bir işleme sürecinin adı olarak başlangıçta ürün yetiştirimi (cultivation) yada hayvan yetiştirimi (çobanlık ve besicilik) ve zihin yetiştirimine (etkin cultivation’a) doğru anlamını genişleterek özellikle Almanca ve İngilizce’de 17. yy.lın sonlarında belirli bir halkın “bütün bir yaşam biçimi” demek olan bir “tin” konfigürasyonunun yada genellemenin adı oldu. Daha sonra, özellikle 18.yy.da antropolojinin gelişmesiyle geniş çoğulcu bir kavram olarak, bütüncül ve ayrı bir yaşam biçimini ifade etme özelliğini sürdürmüştür.”¹⁹⁶ Duverger ise kavramın kullanımını şu şekilde özetlemektedir: “Başlangıçta toprağı işleme eylemini anlatmak için kullanılan terim, XVII. yy.dan bu yana düşünüş yeteneklerinin geliştirilmesini anlatmak üzere kullanılmaya başlanmıştır. XVIII. yy. da insanlığın geçirdiği gelişme evrelerini saptamaya çalışan ve bu gelişmenin ilerleme yönünde

¹⁹⁴ Duverger, a.g.e., s.73.

¹⁹⁵ Robert C. Tucker, **Political Culture and Leadership in Soviet Russia**, New York w.w. Norton and Company, 1975, s.1’den aktaran; Şaban Sitembölükbaşı, “Siyasal Kültür’ün Kavramsallaştırılmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl:1997, S: 2 (Güz), s.251.

¹⁹⁶ Raymond Williams, **Kültür**, Çev: Suavi Aydın, İmge Kitabevi Yay., Ankara, Nisan 1993, ss.8-9.

olduğuna inanan Alman tarihçileri, toplulukların kaydettiği bu ilerlemeyi anlatmak üzere kültür terimi kullanmışlardır. Terim böylelikle ahlaksal bir anlam kazanmıştır. Zaten bu anlamda her biri belli bir kültürel gelişme evresiyle dşmdeşen tarihsel dönemler birbirinden ayrılmaktaysa da değişik kültürler yerine tek bir kültürden söz edilmekteydi. XIX. yy. sonunda İngiliz antropologları kültür terimini, etnografya tarafından incelenen, toplumlara özgü olan düşünce ve eylem biçimleri, inançlar, değer sistemleri, simgeler ve tekniklerin tümünü anlatmak üzere kullanmışlardır.”¹⁹⁷ özetleyecek olursak kültür kavramının, ilk olarak toprak işleme yöntemi anlamında kullanıldığını, XVII. yy. la birlikte toplumsal yaşam biçimi anlamının yaygınlaştığı, XVIII. yy. ile birlikte ise söz konusu toplumsal yaşam biçimi anlamının tek bir kültür anlamından farklı bir çok “kültürler” anlamına doğru geliştiğini görüyoruz. XIX. yy. la birlikte ise düşünce, eylem inanç ve değerlerin tümünü kapsayan genel anlamına kavuşmuştur.

Kültür kavramının etimolojik olarak kullanımına, Latince kökenli bir kelime olarak “Latince”de tarım anlamına gelen “Cultura” kelimesinden geldiği görülmektedir. Batı dillerinde daha sonra Culture olarak kullanılan bu kelimenin zamanımıza kadar gelen Osmanlıca karşılığı hars kelimesidir.”¹⁹⁸ Kültür kelimesini Türkçe kullanımından hareketle etimolojik olarak incelediğimizde, söz konusu kelimenin “Türkçe kullanım Şekli (Kültür) Fransızca “cultura” kelimesinin Türkçe okunuşudur. Latince “cultura” tarlaya ekin ekmek, sütü mayalamak anlamına gelmektedir. Bu nedenle Türkçe karşılığı olarak “ekin” veya “maya” Şeklinde tercüme edilebilir.”¹⁹⁹ Kültür kavramı sosyal bilimler sözlüğünde ise ekin kavramıyla eş anlamlı olarak “yeryzn beşeri hayatın başlangıcından bugüne kadar insanoğlu tarafından üretilmiş olan her Şey; bir birey veya topluluğun yaşam tarzını biçimlendiren örf, adet, gelenek ve görenek ile alışkanlıklar, davranışlar ve inançlar toplamı”²⁰⁰ olarak tanımlanmaktadır.

¹⁹⁷ Duverger, **a.g.e.**, ss.73-74.

¹⁹⁸ Anıl een, **Kültür ve Politika**, Gündoğan Yay., Genişletilmiş 2.Basım, Ankara, 1996, s.11.

¹⁹⁹ Arslantürk – Amman, **a.g.e.**, s.225.

²⁰⁰ Demir - Acar, **a.g.e.**, s.143.

Kültür kavramı üzerinde, ortaya konmuş en ünlü ve bu konudaki pek çok çalışmaya ışık tutması bakımından önemli olarak kabul edilen tanım İngiliz antropoğu E.B. Taylor'a aittir. Taylor'a göre kültür, "toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği, edindiği, edindiği, bilgi sanat gelenek görenek ve benzeri yetenek beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür."²⁰¹ Duverger ise, Durkheim'ci bir yaklaşımla²⁰² kültür kavramının daha işlemsel bir biçimde tanımlanabileceğinden yola çıkmakta ve kültürü "bir insan topluluğundan beklenen davranışları tayin eden, rolleri oluşturan düzenlenmiş (coordane) bir davranışlar, düşünceler ve duyuşlar bütünü" olarak tanımlamaktadır. Duverger'in kültür tanımını temel aldığı Durkheim'in²⁰³ toplumsal eylem anlayışının Nirun'un kültür tanımında daha belirgin bir biçimde yer aldığını görüyoruz. Nirun'a göre kültür, "davranışlar, inançlar ve değer yükümleri ile birlikte beliren adetler, örfler normlar ve müesseseler olarak düşünüldüğünde sosyal hayat alanında insanın neleri yapıp neleri yapmayacaklarını işaret ederek fertlere belirli davranış kalıpları sunar. Böylece bir takım kültür normları fertleri bir arada tutabilmekte, düşünce ve davranışlarını etkileyerek onlara baskı yapmakta, kendilerini onlara zorla kabul ettirmektedir."²⁰⁴ Sayın'da, Duverger ile Taylor'un tanımının salt olarak betimleyici bir özellik taşıdığı hususunda birleşmekte ve Taylor'un tanımını, "kültür kavramı içine ilerleme ve oluşum kavramlarını sokmuyor ve belirli bir anda, doğrudan doğruya gözlenebilen olgular toplamına kültür adı veriyor"²⁰⁵ şeklinde eleştirmektedir. Ancak daha öncede siyasal toplumlaşma bölümünde de yer verdiğimiz gibi toplumsal eylem, değer, inanç, tutum ve davranış kalıplarının bireylere aktarımı sürecinde, toplumu tek başına etkin bir aktör bireyi ise pasif bir obje olarak görme bizleri söz konusu süreci tek yönlü algılamaya yanılgısına götürür ki bu yanlış bir tutum olacaktır. Zira içselleştirme, yani bireyin özümsemesi aşamasında bireysel etkenler oldukça önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan kültür bireysel etmenleri tamamen yadsıyan Durkheimci görüşü temelli algılamak, eksik bir bakış açısı yaratacaktır.

²⁰¹ E.B.Taylor, *Primitive Culture Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom*, Londra 1971'den aktaran: Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974, s.101.

²⁰² Durkheim'e göre toplumsal eylem kişinin dışında olan davranış, düşünme, duyma biçimlerinden kaynaklanır, bunların zorlayıcı güçleri vardır. Bkz. *Toplumsal Eylemin Nesnel Tanımı İçin: Önal Sayın, a.g.e.*, Neşe Ofset, 2.Baskı, İzmir 1994, s.18.

²⁰³ Maurice Duverger, *a.g.e.*, s.74.

²⁰⁴ Nihat Nirun, **Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi**, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını No:56, Ankara 1991, ss.76-77.

²⁰⁵ Önal Sayın, *a.g.e.*, s.204.

Kültür kavramının en genel anlamıyla bir toplumun hayat tarzı olarak ifade edebileceğini belirten Taşdelen'e göre kültür "bir yönü ile düşünüş, duyuş ve davranış şekilleri olarak toplumu meydana getiren fertler tarafından öğrenilen ve paylaşılan bir bütün olma özelliğın taşıır, diğđer taraftan ise bilgi, inanç, gelenek ve becerilerden oluşan ve nesilden nesile aktarılan bir sosyal miras olma özelliğine sahiptir."²⁰⁶ Kültürün toplumsal bir miras olma özelliğinden yola çıkan Erkal'a göre ise kültür "aynı birikim ve geleneği paylaşan insanların çocuklarına, yeni nesillere aktardıkları bir grup öğrenilmiş davranışlar bütünüdür."²⁰⁷ Kültürün bireyler arasında nesilden nesile aktarımını başka bir biçimde ifade edecek olursak toplum bir miras olma özelliğini Fichter şu şekilde açıklamaktadır. "Kültür süreklidir, dayanıklıdır. Bireysel insan ise kültüre gelir, kültürde yaşar ve sonrada gider. Her toplumdaki kurumlaşma davranış özüntülerinin toplamı, bir kültürel mirastır. Yeni doğan bebek bu özüntüler toplamına girer. Kişi öldüğünde bu mirası arasındakilere bırakır."²⁰⁸ Kültürü bir yaşam tasarımı olarak ele alan Bozkurt'a göre "kültür bir yaşam tasarımı ve insanların davranışlarını koordine eden ortak anlayıştır. Ancak bütün canlıların bir yaşam tasarımı vardır. Kültürün diğđer canlıların yaşam tasarımından temel farkı öğrenme yolu ile elde ediyor olmasıdır."²⁰⁹ Kültürün toplumsal yapı, doğa ve insanlar arasındaki ilişkilerden doğduğunu belirten Çeçen ise kültürü, "doğanın yarattıklarına karşı insan tarafından yaratılan her şey"²¹⁰ olarak tanımlamaktadır. Kültür kavramı tanımlarını çoğaltmak mümkündür. Ancak tüm bu tanımlar ışığında kültürün, bir yandan örf, adet, gelenek görenek türü tüm değer kalıplarının alışkanlık ve deneyimsel öğeleri, diğđer yandan da toplumsal duyuş, düşünüş ve davranış kalıplarını içeren öğeleri de bünyesinde taşıyan oldukça karmaşık bir yapıyı ifade ettiği söylenebilir.

2.1.2. Siyasal Kültür

Genel olarak kültürün, örf, adet, gelenek, görenek türü tüm değer kalıpları, alışkanlık ve deneyimsel öğeleri ve toplumsal duyuş düşünüş davranış kalıplarını içeren karmaşık bir bütün olduğunu ifade etmiştik. Bu açıdan kültür, toplumun siyasal, sosyal

²⁰⁶ Taşdelen, **a.g.e.**, s.157.

²⁰⁷ Erkal, **a.g.e.**, s.123.

²⁰⁸ Joseph Fichter, **Sosyoloji Nedir?**, Çev: Nilgün Çelebi., Atilla Kitabevi, 3.Baskı Ankara, 1996, s.134.

²⁰⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s.91.

²¹⁰ Çeçen, **a.g.e.**, s.25.

ve ekonomik yapısıyla iç içe geçmiş bir içerikle karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla burada ek aldığımız Siyasal Kültür kavramının anlamsal içeriğini de, genel kültür kavramının, siyasal yöntemleri ifade eden, özel bir bölümü olarak görmek yanlış olmayacaktır. Özbudun Siyasal Kültürü aynı yaklaşımla ele almaktadır. Şöyle ki ona göre “ genel anlamda kültür toplum üyelerinin sosyal olaylar karşısındaki psikolojik yöntemlerini ifade eder. Siyasal kültür ise siyasal eylem ve objeler karşısındaki yönetimler sistemidir.”²¹¹ Kültürü, siyasal sistem ve toplumsal nesnelere birey tarafından benimsenmesi olarak gören Çam ise, siyasal sistem ile Siyasal Kültür ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir: “Siyasal sistemde her toplumsal sistem gibi siyasal yapı ve Siyasal Kültürden oluşur. Siyasal kurumlardan oluşan siyasal yapı, Siyasal Kültür ile anlam kazanırken; Siyasal Kültürde bireyleri siyasal sistem karşısındaki eylem biçimleri, inanç ve tutumları ile biçimlendirmektedir.”²¹² Kışlalı ise kültürü siyasal alanda ilişkisini “inanç” temelli geliştirmekte ve söz konusu durumu, “tarih içinde oluşan bir siyasal rejim, o rejim içindeki hükümetin meşruluğu doğrudan o ülkedeki yaygın inançlara bağlıdır.”²¹³ şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla tüm bu açıklamaların işaret ettiği noktada hareketle kültürün, siyasal yapı, siyasal yönetim ve siyasal meşrutiye temelli yerleşik siyasal inanç ve davranış yapısı olarak da ifade edebileceğimiz Siyasal Kültür üzerindeki geniş kapsamlı bir çatı kavramı olduğu söylenebilir. Bu açıdan çalışmamızda söz konusu yaklaşımla Siyasal Kültür kavramıyla, genel anlamdaki “kültür” kapsamı içinde belli bir alana işaret etmekte olduğumuzu ortaya koymanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Siyasal kültür kavramı, sosyal bilimler sözlüğünde, “siyasal sistem yerleştirdiği davranışlar tavırlar ile bunlara dayanak teşkil eden ve yaygın bir şekilde paylaşılan inançlar, değerler ve açıklayıcı semboller bütünü; (ve / veya) tarihsel birikimin algılanışına bireyin kimlik ve bağlılıklarının oluşumuna biçim veren ulus yahut grupların uzun tarihsel süreçler sonucu elde ettikleri siyasal bilgi deneyimler.”²¹⁴ Gabriel Almond ve Sidney Verba’ya aittir. Daha sonra pek çok siyasal bilimci Siyasal Kültür üzerinde çalışmalar yapmış ve söz konusu kavramı çok sayıda tanımını ortaya

²¹¹ Ergun Özbudun, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, Ed. Hüsni Erkan, Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi, Türk Demokrasi Vakfı Yay., İzmir, 1990, s.61.

²¹² Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yay., İstanbul, 1995, ss.200-201.

²¹³ Kışlalı, **a.g.e.**, ss.10-108.

²¹⁴ Demir – Acar, **a.g.e.**, s.203.

koymuşlardır. “Almond ve Verba’ya göre politik kültür, bireylerin kendilerini kuşatan politik sistemin yada bir bütün olarak yada belli bir parçasına yönelik soysa-psikolojik temelli etki ve tepkilerini ifade eder.”²¹⁵ Siyasal kültürün, bireyin üyesi olduğu toplumun siyasal eğilimleri benimsemesinde sahip olduğu belirleyiciliğe dikkatleri çakan Almond ve Verba’ya göre “toplumun Siyasal Kültürü, siyasal eğilimleri bireylerin içinde buldukları siyasal sistem içinde üstlendikleri rolleri, tutumları ve değer yargılarını oluşturmaktadır.”²¹⁶ Almond ve Verba’nın söz konusu görüşleri ışığında, toplumun Siyasal Kültürü, o toplumun siyasal sisteminin üyesi olan bireyleri siyasal tutum değer ve inanç yapılarının algılanabilmesinde en önemli yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira “Almond ve Verba bir politik kültür çalışması yapmanın gereğini, politik sistemi inşa eden bireylerin tavır ve motivasyonlarıyla, politik sistemin niteliği ve performansı arasındaki ilişkiyi çözümlene isteği olarak ortaya koymuşlardır.”²¹⁷

Almon ve Verba’nın tanımı dışında Siyasal Kültür kavramının farklı anlam temelli pek çok tanımından söz etmek mümkündür. Söz konusu tanımları, G. Patrick siyasal literatürde dört eksen çevresinde toplayarak incelemiştir. Bu tanım grupları:²¹⁸

- D. Easton’un yapmış olduğu “nesnel” (objektive) kavramlaştırma
- G. Almond, B. Powel ve S. Verba’nın “psikolojik” veya “öznel” (subjektive) kavramlaştırmaları.
- L. W. Pye’nin “bulgusal” (heuristic) kavramlaştırması
- R. R. Fagen ve R. C. Tucker’in “içimsel” (comprehensive) kavramlaştırması’dır.

²¹⁵ Ali Yaşar Sarıbay – Süleyman Seyfi Öğün, **a.g.e.**, s.81.

²¹⁶ Özer, “Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler”, **a.g.m...**, s.84.

²¹⁷ Sarıbay – Öğün, **a.g.e.**, s.81.

²¹⁸ G.M.Patrick, “Political Culture”, Social Science Concepts, A. Systematic Analysis, Ed. G. Sartori, Beverly Hills. 1984, ss.271-280’den aktaran: Ali Yaşar Sarıbay, **Siyasal Sosyoloji**, Der Yay., 4.Basım, İstanbul 1998. ss.48-49.

Nesnel (objektive) kavramlaştırma ile Siyasal Kültürü açıklayan “Dawid Easton, Siyasal Kültürü bireylerden bağımsız, onları aşan ve aynı zamanda onları bir arada tutan bir bütün olarak değerlendirmiştir. Böylece o, Siyasal Kültürü belirli bir düşünme hissetme ve davranma öğüntüsüne amil, inançlar, fikirler, normlar ve değerler dizisi olarak tanımlamıştır.”²¹⁹ Nesnel (objektive) kavramlaştırmanın tam tersine, Siyasal Kültürü bireylerden bağımsız, onları aşan bir kavram olarak görmek yerine birey (özne) temelli bir kavram olarak açıklayan psikolojik (subjektive) kavramlaştırmaya göre Almond, Verba ve Powell “Siyasal Kültürü; bir siyasal sistemin üyeleri arasında siyasete karşı bireysel tutum ve yönetimlerin bir özüntüsü olarak tanımlanmaktadır.”²²⁰ P. W. Pye’nin bulgusal kararlaştırmasında ise siyasi kültür, “bir toplumun geleneklerini, kamu kurumlarının ruhunu, yurttaşlık ağını, kolektif akıl yürütmeyi, liderlerin üslubunu ve kodlarını içermektedir.”²²¹ Fagen ve Tuckerin içlemsel (compreherisive) kavramlaştırmasına göre “hem örtük hem de açık siyasal davranışlar ile bunları yönlendirmede etkili psikolojik faktörleri tamamı Siyasal Kültür kapsamında değerlendirilmektedir.”²²²

Sarıbay bu dört farkı eksen çerçevesinde gruplandırılmış tanımlar içerisinde, Siyasal Kültür çalışmalarında daha çok “psikolojik” veya “öznel” olarak yada edilen ve hem toplumsal hem de siyasal sistemin temel yapı taşını oluşturan birey merkezli Siyasal Kültür tanımlamalarının kullanıldığını öne sürmektedir.²²³ Verba, Almond ve Powell’dan farklı olarak pek çok sosyal bilimcinin gerçekten de öznel Siyasal Kültür kavramlaştırmasına çalışmalarında yer verdiklerini görüyoruz. Örneğin benzer bir yaklaşımla, Lorry Diamond’un Siyasal Kültür tanımı da, “siyasal sistemle ilgili ve kişinin o sistemdeki rolü hakkında, insanlarda egemen olan inançlar, tutumlar, idealler, duygular ve değerlendirmelerin altını çizmektedir.”²²⁴ Yine Dowse ve Hughes, “Siyasal

²¹⁹ Mimar Türkkahraman, “Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme: Tarih ve Politika”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S: 23-24, 1998, ss.1852-1853; Mimar

²²⁰ Sarıbay, **a.g.e.**, s.48

²²¹ Türkkahraman, **a.g.m...**, s.1853, Türkkahraman, **a.g.e.**, s.27

²²² Kemal Görmez, **Kent ve Siyaset**, Gazi Kitapevi Yayınları, 1.Baskı, 1997, s.27, 28

²²³ Siyasal Kültürün Öznel (Psikolojik) kavramlaştırmasının siyaset biliminde kullanıma ilişkin olarak Bkz: Ali Yaşar Sarıbay, **a.g.e.**, s.49

²²⁴ Larry Diamond, “Introduction; Political Culture and Democracy”, Ed. Larry Diamond, *Political Culture and Democracy in Developing Counties*, Lynne Reinner Publishers London, 1994, p.7’den aktaran; Şaban Sitembölükbaşı, *Siyasal Kültürün Kavramlaştırılmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler*, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y.1997, s.2 (güz), s.225

Kültür üzerinde yapılan araştırmalar, toplumun siyasal yapısından çok, bireylerin bu yapıya ilişkin inançlarını incelemeyi amaçlamaktadır.”²²⁵ şeklinde bir ifadeyle Siyasal Kültürün bireysel yönelimler temelde bir kavram olarak algılanmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Siyasal kültür teorisinin varsayımından hareket eden Özbudun’a göre ise “Siyasal Kültür teorisinin dayandığı temel varsayımlardan biri, toplum üyelerinin siyasal yönelimlerini rasgele ve düzensiz bir yığımla değil, tutarlı bir sistem teşkil ettiğidir.”²²⁶ Bu varsayım doğrultusunda Özbudun, Siyasal Kültür kavramını ise “siyasal eylem ve objeler karşısındaki yönelimler sistemi”²²⁷ olarak tanımlamaktadır.

Yukarıdaki tanımlamaların tümü, Siyasal Kültür kavramının, bireylerin siyasal nitelikli inanç, tutum, değer ve duygularından oluşan subjektif yönelimleri olarak algıladığı psikolojik kavramlaştırmanın örneklerinden sayılabilir. Ancak söz konusu öznel (psikolojik) kavramlaştırmalar “davranışın” Siyasal Kültüre dahil edilmemesi nedeniyle de eleştirilmektedir. Yücekök söz konusu bakış açısıyla, bireysel inanç, tutum ve değerlerin davranıştan soyutlanamaz bir yapıya sahip olduğundan hareketle, Siyasal Kültür kavramını, bireysel yönelimlerin ve davranışların bir arada bulunduğu bir çerçevede ele almaktadır. Ona göre, “Siyasal Kültür, toplumda var olan inançlar sistemini içerir. Bu inançlar siyasal ortamın ne durumda olduğunu yada olması lazım geldiğini saptayan inançlardır. Siyasal kültür, siyasal olaylar ve bu olaylar karşısında etkilenen kişilerin davranışları arasında bir köprüdür. Bu davranışlar da insanların olayları nasıl yorumladıklarına dayanmaktadır.”²²⁸ Benzer bir görüş de Ebel, Toras ve Cochrane tarafından ortaya konulmakta ve kendi ifadeleriyle, “Siyasal Kültür yaklaşımının olumsuzluklarını minimum düzeye indirmek için yapılacak bir tanım, toplumun düşüncesini ve davranışını siyasal arenada beraberce içermelidir.”²²⁹ Söz konusu bu görüşlerden öznel (psikolojik) kavramlaştırmanın davranışı dışarıda bırakan algılayışına karşı Tucker ve Fagen tarafından geliştirilen içlemsel (comprehensive) Siyasal Kültür kavramlaştırması adı verilen farklı bir algılanış biçimini ortaya

²²⁵ R.E. Dawse, J.A. Hughes, *Political Sociology*, John Wiley and Sons, London 1972, p.2735’den aktaran; İnan Özer, “Siyasal Kültür Demokrasi ve Demokratik Değerler”, **a.g.m...**, s.84

²²⁶ Özbudun, **a.g.m...**, s.62

²²⁷ **A.g.m...**, s.61

²²⁸ Ahmet N. Yücekök, **Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1987, s.17

²²⁹ Roland H. Ebel, Raymond Toras, James D. Cochrane, **Political Culture and Foreign in Latin America**, State University of New York, New York, 1991, p.9’den aktaran; Şaban Sitembölükbaşı, **a.g.m...**, s.258

koymaktadır. Fagen ve Tucker, “siyasal tutumları davranıştan ayırmanın kabul edilemez olduğunu ileri sürerler. Onlara göre Siyasal Kültür kavramının psikolojik yönü ile sınırlamak onun köklü bir şekilde öznelleştirilmesine yol açar. Böyle bir ayırım, Siyasal Kültür kavramına muhafazakar bir eğilim verir ve tutumları yapısal değişim sonucunda değişebileceğini kabul etmez.”²³⁰

Siyasal kültür kavramının tanımlanmasında, temel birbirine zıt iki farklı görüşü tartışmaya çalıştık. Bunlardan ilki, psikolojik (öznel) kavramlaştırma olarak adlandırılan, subjektif yöntemleri temel olarak davranışını Siyasal Kültür kavramının dışında bırakan görüş; ikincisi ise içlemsel kavramlaştırma adını verdiğimiz ve bizimde çalışmamıza temel aldığımız Siyasal Kültür algılamasıdır ki, bu da hem bireylerin subjektif yönelimleri olarak da adlandırabileceğimiz, inanç, değer ve tutumları hemde davranışları Siyasal Kültür içinde değerlendiren görüştür. Zira Siyasal Kültür kavramının davranışlardan soyutlanması, onun daha dar kısıtlı bir içeriğe sahip olmasına nadan olacaktır. Yücekök’ünde ifade ettiği gibi, Siyasal Kültür, bireylerin siyasal olaylar karşısında oluşturdukları subjektif yönelimleri ve bu yönelimleri ve bu yönelimlerle, doğrudan doğruya tam anlamıyla uyumlu olmasa bile etkileşim içinde olduğu da yadsınmaması gereken davranışları kapsayan bir kavram olarak algılanmalıdır.

Şüphesiz ki psikolojik kavramlaştırmanın davranış Siyasal Kültür dışında bırakmasına neden olan subjektif yönelimlerle davranışlar arasındaki çelişki göz ardı edilmez. Söz konusu çelişki, özellikle sosyal psikolojide kendisine oldukça geniş bir yer bulmuş, özellikle tutum ve davranış uyumsuzlukları üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. “Belirli kişi, grup, fikir veya nesnelere karşı takınılan, yahut bazı durumlarda gösterilen olumlu yada olumsuz tepkilerdeki istikrarlı eğilim; bireyi nesne veya ortamlara olumlu veya olumsuz bir şekilde tepkide bulunma eğilimi.”²³¹ olarak tanımlayabileceğimiz subjektif yönelimlerden birini oluşturan tutumlar ile davranış uyumsuzluğu üzerinde yapılan pek çok araştırmanın benzer sonuçlara ulaştığını belirten

²³⁰ Gabriel a. Almond, The Study of Political Culture in Germany, Dirk Bergscholeser and Raff Rytlewski (ed.), **Political Culture in Germany**, St. Marti’s Pres, New York, 1993, s.24’den aktaran; Şaban Sitembölükbaşı, **a.g.m...**, s.257

²³¹ Demir - Acar, **a.g.e.**, s.224

Kağıtçıbaşı'na göre bu araştırmalar, “tutumun davranışla ilişkisi söz konusu olduğunda yada tutumdan davranışa bir tahmin yaparken diğer etkenleri de göz önüne almak gerektiğini göstermektedir.”²³² Burada Kağıtçıbaşı'nın diğer etkenler olarak işaret ettiği faktörler, şüphesiz ki ortamsal koşulların yarattığı etkilerdir. Batmaz ve İsen'e göre ise “bireyler çoğu kez tutumları karşıtı davranışlarda bulunurlar. Çoğu zaman bir şeye inanırız ama grubun baskısı, ortamın koşulları yada yararçı yada diğer kam eğilimler yüzünden inandığımızı sandığımız bu şeyin tam karşıtını yaparız. Kısacası tutumlarımız ne kadar güçlü ve ne kadar yoğun olursa olsun, çevresel ve kişisel zorlamalarla onları kolayca unutabilir ve değıştirebiliriz.”²³³ Burada, daha sonra tutum ve davranış etkileşimi konusunu ayrıntılarıyla ele aldığımızdan kısaca değinerek, psikolojik (öznel) Siyasal Kültür kavramlaştırmalarının davranış Siyasal Kültürün dışında bırakma eğiliminin dayanak noktalarını ortaya koymaya çalıştık. Ancak tutum davranışlar arasındaki söz konusu çelişkileri, davranış da Siyasal Kültür içerisine dahil eden söz konusu görüş, çeşitli formüller aracılığıyla giderme arayışına girmiş ve Tucker'in de işaret ettiği gibi, “Siyasal Kültürü “gerçek Siyasal Kültür” ve “ideal Siyasal Kültür” şeklinde sınıflandırarak, subjektif öğeleri ideal, davranışları da gerçek Siyasal Kültür kavramı içine yerleştirmişlerdir.”²³⁴ Bu şekilde Sitem Bölükbaşı'nda ifade ettiği gibi “hem davranışın Siyasal Kültür kavramı dışında tutulmasının sebep olacağı sakıncalar giderilmiş hem de kavramın kendi içindeki tutarsızlıkları bir ölçüde telafi edilmiş olmaktadır.”²³⁵ Dolayısıyla söz konusu bakış açısıyla “siyasal sistemle ilgili benimsenen inançlar, tutumlar ve siyasete dair davranış kuralları bir toplumun siyasi kültürünü”²³⁶ bir arada oluşturan faktörler olarak görülebilecektir.

²³² Kağıtçıbaşı, **İnsan ve İnsanlar**, a.g.e., s.100

²³³ İsen - Batmaz, a.g.e., s.265

²³⁴ Robert C. Tucker, Culture, Political Culture and Communist Society, Political Science Quarterly, 88, Noz, June 1973, p.4'den aktaran; Şaban Sitembölükbaşı a.g.m..., s.259

²³⁵ Sitembölükbaşı, a.g.m..., s.259

²³⁶ Türkkahraman, a.g.e., s.27

2.2. SİYASAL KÜLTÜR TÜRLERİ VE İŞLEVLERİ

2.2.1. Siyasal Kültür Türleri

Almond ve Verba, bireylerin siyasal tutumlarını biçimlendiren etkenlerden hareket ederek Siyasal Kültür tipolojilerini oluşturmuşlardır. Almond ve Verba'ya göre “bireyin siyasal objeler karşısındaki tutumunu biçimlendiren üç etkenden söz edilebilir. Bilişsel (cognitive) duygusal (affective) ve yargısal (evalutive) etkenler.”²³⁷ Söz konusu etkenlerin bir anlamda Siyasal Kültürün üç ayrı yönünü ortaya koyduğu söylenebilir. Bu açıdan Siyasal Kültürün üç yönü sırasıyla; “siyasal sistem hakkında sahip olunan bilgilerden oluşan tanıma yönü (bilişsel), önder ve kurumlara yönelen kişisel bir bağlılığa dayanan duygu yönü ve siyasal olaylar üzerinde varılan değer yargılarını içeren yargı yönü”²³⁸ olarak açıklanabilir. Bu üç etken şüphesiz ki bireylerin siyasal sisteme ilişkin temel tutumlarının biçimlendirilmesinde Görmez’inde ifade ettiği gibi bireyle bir iç bağlantıya sahiptir. Ancak burada bilişsel etkenlerin, siyasal tutumların biçimlenmesinde daha temel bir işleve sahip olduğu düşünülebilir. Zira “siyasal sisteme ilişkin bir değerlendirme yapabilmek için, şüphesiz onun hakkında bazı bilgilere sahip olmak gerekir. Bu bilgiler duygularımız tarafından yönlendirilebileceği gibi tam aksine, duygularımızın kaynağı bilgilerimiz de olabilir. Ancak her durumda duygularımızı ve / veya yargularımızın temelleneceği asgari bir bilgi varlığı zorunluluk taşımaktadır.”²³⁹ Bu açıdan siyasal sistem hakkında sahip olunan asgari bilgilerin oluşturduğu bilişsel etken, duygusal ve yargısal etkenlere kaynaklık etmesi bakımından önemlidir.

Almond ve Verba yukarıda açıklamaya çalıştığımız üç etkene dayanarak üç farklı Siyasal Kültür tipinin varlığından söz etmektedir: “bu tipler, “yöresel” (“paraisiale”-parochior) kültür, uyrukluk kültürü ve katılımcı kültürdür.”²⁴⁰

²³⁷ G. Almond, S. Verba, *The Civic Culture Political Attitudes and Democracy in Five Nation*, Third Edition, Sage Publications, Newbury Park, 1989, p.15’den aktaran; Kemal Görmez, **a.g.e.**, s.29

²³⁸ Duverger, **a.g.e.**, s.89

²³⁹ Görmez, **a.g.e.**, s.29, 30

²⁴⁰ Duverger, **a.g.e.**, s.89

2.2.1.1. Yöresel Siyasal Kültür (Dini – Mahalli Kültür)

Yöresel Siyasal Kültür türü, “Köyükları, soy (etni), bölge v.b. gibi yerel Siyasal Kültürlerin birbirlerine eklenmesinden oluşan, yani gerçek anlamda ulusal bir kültürün bulunmadığı bir kültür tipidir.”²⁴¹ Ulusal siyasal sistem hakkında gerçek anlamda bilgi sahibi olmaya birey bu dar kapsamlı Siyasal Kültür çevresi içinde, “ne siyasal sisteme yönelik muhtemel etkisinin, ne de ona karşı yükümlülüklerinin bilincindedir.... Bireyin siyasal sisteme (onun girdi ve çıktıklarına) ve siyasal aktör olarak kendi kendine yönelik bilişsel duygusal ve yargısal yönelimleri sıfıra yakındır.”²⁴² Bu nedenle, yöresel Siyasal Kültüre sahip toplumlarda bireylerin ulusal düzeydeki sorunlar ve hükümet işlerine ilgisiz bir tutum geliştirmeleri olağan bir durum olarak kendisini göstermektedir. Bireyler daha çok, ulusal düzeye oranla daha kısıtlı ve dar olan yöresel nitelikteki sorunlar ve yapılanmalarla ilgilidir.

Yöresel Siyasal Kültüre sahip toplumlarda Görmez’in ifade ettiği gibi “dikkate değer bir siyasal inanç, değer ve semboller ağına rastlamak zordur. Bunların siyasete ilişkin dağarcıkları geleneksel bazı doğmalardan ibarettir.”²⁴³ Bu Siyasal Kültür türü “türdeş olmayan toplulukları bir araya getiren, çoğu yeni kurulmuş devlette karşılaştığımız durumdur.”²⁴⁴ Ancak Sarıbay’ında belirttiği gibi “ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde okur yazar oranı yüksekliği, kitle iletişim araçlarının yaygın nüfusu gibi etkilerle saf (püre) yöresel Siyasal Kültür tipine rastlamak zor olduğundan; bu tip geleneksel ve geçiş toplumlarına özgü kalmaktadır.”²⁴⁵

2.2.1.2. Uyrıklık Siyasal Kültürü (Teba Kültürü – Bağımlılık S. Kültürü)

Uyrık Siyasal Kültürde, birey yöresel Siyasal Kültürü dar kapsamlı çerçevesinin tersine, ulusal siyasal sistemin yapısını görebilen, siyasal sistemin etkisine

²⁴¹ Duverger, **a.g.e.**, s.89

²⁴² S.P. Huntigton- J.I. Dominguez, **Siyasal Gelişme**, Çev; Ergun Özbudun, Ankara 1986, s.20’den aktaran; Ali Yaşar Sarıbay, **a.g.e.**, s.51

²⁴³ Görmez, **a.g.e.**, s.30

²⁴⁴ Duverger, **a.g.e.**, s.89

²⁴⁵ Sarıbay, **a.g.e.**, s.51

ve bu sistemin bir parçası olarak yerini bilen bir konumdadır. “Hükümet işleri ve kuvvetli duyarlılığa sahiptir.”²⁴⁶ Ancak birey sistem içerisindeki bireysel gücünün, başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, katılımcı anlayışla sistemi etkileyebileceğinin farkında değildir. Bu açıdan Sarıbay’inde belirttiği gibi “birey siyasal hayattaki rolü pasiftir ve hükümet tarafından yönlendirilir. Politika tercihlerine yönetime dair pozitif veya negatif beklentilere, rejim ve otorite hakkında meşruluk anlayışına veya ondan yabancılaşma duygusuna sahip olmakla beraber, siyasal katılımcı değildir.”²⁴⁷

2.2.1.3. Katılımcı Siyasal Kültür

Katılımcı Siyasal Kültürde birey siyasal sistem içinde aktif bir rol ile yerini alır. Siyasal sistemin işleyişini etkileyebilme olanağının ve alınan kararın sonuçlarından da etkileneceğinin bilinciyle hareket eden birey,olumlu yada olumsuz yönelimlerde bulunabilmektedir. Başka bir biçimde ifade edecek olursak Görmez’inde belirttiği gibi, “ birey siyasal sistemin çıktlarıyla olduğu kadar, girdileriyle de yoğun bir ilişki içerisindedir. Katılım için fırsatları değerlendirme yeteneğine, dolayısıyla siyasal etkinlik duygusuna sahiptir.”²⁴⁸

Almond ve Verba, söz konusu Siyasal Kültür türlerini farklı siyasal-toplumsal yapılarla da eleştirmektedir. Onlara göre “yerel kültür (yöresel) adem-i merkeziyetçi ve gelenekselci bir yapıya, teba kültürü merkezileşmiş ve otoriter bir yapıya, katılımcı kültür ise demokratik yapıya uygun düşmektedir.”²⁴⁹ Dolayısıyla, sistemdeki istikrar ve uyumunda söz konusu Siyasal Kültür türü ve toplumsal-siyasal yapı arasındaki uyumluluğu bağlı olarak sağlanacağı düşünülmektedir. Zira Duverger’in aktarımıyla, “Almond ve Verba’ya göre sistemin istikrarlı olabilmesi için, Siyasal Kültür ile siyasal yapı arasında bir uygunluk bulunması şarttır. Eğer aralarındaki fark büyükse, sistem iyi işleyemez ve yıkılma tehlikesiyle yüzleşir.”²⁵⁰

²⁴⁶ Görmez, **a.g.e.**, s.30, 31

²⁴⁷ Sarıbay, **a.g.e.**, s.52

²⁴⁸ Görmez, **a.g.e.**, s.31

²⁴⁹ G. Almond, S. Verba, *The Civic Culture Revisited*, Boston, Little Braun and Co., 1965, p.17’den aktaran İnan Özer, “Siyasal Kültür Demokrasi ve Demokratik Değerler”, **a.g.m...**, s.84

²⁵⁰ Duverger, **a.g.e.**, s.90

Almond ve Verba'nın söz konusu Siyasal Kültür tipolojilerine bakıldığına söz konusu Siyasal Kültür türlerini saf bir model olarak model toplumlarda bulmak olanaksız gözükmemektedir. Görmez'inde belirttiği gibi "ideal ve katışıksız biçimleriyle belirtilen Siyasal Kültür tiplerinden herhangi birinin varlığı diğerlerinin varlığını ortadan kaldırmaz. Yani bir toplumun mahalli, uyruk ve katılımcı Siyasal Kültür tiplerinden yalnızca birine sahip olmasını beklememek gerekir."²⁵¹ Almond ve Verba'nın yapmış oldukları çalışmada, elde ettikleri bir bulgu olarak, hemen hemen hiçbir Siyasal Kültür modelinin bir toplumda tek başına bulunmadığını ortaya koyduklarına dikkat çeken Kışlalı'ya göre "yeni bir Siyasal Kültür modeli eskisini kovmuyor, ama onun önüne geçiyordu. Böylece her ülkenin Siyasal Kültüründe dinsel, bağımlılıkçı ve katılımcı öğelere rastlamak olanaklıydı. Örneğin seçkinler katılımcı bir Siyasal Kültürün etkisi altında iken, kırsal kesimde hala dinsel yada bağımlılıkçı bir Siyasal Kültür egemen olabilirdi."²⁵² Dolayısıyla söz konusu bakış açısı bizleri, üç siyaset kültür türünün de bir arada varlığını koruduğu yeni bir üst siyaset kültür yapısına götürecektir. Bu üst yapı, Almond ve Verba'nın "sivil kültür teorisi" olarak da adlandırılan yurttaşlık kültürü modelini oluşturmaktadır.

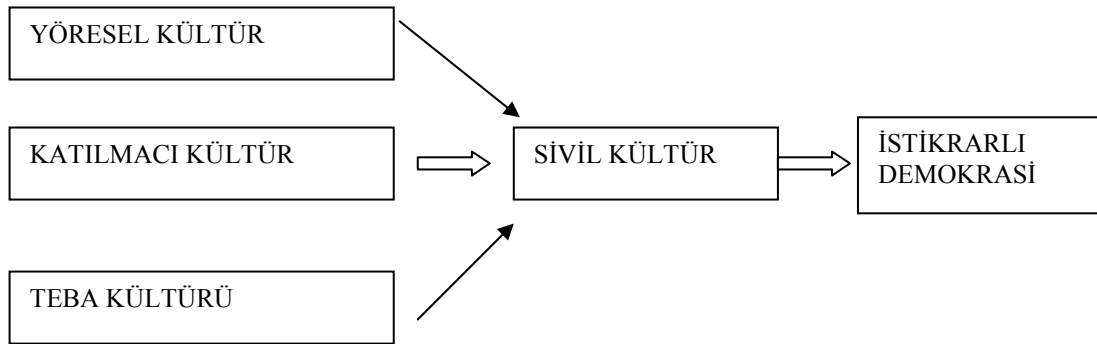
Yurttaşlık kültürünün (sivil kültür) Almond ve Verba şu şekilde açıklamaktadır. "Bütün toplumlar karışık bir kültüre sahiptirler. Sistemin bazı üyeleri daha aktif bir rol oynarken diğerleri daha pasif kalabilirler. Bu üç tür eğilimin karışımından oluşan alt sınıflanmalarda söz konusu olabilir. "Yurttaşlık kültürü" bütün bu eğilimlerin bulunduğu bir kültürün, yani bir yurttaşın sisteme katıldığı ve etkilediği ve bunun yanı sıra kendi bu sisteme bağlı olarak gördüğü ve geleneksel olarak bağlandığı bir kültürü ifade etmektedir."²⁵³

²⁵¹ Görmez, **a.g.e.**, s.31

²⁵² Kışlalı, **a.g.e.**, s.108

²⁵³ G. Almond, S. Verba, **The Civic Culture; Political Attitudes and Democracy in Five Nations**, New Jersey; Prentice Hall Pub, 1965, p.29-31'den aktaran; İnan Özer, **a.g.m...**, s.85

Şekil 2.1. Almond ve Verba'nın Sivil Kültür Teorisi

Kaynak : Rod Hauge, Martin Harrop, Shaun Breslin, **Comparative Government and Politics**; An Introduction, Third Edition, The Macmillan Press, Ltd, England, 1992, p.137.

Almond ve Verba'nın sivil kültür (yurttaşlık kültürü) teorisine göre (şekil:2.1), yöresel kültür-katılmacı kültür ve tema kültürünün farklı boyutlarda bir arada bulunduğu Siyasal Kültür yapısı “sivil kültür” olarak adlandırılmaktadır. “Almond ve Verba’ya göre Siyasal Kültürün karmaşık bir nitelik gösterme, karışık kültürlerde öğeler içermeye durumu, demokrasinin gelişmesinden yana bir etki yapar. Nitekim “yurttaşlık kültürü de, “yöresel” öğelerle, uyrukluk ve katılmacı kültür öğelerini ahenkli bir şekilde dengeleyen bir kültürdür.”²⁵⁴

Duverger, Almond ve Verba'nın “sivil kültür teorisini” “Aristo zamanında ortaya atılmış olan dengeli rejim düşüncesi yeni bir biçim altında karşımıza çıkmaktadır”²⁵⁵ şeklinde değerlendirmektedir. Duvergerinde belirttiği gibi Almond ve Verba'nın sivil kültür teorisi ile Aristo'nun “dengeli rejim” veya “karma rejim” olarak adlandırabilecek rejim düşüncesiyle temel bir takım benzerlikleri taşımaktadır. Zira toplum içinde zenginler ve fakirler şeklinde ki ikili bir ayırmadan hareket eden Aristocu düşüncede “farklı rejimlerden alınan öğelerden oluşturulacak karışımla, baskı altındaki grupların ciddi yakınmaları bertaraf edilerek, istikrarı sağlayacak, herkesin ortak çıkarını korumaya yönelik bir hareket ortaya çıkacaktır. Aristotelezci anlayış için en iyi rejim imkansız olduğunda, ikinci en iyi alternatif, karışım biçimindeki rejimdir. Hem

²⁵⁴ Duverger, a.g.e., s.90

²⁵⁵ A.g.e., s.90.

zenginlerin hem de fakirlerin yönetme yönünden meşru iddiaları vardır. Bu açıdan ne saf demokrasi, nede saf oligarşi, Aristotelezin “yönetim şekli” (polity) olarak adlandırdığı bu ilişkinin isabetli karışımı kadar iyi olamaz.”²⁵⁶ Dolayısıyla Almond ve Verba’da Aristo’nun dengeli rejim düşüncesine benzer bir biçimde, istikrarlı demokrasinin işleyişinde yöresel, katılmacı ve teba kültürlerinin farklı boyutlarda bir arada bulunabileceği, sivil Siyasal Kültür yapısının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2.2.2. Siyasal Kültürün İşlevleri

Siyasal kültür, “bireyin diğer birey yada gruplarla veya grupların birbirleriyle olan iktidarın paylaşılmasına yönelik ilişkilerinin işleyişini belirleyen yol, yöntem ve kurallar bütünü” olarak tanımlayabileceğimiz siyasal sürecin işleyişinde, birçok önemli işleve sahiptir. Siyasal kültürün siyasal sürecin işleyişinde iki temel işlevi olduğunu belirten Turan’a göre “ilkın, kültür bazı inanç ve davranış kurallarını standartlaşması yoluyla siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırır. İkinci olarak Siyasal Kültür mevcut siyasal sistemin benimsenmesini, yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayabilen bir araçtır.”²⁵⁷

Turan’ın da ifade ettiği söz konusu temel işlevleri Siyasal Kültür tanımından hareketle inceleyecek olursak; kavramsal analiz de de ortaya koymaya çalıştığımız gibi bir toplumun Siyasal Kültürü denildiğinde o toplum içerisindeki, siyasal sistem ile ilgili benimsenen inançlar, tutumlar, değerler ve siyasete dair davranış kuralları akla gelmektedir. Dolayısıyla toplumun Siyasal Kültürünün içinde bulunan söz konusu inanç tutum değer ve davranış kuralları, toplum geneli tarafından kabul görmüş ve bu nedenle de genel geçerliliğe sahip bir standart halini almıştır. Bu durum siyasal sistemin işleyişine olumlu etki yaparak, siyasal sürecin işleyişinde ortaya çıkabilecek pek çok tıkanıklığında önünü açan bir işlevle kendini gösterecektir. “Örneğin siyasal düşüncelerin özgürce açıklanmasına ve örgüt kurmanın kısıtlanmamasına dönük yaygın inançlar sistemi yıkmayı amaçlayan yer altı çabalarının doğmasını çekici kılmayan bir ortam yaratabilir. Siyasal rekabetin doğal görüldüğü toplumlarda, seçimlerin olağan

²⁵⁶ Larry Arnhart, **Platon’dan Rawls’a Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev; Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Aralık 2004, s.75

²⁵⁷ Turan, **a.g.e.**, s.33

üstü olaylara sahne olmadan geçmesi beklenebilir.”²⁵⁸

İkinci temel işlev olan Siyasal Kültürün, siyasal sistemin benimsenmesi ve devamlılığının sağlanmasındaki rolünü incelediğimizde, siyasal sistem mevcut yapısına dair genel kabul görmüş tutum değer inanç ve davranış kurallarının bireylere aktarılmasındaki temel amaç karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu temel amaç siyasal toplumlaşma bölümünde de ayrıntı ile incelediğimiz gibi, siyasal sistemle uyumlu bireyler yetiştirerek sistemin devamlılığını ve yönetsel meşrutiyyetin sağlanması olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁹

2.3. SİYASAL KÜLTÜRÜN ÖLÇÜLERİ

Bir toplumun Siyasal Kültürünün bir takım ölçülerle tanımlanabileceğini belirten Sidney Verba'nın önerdiği kültür ölçüleri şunlardır;²⁶⁰

2.3.1. Mili Özdeşleşme

Burada ele alınan temel sorun bireylerin milli bütünlüğün içerisinde kendilerini nerede gördükleridir. Zira “eğer toplumun fertleri kendilerini milli devletin birey üyesi saymayıp, bağlı hissetmiyorlarsa siyasal gelişim çok ızdıraplı ve sürtüşmeli bir süreç olarak belirecektir.”²⁶¹ Söz konusu durumda kendisini milli bütünlüğün bir parçası görmeyen birey, milli sorunlara duyarsız ve ilgisiz kalarak, daha kısıtlı ve dar bir bağlılıkla alt kültür düzeylerine yönelimde bulunabilecektir. “Kabile, etnik grup bağlılığı ... v.b. ulusal özdeşleşmeyi sekteye uğratan bağlılıklardır.”²⁶²

Bireylerin milli özdeşleşmeden uzaklaşmak söz konusu alt kültürlerle bağlılık göstermesi “genellikle kapalı Pazar ekonomilerinin, ilkel teknolojinin ve ulusal düzeyde

²⁵⁸ A.g.e., s.33

²⁵⁹ A.g.e., s.33, Siyasal Toplumsallaşmanın söz konusu işlevi için Bkz. I.Bölüm s.6.

²⁶⁰ L. Pye, S. Verba, **Political Development and Political Culture**, Princeton, 1965'ten aktaran, Yücekök, a.g.e., ss.21-23.

²⁶¹ Yücekök, a.g.e., s.21.

²⁶² Görmez, a.g.e., s.32.

iş bölümü yokluğunun güçlendirdiği ayrı diller, değişik kast çıkarları ve ayrı dinler yüzünden meydana gelir. Bazen de egemen sınıflar bazı grupları kendi milletlerinden saymazlar.”²⁶³ Bu durumda bireyin dar çevresine söz konusu nedenle oluşturduğu bağlılıkla ahili yapıya ilgisiz kalması, siyasal sistem ile çatışması olağan bir sonuç olarak ortaya çıkacaktır.

2.3.2. Kişinin Vatandaşları İle Özdeşleşmesi

Yücekök’ünde belirttiği gibi “burada sorulacak soru, toplumdaki fertlerin o toplumun diğer fertlerine güven duyup duymadıklarıdır.”²⁶⁴ Söz konusu güvenin varlığı toplum içindeki grupların birbirleriyle barışık yapısı siyasal sistemin işleyişine olumlu etki yapacaktır. İktidar mücadeleleri olağan şartlarda sürecektir. Zira aksi bir durum olduğunda yani, toplumdaki fertler arasında güven duygusunun sağlanamadığı durumlarda ise siyasal sürecin işleyişinde bir takım sıkıntılar ortaya çıkacaktır. “Birbirlerine güvenmeyen gruplar arasında iktidar çekişmesi hırçın olur, çünkü iktidar sahipleri güven duymadıkları gruba iktidar devretmeye hiçbir zaman cesaret edemeyeceklerdir. Ayrıca elite duyulmayan güven elitin zor kullanılmasına da yol açacaktır.”²⁶⁵

2.3.3. İktidar Uygulaması

Yöresel Siyasal Kültürü açıklarken de belirttiğimiz gibi bu tür Siyasal Kültürün hakim olduğu toplumlarda bireyler ulusal düzeydeki sorunlarla, hükümet kararlarıyla ilgilenmez, daha çok içinde buldukları aile, kabile yahut etnik grup temelli dar sınırlı çevre ile ilgili ilgi beklentilere sahip bir yönetim göstereceklerdir. Ancak katılımcı Siyasal Kültürde ise bu durumun tersine, ulusal düzeyde siyasal sistemi algılayan ve aktif bir role sahip olduğunun bilinciyle davranan birey, hem sistemin işleyişinden ve alınan kararlardan etkilenen hem de bu süreci etkileyebilme olanağına sahip bir aktör olarak yerini almaktadır. İşte tam bu noktada bireylerin ilgi odakları

²⁶³ Yücekök, **a.g.e.**, s.21.

²⁶⁴ **A.g.e.**, s.22.

²⁶⁵ **A.g.e.**, s.22.

olacak olan iktidar uygulamaları Siyasal Kültür açısından önem taşıyan bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahmet N. Yücekök'ün de belirttiği gibi “Siyasal Kültür açısından kişinin hükümet hakkındaki yargıları, hükümetin ne yapmasını istediği ve özellikle hükümetin ne yapması gerektiğini düşünmesi önemlidir.”²⁶⁶ Birey salt olarak iktidar uygulamalarını takip etmekten öte, söz konusu ilgisini daha da geliştirerek mevcut uygulamalar kendi kanaatleri doğrultusunda yönlendirme, etkileme eğilimine girdiğinde Siyasal Kültür açısından önemli bir gelişme kaydedilmiş olur. Bu tür durumda Ahmet N. Yücekök “o toplumun Siyasal Kültürünün oturmuş ve sağlam bir kültür olduğunun”²⁶⁷ söylenebileceğini belirtmektedir.

2.3.4. Karar alma Süreci

Siyasal kararların nasıl alındığı konusunda bazı toplumlarda bireyler ilgisiz bir tavır göstermektedir. Ahmet N. Yücekök, kişilerin böyle bir ortamda siyasal süreçte kendi rollerini nasıl tanımladıklarının önemli olduğunun altını çizmektedir. Ona göre “bu siyasal süreçte kendini türlü nedenlerle güçsüz ve etkisiz gören kişi genellikle merkezi kurumlara soğuk ve uzaktır. Buda sonuç olarak siyasal katılmayı kısıtlayarak hükümet uygulamalarının etkisiz olmasını ve halka inmemesini meydana getirir. Bunun ana nedeni siyasal katılma yokluğunun sonucu halkın talep ve dertlerinin karar alma organlarına ulaşmamasıdır.”²⁶⁸ Başka bir biçimde ifade edecek olursak birey siyasal süreçte çeşitli nedenlerle rolünü aktif bir konumda tanımlayamıyorsa, bu onu etkisiz ve ilgisizliğe, dolayısıyla katılımında bulunmaya yöneltecek, bu durum ise alınan kararların halktan kopuk, onların ihtiyaçlarına cevap veremez nitelik taşımamasına neden olur.

---

²⁶⁶ A.g.e., s.22

²⁶⁷ A.g.e., s.23.

²⁶⁸ A.g.e., s.23.

2.4. SİYASAL KÜLTÜR VE İDEOLOJİ

2.4.1. İdeoloji Kavramının Gelişimi

İdeoloji kavramı, pek çok bilim adamı tarafından farklı temeller üzerine tanımlaya çalışmış ve bu nedenle de üzerinde uzlaşmış tek ve evrensel bir tanımı bulunmayan bir kavram olarak karşımıza çıkartmaktadır. İdeoloji kavramını, tüm sosyal bilimlerin en belirsiz kavramı olarak McLellan'a göre bu durumun nedeni de ideolojinin en temel fikirlerimizin dayanaklarını ve geçerliliklerini sorgulamasıdır. Ona göre "böle olduğu için de zorunlu olarak, tartışmalı, yani tam da tanımında (ve bu yüzden uygulanışında) akut bir karşıtlık bulunan bir kavramdır."²⁶⁹ Eagleton ise "İdeology isimli eserinde, ideoloji kavramının tek ve yeterli bir tanımının yapılamayışına birazda esprili bir yaklaşımla dikkatleri çekmektedir. Eagleton'un ifadesiyle, "bu durum bu alanda çalışanların zeka seviyelerinin düşük olmasından değil, ideoloji teriminin kullanışlı, ama birbiriyle bağdaşmaz nitelikte olan bir çok anlamı olmasından kaynaklanır. Diyebiliriz ki ideoloji kelimesi farklı kavramsal liflerle bütün bir doku halinde örülmüş bir metindir."²⁷⁰

İdeoloji kavramının ilk ortaya çıkışına baktığımızda ise Fransız aydınlanmasının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. XVIII. yüzyıl aydınlanmacılığının sosyo-kültürel felsefi alanında, "boş inanç ve ön yargılardan arınmış bir dünya kurma düşünüyü paylaşan aydınlanma filozofları açısından hakikate ancak akılcı ve bilimsel bir yoldan ulaşılabilirdi. Bu durumda ise, toplumun akılcı yönden yeniden inşası mümkün olabilirdi. Toplumu oluşturan fertlerin akılcı düşüncelerle donatılmasının toplumu yeniden bu kez akılcı esaslara göre inşa edebilmenin ön koşulu olduğu ön gören aydınlanmacılar, ideoloji kavramının temellerini bu koşulla ortaya attılar."²⁷¹ Dolayısıyla ideoloji kavramı akılcı ve bilimi her şeyin üzerinde tutan aydınlanmacı görüş ışığında, toplumun bir mimar gibi yeniden ve doğru yapılanmasının sağlanmasından hareketle düşüncenin yeniden akılcı bir biçimde

²⁶⁹ David McLellan, **İdeoloji**, Çev; Ercüment Özkaya, Doruk Yayınları, Ankara 1999, s.11.

²⁷⁰ Terry Eagleton, **İdeoloji**, Çev; Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, I. Basım, Haziran 1996, s.17

²⁷¹ Gökhan Atılğan, "Marx'ta İdeoloji; Kapitalizmin Devrimci Eleştirisinin Bir Olanığı", **Praksis, Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, Güz 2001, <http://praksis.fisek.com.tr/atilgan.olg.hpp>, 28.07.2005

yapılanması şeklinde özetlenebilecek bir fikri temelle ortaya çıkmıştır. Zira Taftalının da belirttiği gibi “aydınlanmanın doğumunda ortaya çıkan bilim fetişizmi, insan aklına tapınma ve insanı evrenin merkezine yerleştiren hümanizm gibi tarihsel kategorik eğilimler kuşkusuz düşüncüyü de kendi haline bırakmayacaklardı.”²⁷² Bu hali ile ideoloji kavramı, Mardin’inde belirttiği gibi “doğru düşünme biliminin” adı olarak, “insan zihninde fikirlerin belirleme sürecinin nesnel olarak incelenmesinin mümkün olduğunu bundan dolayı, istenirse doğru düşünceleri düşünmenin bir yolu bulunduğunu iddia eden bir grup düşünür tarafından ortaya atılmıştır.”²⁷³ Aydınlanmacı gelenek içinde söz konusu bakış açısıyla ideoloji teriminin ilk kullanımına baktığımız da ise, “terimi 1797’de icat eden devrimci konvansiyonun özel olarak aydınlanma düşüncelerinin yayılması için Institut de France de görevlendirdiği filozoflar grubunun üyesi olan Antoine Destutt de Tracy idi. Destutt de Tracy 1801-1815 yılları arasında kaleme aldığı *elements d’ideology* adlı eserinde, diğer bütün bilimlere temel olacak yeni bir düşünceler bilimi yani ideolojiyi (ideolog = düşünce bilim) ortaya attı.”²⁷⁴ Söz konusu şekilde ideoloji olumlu bir anlam yükleyen Tracye göre “bir bilimin nesnesi, düşüncelerin kökeniydi ve bilimsel ilerleme ancak yanlış düşüncelerden kurtularak mümkün olabilir; bir bilim olarak ideoloji, dinlerin ve metafizik önyargıların üstesinden gelmek üzere halk eğitimine yeni bir temel teşkil edebilirdi.”²⁷⁵ Doğuştan gelen metafizik ve dini bilgiye bu biçimde karşı çıkar Tracy ve diğer ideologlar, Fransız devriminin yankılarının devam ettiği bu süreçte Napoleon’dan da destek bulmuşlardır.

Ancak kısa bir süre sonra Mardin’in de belirttiği gibi Napoleon iktidarı ve ideologlar çatışmaya başladı. “Bu çatışmaya yol açan gelişme imparatorun rejimi pekiştirmek için ihtilal zamanında konmuş, dinsel kurumların eğitim yapma yasağı kaldırmış olmasaydı.”²⁷⁶ Söz konusu karşı karşıya geliş Napoleon’un ideolojiye ve ideologları alaycı bir dille eleştirmesine neden oldu nokta. Moskova yenilgisinden sonra Napoleon’un yapmış olduğu bir konuşmada yer alan şu sözcükleri, onun ideolojiye

²⁷² Oktay Taftalı, *Düşüncenin Mutsuz Biçimi, Doğu-Batı Düşünce Dergisi İdeolojiler 3*, Yıl 8, Sayı 30, Kasım, Aralık Ocak 2004/05, s.275

²⁷³ Şerif Mardin, *İdeoloji Toplu Eserleri 3*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, Haziran 1993, s.20

²⁷⁴ Mclellan, *a.g.e.*, s.A

²⁷⁵ D. Larrain, *The Concept of Ideology*, London, Hutchinson, 1979, p. 27 – 28’ den aktaran: Gökhan Atılğan, *a.g.m...*

²⁷⁶ H. M Drucker, *The Political Use of Ideology*, Londra 1974, p. 12’ den aktaran Şerif Mardin, *a.g.e.*, s.23

bakış açısındaki değişimi ve eleştirel tutumunu ortaya koyar niteliktedir: “Güzel Fransa’mızın başına gelen bütün talihsizlikleri, ideolojiden, insanları yöneten yasaları tarihin derslerinden ve insan yüreğinin bilgisinden çıkarmak yerine, kılı kırk yararak, aradığı ilk nedenler temeli üzerine kurmak isteyen bu dumanlı metafizikten bilmeliyiz.”²⁷⁷ Napoleon’un söz konusu konuşmasında, Fransa’nın bu dönemde yaşamış olduğu siyasal ve sosyal sıkıntılarının tamamının nedeni olarak ideolojiyi ve ideologları göstermesi, onun ideolojiye bakış açısındaki dikkat çekici değişimi ortaya koymaktadır. Eagleton’a göre, “Napoleon’un ideologlara yönelttiği eleştirinin özü aşırı rasyonalizmde irrasyonel bir şekiller bulunduğudur. Onun gözünde bu düşünürler aklın yasalarını araştırmak için çıktıkları yolculukta hızla kendi kapalı sistemleri içinde, ıssız bir adaya düşmüş gibi yalnız kaldıkları ve pratik gerçeklikten psikozlu bir kimse kadar uzak düştükleri bir noktaya sürüklenmektedir.”²⁷⁸ Bu şekilde, Napoleon ideolojiler arasındaki söz konusu atışmanın sonucu olarak ideoloji kavramı, doğumdan gelen bilgi ve metafizik karşısındaki akıl ve sağduyunun hakimiyeti anlamından uzaklaşarak, artık realiteden ve pratikten kopup soyut bir alanı ifade eden negatif bir anlamla karşımıza çıkmaktadır. İdeoloji kavramını, aydınlanma dönemi ideologlarından sonra fikirlerinin temeline yerleştiren diğer önemli düşünür ise Karl Marx’a göre ideolojinin sırrı şudur; “insanlar kendi anlayışlarının fikirlerinin v.s. üreticisidir. Kendi üretim güçlerinin bu güçlere karşılık gelen ilişkinin, en yüksek biçimlerine kadar, belirli bir gelişme düzeyi ile koşullanmış olan gerçek etkin insanlar. Bilinç, hiçbir zaman, bilinçli var oluştan başka bir şey olamaz ve insanın var oluşu onun fiili yaşam sürecidir. Eğer her ideolojide insan ve onun içinde bulunduğu koşullar bir kamera objektifindeki gibi tepetlak görünüyor ise tıpkı nesnelerin retinada ters çevrilmesinin insanın fiziki yaşam sürecinden kaynaklanıyor olması gibi, bu fenomende insanın tarihsel yaşam sürecinden kaynaklanmaktadır. Gökten yere inen Alman felsefesinin tam tersine, biz burada yerden göğe yükseliyoruz. Yani biz elle tutulur canlı insana ulaşmak için, ne insanın söylediği düşündüğü tasarladığı şeylerden, ne de anlatılan düşünülen, tasavvur edilen, tasarlanan insandan yola çıkıyoruz. Biz gerçek etkin insandan hareket ediyoruz ve onun gerçek yaşam sürecinin ideolojik yansıma ve yankılarının gelişimini bu temelle dayanarak gözler önüne seriyoruz. Yaşam bilinç tarafından değil bilinç yaşam tarafından

²⁷⁷ H.Barth, *Wahreit and Heologie*, Zurich ve Stuttgart 1961, p. 27’ den aktaran: David Mclellan, **a.g.e.**, s. 23. Terry Eagleton, **a.g.e.**, s. 108

²⁷⁸ Eagleton, **a.g.e.**, s.108.

belirlenir.”²⁷⁹

Burada Marx’ın ideoloji kavramlaştırmasının temelini, insan ve insan ilişkilerinin ortaya çıkardığı çelişki ve çatışma ortamını yerleştirdiğini görüyoruz. Marx’a göre ideolojik yansıma ve yankılar tasavvur, tasarı ve düşünsel yapılarla değil maddi pratikten hareketle açıklanabilir. Bu durumda Mcellan’ın da ifade ettiği gibi, Marx’ın bazen “maddi pratik” olarak algıladığı, gerçeklikte emek sürecidir. Marx bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Fikirlerin, tasarımları, bilincin üretimi öncelikle insanların maddi etkinliği ve maddi ilişkileri ile, gerçek yaşamın diliyle iç içedir. Kavrayış düşünme, insanlar arasındaki zihni ilişki, bu aşamada onların maddi davranışlarının doğrudan çıktısıdır. Aynı şey bir halkın siyasal hukuksal dinsel ve ahlaksal v.b. dilinde ifade edildiği şekilde, zihinsel üretim içinde geçerlidir. İnsanlar, maddi üretimlerini ve ilişkilerini geliştirerek, gerçek dünyalarıyla birlikte, düşüncülerini ve düşüncülerinin ürünlerini de değiştirirler.”²⁸⁰

Arslantürk ve Aman’a göre Marx ideolojiyi, “üretim ilişkileri tarafından belirlenen ve sömürü ile sonuçlanan, sosyal eşitsizliklerin sürdürülmesini sağlayan fakat sonuçta sınıf bilinci ve çatışmasıyla sosyal değişimin belirleyici olan bir faktör olarak”²⁸¹ ele almaktadır. Atılgan ise Marx’ın ideolojiyi kavramlaştırmasını ayrıntıları ile ele aldığı ilgili makalesinde ideolojinin Marx’taki ilk anlamlarının din ve meta gibi olgularla yaklaşımında görülebileceğini belirtmektedir. Atılgana göre Marx’ın söz konusu yaklaşımında, “insanın kendi yarattığı nesnelere özne halini alır ve bu nesnelere yaratan özne olarak insanın kendisi nesneleşir. Tanrılar ve metaller insanın üretken eyleminin bir sonucudurlar. Fakat insanı, bir nesneymiş gibi egemenliği altına alır ve yönlendirirler. Maddi dünyanın bu çelişkili karakteri insan zihninde ters yüz olma halini yaratır. Bu ideolojik duruma son verilmesi, tarihsel eylemi içindeki insanın ideoloji

²⁷⁹ Marx ve Engels, **The German Ideology**, der. C.J Arthur, Londra 1974, p. 47’den aktaran: Terry Eagleton, **a.g.e.**, ss.109-110.

²⁸⁰ K. Marx, **Selected writings**, ed: D.McLellan, Oxford University Press, Oxford 1977, p. 164’den aktaran David McLellan, **a.g.e.**, ss. 25 – 26.

²⁸¹ Arslantürk – Amman, **a.g.e.**, s.406.

yaratan koşulları dönüştürmesine, değişmesine bağlıdır.”²⁸² Buradan da anlaşılacağı üzere ideoloji kavramı Marx’da “insan zihnindeki ters yüz olma halini” ifade etmektedir. Atılğan Marx’ın ideoloji kavramını ilk kez Alman ideolojisi eserinde ele alacağını belirtmekte ise ona göre bu eserde “kavram bir ters yüz olma halini ve çelişkilerin yanlış temsilini ifade etmektedir.”²⁸³

Tüm bu anlatılanlar ışığında Marx’ın Napoleon ile başlayan negatif ideolojisi algısından hareketle ideoloji kavramına, eleştirel bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Mclellan’a göre “Marx’ın kendisinde ideolojinin aşağılayıcı anlamı iki ana unsurdan oluşur; Marx’ın kendisinde ideolojinin hoş görülmeyecek biçimde zıtlaşan idealizmle bağlantılıdır, oysa her dünya görüşü bir anlamda materyalist olmak zorundadır. İdeoloji toplumu kaynakların ve gücün eşitsiz dağılımıyla bağlantılıdır; bu eşitsizlikten toplumsal ve ekonomik düzenlemeler sorumluya, bu düzenlemelerin parçası olarak ideolojide sorumludur.”²⁸⁴

Buraya kadar ideoloji kavramına ilişkin olarak, öncelikle ideoloji kavramının aydınlanma döneminde Tracy ve diğer ideologların ortaya koyduğu Fransız kökenli olumlu algılayışını ortaya koymaya çalıştık. Bu dönemde kavramın doğru düşünme yahut düşündürme anlamıyla ortaya çıktığını ancak daha sonra Napoleon ve ideologlar arasındaki fikir çatışmaları sonucunda ideoloji kavramının, imparator tarafından ilk kez olumsuz anlamıyla (soyut alan) kullanıldığını ifade ettik. Buradan hareketle ideoloji kavramına ilişkin olarak Napoleon ile başlayan negatif anlamlandırmanın, Alman düşünce sisteminde Marx ile şekillenip biçimini ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamız içerisinde, söz konusu iki karşıt görüşün burada ortaya konması, ideoloji kavramını geçmişten günümüze dek atfedilen anlam zenginliği içerisinde, onun bu temel söz konusu iki karşıt görüş etrafında şekillenen ana karakteristiklerinin algılanmasını sağlama açısından önemlidir. Zira Mclellan’a göre de “ideoloji teriminin kullanımı son iki yüzyılda ne kadar değişse de iki ana çizgi açıkça seçilmiştir. Bu çizgilerden biri terimin kaynaklandığında Tracy ve arkadaşlarının iyimser Fransız görüşüdür. Bunların iyimser usçuluğu her ne kadar Anglosakson dünyasında uygun bir görücülük dozuyla

²⁸² Atılğan, a.g.m...

²⁸³ A.g.m...

²⁸⁴ A.g.e., s. 23.

düzeltilmiş olsa da başlangıçtan Durkheim aracılığıyla son zamanların yapısalcı ve görgülcü revizyonlarına dek uzanan bu çizgi, toplumun paylaşımsal doğasına vurgu yapar ve hakikat karşısında tefekküre dayalı bir tutum sergiler. Hakikat, gözlen ve uzun uygulanmasıyla tüm iyi niyet sahibi insanların tanımaya muktedir olduğu gerçeklikle ilişki içindedir. İkinci ve karşıt çizgi, Hegel ve Marks ile başlayıp Mannheim'den Habermos'a uzanan Alman kökeninden gelir. Burada hakikatin gözlenerek (kavranmasından) çok yapılarak (kavranması) vurgulanır.²⁸⁵

2.4.2. Siyasal Kültür – İdeoloji İlişkisi

Sağır ve Akıllı, siyaset sosyolojisi üzerine yaptıkları çalışmalarda siyasal ideoloji konusunda literatüre hakim olan üç bakış açısına yer vermektedir; davranışsal-tutumsal, yapısal işlevsel, psiko kültürel-tarihsel. Bu gruplamaya göre “ideolojiyi tutumsal davranışsal açıdan açıklayan yazarlar (Drucker, 1974; Rejai, 1971; Sartari, 1969 b; Ashford, 1972; Goode, 1964; Lane, 1962) davranışlar ve tutumlar arasındaki iç bağımlılık üzerinde durulur. Örneğin Sertari (1969 b), siyasal ideolojiyi kitle yöneltimi ve siyasal hareketliliğin sağlanmasında seçkinlerin kullanımında olan sıkı inanç sistemleri olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir grup yazarlar; ideolojiyi yapısal işlevsel terimler açıklamaktadır. (Lipset, 1976; Selinger, 1976; Aron, 1957; Friederich, 1967; Shils, 1968; Dahl, 1961; Feuer, 1975) ... Genel olarak işlevci yapısalcılar temel değerler ve özellikler üzerinde dururlar ancak bu değerlerin ne veya kaç tane olduğu konusunda fikir birliğine varamazlar, örneğin Feuer ideolojinin üç bileşenlerini açıklamıştır: mitolojik, filozofik ve deneysel. Yapısal işlevciler için açıklaması zor olan şey sosyal değişimdir. Onlar ideolojiyi statik ve gerçekliğin bozulmuş hali olarak görme eğilimindedir.

Üçüncü grup yazarlar ideolojiyi bir dünya görüşü, ideal ve kitle psikolojisinin ifadesi olarak görürler (Gouldner, 1976; Adorna, 1950; Reich, 1970; Momheim, 1928; Dölbeare ve Dölteare, 1976; Flakser, 1971;) bu gurupta vurgu psiko - kültürel, tarihsel ve psikoanalitik felsefi bakış açısıdır. İdeoloji, toplumsal gerçekliğin imajları ve akıllılaştırmaların bir biçimi, fikirlere ve eylemlere duygusal ve ruhsal bir

²⁸⁵ A.g.e., s. 21.

bağlanma olarak görülür. İdeoloji nesnel bir düşünce sistemlidir. İdeolojinin doğasını anlamak için neyin asıl gerçeklik olduğunu değil, insanların neyin doğru olduklarına inandıklarınıdır.”²⁸⁶

Sağır ve Akıllı'nın ifade ettiği bu üç bakış açısı içerisinde Siyasal Kültür açısından özellikle birinci ve üçüncü grup bakış açısının incelenmesinin çalışmamızın kapsamı bakımından faydalı olacağı kanısındayız. Zira daha önce belirttiği gibi Siyasal Kültür, siyasal sisteme dair tutum değer inanç ve davranış kurallarının tümünü ifade eden bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ideoloji kavramını davranışsal tutumsal ve psiko-kültürel-tarihsel olmak üzere, Siyasal Kültürün söz konusu temel karakteristikleri çerçevesinde açıklamaya çalışan iki görüş, siyasal ideoloji ile Siyasal Kültür arasındaki ilişkinin de ortaya konması açısından önemlidir.

İlk olarak ideoloji tutumsal ve davranışsal açıdan açıklamaya çalışan görüşe bakacak olursak; Akıllı ve Sağırında yer verdiği Sartori'nin ideoloji kavramlaştırması oldukça dikkat çekicidir. Sartori'nin ideoloji kavramını, kitlelerin yöneltimi ve dolayısıyla siyasal hareketliliğin oluşmasını sağlayan inanç sistemleri olarak tanımlaması, ideolojilerin bireylerin tutum ve davranışlarındaki iç bağlılık olarak ifade edebileceğimiz yapıyı sağlayan bir araç olarak görme iddiasını yansıtır niteliktedir. Her şeyden önce “inançlar, bireylerin kendi dünyalarını (iç alemlerini) bir yönü ile ilgili algıları ve tanımların meydana getirdiği sürekli duygular ağıdır.”²⁸⁷ Siyasal inanç sistemini siyasete ilişkin inanç bütünü olarak tanımlayan Kalaycıoğlu'na göre ise “siyasal inanç sistemleri bir aktörlere ne tür siyasal eylemin ahlaki ve haklı olacağı konusunda yol gösterir.”²⁸⁸ Sartori'ye göre “inanç sistemlerinin farklı sınırlayıcı potansiyeli sistemin ideolojik olması ölçüsünde artar, sistemin pragmatik olması ölçüsünde azalır. Kısacası, ideolojiler mükemmel farklı sınırlayıcı inanç sistemleridir ve bu, ideolojilerin, siyasal seferberliği sağlamak ve kitleleri yönlendirmenin olanaklarını azamileştirmek için seçkinlerin emrinde can alıcı önemde kaldıraçlar olduğunu söylemekle aynı şeydir. Bana göre, bu bizim için ideolojinin bu denli önem

²⁸⁶ Meral Sağır – Serkan Akıllı, **Siyaset Sosyoloji Yazıları**, Siyal Kitabevi, Ocak 2004, ss. 106 – 107.

²⁸⁷ Şerif Şimşek - Tahir Akgerman - Adnan Çelik, **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış**, Adım Matbacılık ve Ofset, Yenilenmiş 3. Baskı, Konya 2003, s.52.

²⁸⁸ Ersin Kalaycıoğlu, **Çağdaş Siyasal Bilim**, a.g.e., s.191.

hükmetmesine, insanların ve ülkelerin siyasal mehdicilik ve fanatizme götürülen yolda nasıl seferber ve manipüle edildiğine ilgi duyarız.”²⁸⁹ Buna göre Sartori, ideolojilerin insanları ve ülkeleri manipüle eden, harekete geçirilen siyasal bir yöneltme aracı olarak büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmekte ve büyük oranda kısıtlayıcı ve seçkinlere özgü bir yapıya sahip oldukları görüşündedir. Mclellan Sartori'nin söz konusu ideoloji yaklaşımına eleştiriler getirmekte, ve özellikle ideolojileri eylemlere neden olan (ateşleyen) kabullerin yada reddedişlerin bir ifadesi olarak görmenin Sartori'nin ifade ettiği önem kazandırmanın tersine, ideolojinin değerini küçültmek olacağı kanısında hareket etmektedir. Ona göre “tersine ideolojinin insanları harekete geçirmekteki önemini insanları eyleme geçmesine olmasından değil, insana eyleme geçmek için bir gerekçe vermesinden kaynaklandığı kolaylıkla iddia edilebilir. İdeoloji siyasal eylem için haklılık ve gerekçe sağlar.”²⁹⁰ Gerekçede Mclellan'ın söz konusu iddiası Kalaycıoğlu'nun siyasal inanç sistemi kavramlaştırmasında ifade ettiği önemli bir noktayı işaret etmektedir. Buda inanç sistemlerinin bireysel davranışlar için meşrulaştırma işlevine benzer bir görevle gerekçe kazandırmasıdır. İdeolojiler şayet birer inanç sistemi ise buradan hareketle, ideolojilerin en önemli özelliği de davranış gerekçelerle koordine etmesi olacaktır. Şüphesiz ki Sartori'nin ifade ettiği yönlendirme manipüle etmenin temelinde de bu durum yaşanmaktadır. Bu açıdan ideolojilerin birer inanç sistemi olarak temel etkisi, bireylerin belirli davranışlara yönlendirilmesinde, söz konusu davranışın hangi nedenle ve hangi meşruiyet zemininde gerçekleştiğinin birey tarafından benimsenme sürecinde ortaya çıkacaktır.

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız tutumsal-davranışsal görüş açısından ideolojiler ile, bireylerin içinde yaşadığı toplumun oluşturduğu Siyasal Kültür yapısında bağımsız bir konumda düşünülemez. Zira söz konusu görüş açısından, bireysel eylemleri, onlara haklılık ve gerekçe kazandırarak yönlendiren ideolojilerin, mevcut tutum değer ve davranış kalıplarıyla etkileşimi olası bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki bu durum, ideolojilerin Siyasal Kültür yapılarıyla birbir örtüşen uyumlu bir bütünlük taşıdığı anlamına gelmemektedir. Bozkurt'unda belirttiği gibi siyasal ideolojiler siyasal arenada ne olması gerektiği

²⁸⁹ Giovanni Sartori, “Politics Ideology and Belief Systems”, **American Political Science Review**, Vol 63, 1969, p. 403' den aktaran: David Mclellan, **a.g.e.**, s.81.

²⁹⁰ Mclellan, **a.g.e.**, s.82.

konusunda belli inançlara dayanırlar. O halde ideolojiler Siyasal Kültür yapısına bir anlamda ideal olanı arayarak²⁹¹ katkıda bulunmakta, hatta Siyasal Kültür yapısındaki değişmelere de bu yolla kaynaklık etmektedir.

İdeoloji kavramının Siyasal Kültür ile etkileşimine ilişkin olarak çalışmalarımızın genel çerçevesi dahilinde ele alacağımız ikinci görüş ise, psiko-kültürel ve tarihsel görüş olarak adlandırılan ideoloji anlayışıdır. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu grupta bulunan yazarların ideolojiyi temel gerçeklikten ziyade neyin gerçeklik olduğuna inanıldığı zemininden hareketle ele aldıklarını görüyoruz.

Psiko-kültürel ve tarihsel görüşün önemli temsilcilerinden biride Karl Mannheim'dir. Mannheim ideoloji konusunda yapmış olduğu çalışmalar nedeniyle pek çok yazar gibi Seliger tarafından da kendi ifadesiyle "bir ideoloji kavramının ilk ve şimdiye dek son kapsamlı bir incelemesini üreten kişi"²⁹² olarak nitelendirilmektedir. Mannheim 1929'da oldukça kapsamlı ideoloji ve ütopya eserini yazdı. Eserinde temel amacını "bir düşünce biçiminin ve onun değişimlerinin betimlenmesine ve analizine ilişkin uygun bir yöntem geliştirmek ve ilişkili problemleri formüle etmek"²⁹³ olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla sözünü ettiği yöntemin bilgi sosyolojisi olduğunu belirten Mannheim, bilgi sosyolojisinin ana savı olarak işaret ettiği "belli düşünce biçimlerinin toplumsal kökleri açığa kavuşmadığı takdirde bu düşünce biçimlerinin olması gerektiği gibi anlaşılamayacağı"²⁹⁴ fikrinden hareket etmekte ve söz konusu bakış açısıyla da ideoloji kavramını ele almaktadır. Mannheim, düşüncenin tarihsel ve toplumsal köklerinin iyi anlaşılması gerektiğinden hareket ederek politik çatışmalar ile ideoloji kavramı arasındaki bağlantıya dikkatleri çekmektedir. Ona göre "politik tartışmalarda sadece haklı olma çabasına girmekle kalınmaz, aynı zamanda karşıtlarının toplumsal ve dinsel bağlılığı da yok etmeye çalışır... Politik çatışma en başından itibaren toplumsal egemenlik için verilen savaşın rasyonalize edilmiş bir biçim olarak, karşıtının toplumsal konumuna, kamu prestijine ve öz güvenine saldırır." İdeoloji kavramı, politik çatışmadan kaynaklanan keşfi yani hakim grupların, düşüncelerindeki bir duruma

²⁹¹ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 97.

²⁹² M. Seliger, *Ideology and Politics*, London 1976, p. 13' den aktaran : David McLellan, **a.g.e.**, s. 60

²⁹³ Karl Mannheim, **İdeoloji ve Ütopya**, Çev: Mehmet Okyavuz, Epes Yayınları, 2. Baskı, Aralık 2004, s. 31

²⁹⁴ Mannheim, **a.g.e.**, s. 31.

çıkarlarıyla yoğun bir biçimde bağlanarak iktidar bilinçlerini zayıflatacak belli gerçekleri doğal olarak daha fazla görmemelerini yansıtır. İdeoloji sözcüğünde, belli koşullarda, belli grupların, kolektif bilinç dışı olanın, toplumun gerçek durumunu, hem kendilerinden hem de diğerlerinden gizlediği ve böylece toplumu istikrarlı hale getirdiği kavrayışı örtük olarak bulunmaktadır.²⁹⁵ Mannheim burada ideoloji kavramlaştırmasına bir giriş olarak politik çatışmalarda olduğu gibi ideolojilerin temeline de kolektif bilinç dışılığı yerleştirmekte ve üstü örtük bir biçimde olsa da ideoloji kavramının bir nevi örtbas edilmesi durumunu yansıtmakta olduğuna dikkat çekmektedir.

Karl Mannheim bilgi sosyoloji yöntemi temelinde oluşturduğu ideoloji kuramında iki anlam çerçevesinde kısmi ve bütünlükçü ideoloji kavramını ortaya koymaktadır. Söz konusu kavramların tarihsel toplumsal analizleme yönteminin doğal bir sonucu olduğu görüşünden hareket eden Mannheim'e göre "karşı tarafın belli başlı fikir ve düşüncelerine inanmamak gerektiğini kastediyorsa, eğer o zaman söz konusu olan kısmi bir ideoloji kavramıdır. Zira bu fikir ve düşünceler karşı tarafın çıkarlarına uygun olmayan bir gerçekliğin bilinçli bir şekilde örtbas edilmesi olarak ele alınır. Bu bağlamda, bilinçli yalandan, yan bilinçli iç güdüsel örtbas etmeye ve bir başkası tarafından yansıtılmadan öz yanılmaya uzanan geniş bir alan içindeki her şey söz konusu olabilir...Bir çağın tarihsel yada toplumsal açıdan somut olarak tanımlanabilen bir grubun örneğin bir sınıfın ideolojisinden bahsetmek, bu çağın yada grupların bütünlükçü bilinç yapılarının özellikleri ve niteliği anlamında mümkün olabilir."²⁹⁶ İdeolojileri kısmi ve bütünlükçü olarak kapsamaları bakımından temel bir ayırım yaparak birbirinden ayıran Mannheim oluşumların ortak tarihsel sürecin bir ürünü olması bakımından da bu iki yapıyı birbiriyle tekrar birleştirir. Mannheim bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; "kısmi ideoloji kavramı bütünlükçü, ideoloji kavramı ile birleşmektedir. Bu gerçek sıradan bir gözlemciye şu şekilde yansıtılmaktadır. Eskiden karşı taraf belli bir toplumsal konunun temsilcisiyken, tam da bu konumda biri olarak zaman zaman bilinçli yada bilinç dışı hile yapmakta suçlanıyordu. Günümüzde ise bu saldırının boyutları karşı tarafın bilinçsel yapısının büsbütün itibardan düşürülmesi ve doğru düşünme olanağının elinden alınmasıyla iyice büyümüştür. Bu basit gözlem, yapısal

²⁹⁵ A.g.e., ss.66,67.

²⁹⁶ A.g.e., ss.86-87.

anlamı doğrultusunda analiz edildiğinde, eskiden salt psikoloji düzeyinde ve toplumsal olarak psikolojiye bağlı yanılma kaynaklarının açığa çıkarılması amacıyla günümüzde ise tinsel bilimlerle ilgili mantıksal düzeyi de saldırı çemberine dahil edip, karşı tarafın iddialarının tinsel bilimle ilgili düzeyinin toplumsal açıdan işlevselleştirmesiyle birlikte, bu düzeyde yok edilmesi anlamına gelmektedir.”²⁹⁷ Mannheim’in söz konusu analizini daha açık bir biçimde ifade edecek olursak, burada Mannheim psikolojik bir boyutta ve bu nedenle ortaya çıkan bir yanılmanın ortadan kaldırılması amacının zamanla genişleyerek mantıksal boyutta hedef alan ve son aşamada karşıtı tümüyle ortadan kaldırmaya yönelik bir amaca dönüşmesi, dolayısıyla kısmi ideolojinin bütünlükçü bir ideoloji yapısına doğru genişlemesini ortaya koymaktadır.

Mannheim ilgili eserinde ideoloji ve ütopya kavramlarını gerçeklik problemi çerçevesi içerisinde ise var oluşa uygun olmayan aşkın iki büyük tasarım grubu olarak ele almaktadır. Mannheim “gerçekte bünyelerinde tasavvur edilen içeriksel değerleri asla gerçekleştiremeyen, ancak Mannheim daha sonra ütopya tanımlamasıyla, başlangıçta var oluşudur”²⁹⁸ uygunluk taşımayan aşkın tasarımlar olarak tek çatı altında ifade ettiği ideoloji ve ütopya kavramlarını kendi içlerinde bir ayırımı tabii tutarak düşüncesini geliştirmektedir. Zira ona göre “ütopyalarda var oluş açısından aşkınlıklar, onlarda eş zamanlı olarak gerçekleşmiş, var oluşun içermediği unsurlar yönünde gerçekleşmektedir, ancak onlar ideoloji değildir, daha doğrusu mevcut tarihle ilgili var oluşsal gerçekliği kendi tasarımları yönündeki etkileşimle değiştirmedikleri ölçüde ideolojiler değildir.”²⁹⁹ Burada Mannheim’e ideoloji ve ütopyayı, ideolojilerin pratiğe dökülme aşamasında, içinde bulunulan koşullarda kendi tasarımlarına paralel yapılarla etkileşim içine girerek pratik sürece yaklaşması karakteristiğinden hareketle birbirinden ayırmaktadır. Ona göre bu açıdan ütopya olan aşkın tasarımların pratiğe yaklaşması da ancak sözü geçen yolla yani başka bir cisme ifade edecek olursak aşkınlığın bir nebze karşılıklı etkileşim yoluyla törpülenmesine ile mevcut olacaktır. Zaten böyle bir süreçten geçtikten sonra da artık ütopya değil, ideoloji haline dönüşmüş olacaktır. O halde Mannheim’e göre temelde ideolojide ütopyada var oluşsal gerçekliği aşan tasarımlar olmakla birlikte ideoloji ütopyaya nazaran var oluşsal gerçeklikte etkileşimini

²⁹⁷ A.g.e., ss.98-99.

²⁹⁸ A.g.e., s.220.

²⁹⁹ A.g.e., s.221.

sonucu mevcut tarihsel sürece daha yakın bir uyarlamayı ifade etmektedir.

Mannheim'in ideoloji kavramı çerçevesinde ele almaya çalıştığımız psiko-kültürel-tarihsel dönüşün ideoloji anlayışı ile kültür yapısı arasındaki ilişkiye bakacak olursak her şeyden önce, gözüken temel çatısını oluşturan temel gerçekten ziyade neyin gerçek olduğuna inandığı yani toplum tarafından kabul gören (meşrulaşmış) gerçeklik, Siyasal Kültüründe yapısını oluşturan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zira bir toplumun Siyasal Kültürünü oluşturan siyasal tutum, değer ve davranış kalıpları, söz konusu toplumsal gerçekçiliğin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Mannheim' in ideoloji kuralına temel olarak seçtiği, bir düşüncenin toplumsal ve tarihsel temellerinin iyi anlaşılmasının o düşünce yapısını gereği gibi anlamak için en önemli faktör olarak görülmesi fikri de, düşünce'nin kaynağını oluşturan toplumsal yapılara dikkatle çekmektedir. Şüphesiz ki bu yapını düşünce merkezli en önemli parçalarından biri de Siyasal Kültür yapısıdır. Bir toplumun düşünce yapısını oluşturan en geniş çerçeve, o toplumun ortak ürünü olarak ortaya çıkan Siyasal Kültürü ise, bu durumda ideolojilerin de bu kaynaktan ortaya çıkan ancak yine Mannheim'in söz konusu kuramın da varoluş açısından aşkın tasarımlar olarak işaret ettiği gibi onunla beraber uyumlu bir bütünlüğü yansıtmayan yapılar oluşu söylenebilir. İdeoloji ve ütopya ayrımında gerçekte Mannheim'in varoluş gerçekçilikle etkileşim olarak belirlediği temel karakteristik de ideolojilerin Siyasal Kültürle ilgilendirmesine işaret etmektedir. Şöyle ki, daha öncede belirttiğimiz gibi söz konusu etkileşim, ideolojiyi mevcut gerçekliğe yakınlaştırarak ütopya' dan ayıran, onun pratiğe dökülme aşamasında varoluşsal gerçekliğe yaklaşmasını sağlayan nedendir. Dolayısıyla ideolojinin etkileşimine girdiği varoluşsal gerçeklik temelinde, toplumun en temel parçalarından biri de siyasi kültürü olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL KATILIM

3.1 KAVRAMSAL ANALİZ

3.1.1 Siyasal Sistem

Siyasal sistem kavramını açıklamak için en temel basamak olan sistem kavramına kısaca değinmek yerine olacaktır. Sistem kavramı, Sosyal Bilimler sözlüğünde, “ ,birbirine bağımlı unsurlardan oluşan bütün; sınır ve amaçları önceden planlanmış eylemler, işlevler öğeler ve ilişkiler bütün; belirli bir işi yada amacı gerçekleştirmek için gerekli unsurları bir araya getirip bir bütün olarak birbirine bağlı ve uyumluluk içinde çalışmalarını sağlayan düzenek”³⁰⁰ şeklinde üç farklı tanımla ifade edilmektedir. Öztekin ise, genel bir sistem tanımlaması yaparak, sistem kavramını “birbirlerine karşılıklı bağımlılıkları bulunan ve karşılıklı ilişkiler içinde olan nesnelere dizisi”³⁰¹ olarak ifade etmektedir. Öztekin’in söz konusu tanımı, sistem içindeki öğelerin bağımlı ve karşılıklı ilişkilerinde belirli bir bütünlüğün bulunmasına dikkati çekmekte ve sistem kavramının temel yapısını ortaya koymaktadır. Benzer bir tanımlama yapan Arı’ya göre ise sistem “aralarında düzenli ilişkiler bulunan, ortak özelliklere sahip ve birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerlerini de etkilediği bağımlı değişkenler dizisi’ dir.”³⁰² Bu iki tanımlama ışığında sistem kavramının iki temel özelliğinin bulunduğu söylenebilir. Bu temel özelliklerden ilki bağımlılık, ikincisi ise düzen temelli ilişkiler bütünü olmasıdır. Burada bir sistemin işleyişi, söz konusu ilişkilerdeki bağımlılık nedeniyle herhangi bir öğede ortaya çıkan bir aksaklık yahut bozulma sonucu, düzeninde meydana gelecek bozulma nedeniyle aksayabilir. Sistemin işleyişi için öğelerin hem kendilerinin hemde karşılıklı ilişkilerinin bir düzen içinde gerçekleşmesi önemli bir unsurdur.

Siyasal Sistem kavramı ise, söz konusu sistem kavramı analizlerine bağlı olarak “toplumların kolektif amaçlarını belirlemek ve gerçekleştirmek üzere geliştirdikleri bir örgütler dizisi olarak tanımlanabilmektedir.”³⁰³ Tekeli ise, siyasal

³⁰⁰ Demir – Acar, **a.g.e.**, s.201

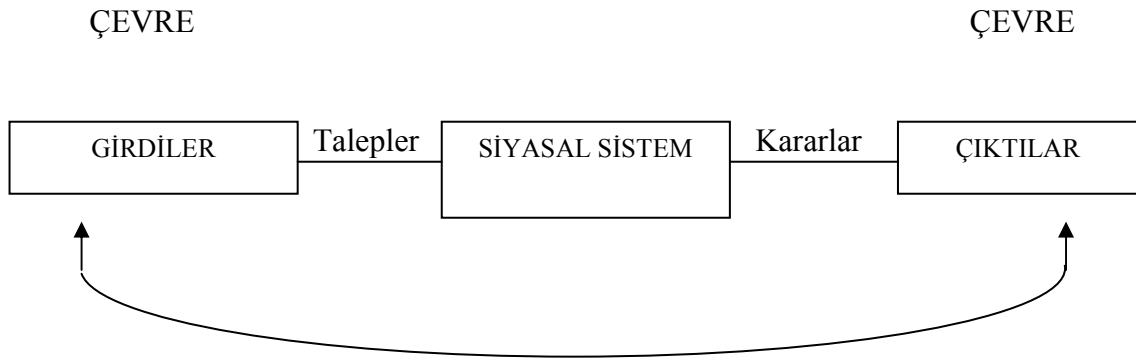
³⁰¹ Ali Öztekin, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2000, s.201

³⁰² Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları 3. Baskı Ekim 1999, s.81

³⁰³ Gabriel Almond, **Comparative Politics Today: A World View**, Boston Little, Brown and Co., 1974, p.4’den aktaran: Turan, **a.g.e.**, s.16.

sistemi aralarında karşılıklı ilişkisi bulunan çok sayıda unsurlardan meydana gelmiş karmaşık bir bütün olarak ifade etmekte ve siyasal sistem olarak adlandırılan bütünü ise toplum üyelerinden gelen girdiler (inputs) ve siyasal otoritelerden gelen çıktılarla (outputs) varlığını devam ettirdiğine dikkatleri çekmektedir.³⁰⁴ Tekeli belirttiği siyasal sistem yapısı, Easton' un basitleştirilmiş sistem modeli'dir. Öztekin'in de belirttiği gibi "siyasal sistem kavramını siyasal sistemi analiz (ayrıştırma) bağlamında ele alan siyaset bilimcilerinin başında David Easton gelmektedir. Yazar "The Political System", "A. Fromework Political Analysis", "Systems Analysis of Political Life" gibi eserleriyle oldukça büyük ilgi uyandırmıştır".³⁰⁵ Easton'un söz konusu çalışmalarıyla ortaya koyduğu siyasal sistem modelinde, "girdiler çıktılar ve geri tepme kavramlarının sistem analizi yönünden taşıdığı önem çok büyük olup analizin temelini oluşturmaktadır."³⁰⁶ Easton'un söz konusu sistem modeli aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

Şekil 3.1. Easton'un Siyasal Sistem Modeli

Kaynak : David Easton The Political System (1953), A Framework for Political Analysis (Englewood – Cliff, 1965), A System Analysis of Political Life (Newyork 1965)'den aktaran: Maurice Duverger, **a.g.e.**, s.237.

³⁰⁴ Şirin Tekeli, **David Easton ve Genel Sistem Teorisi**, Güryay Matbaacılık, İstanbul 1976, ss. 141 – 142.

³⁰⁵ Öztekin, **a.g.e.**, ss.204-205.

³⁰⁶ Esat Çam, **a.g.e.**, s.340.

Şekilden de da anlaşılacağı gibi bireylerin talepleri sonucu oluşan girdiler ve alınan kararlarla oluşan çıktılar arasında gelişen ilişkiler bütünü siyasal sistem olarak değerlendirilmektedir. Duverger'in de ifade ettiği gibi “incelenen siyasal sistem ile çevresinin ilişkilerini iki tür öge sağlar. Bunlar çevreden gelen ve sisteme itici bir güç veren “girdiler” ile sistemin girdilere cevap şeklinde çevreye gösterdiği tepkiyi dile getiren “çıktılar” dır. Çıktılar çevrede bir tepkime (retroaction) yaratır ve yeni girdilerin doğmasına yol açar. Sistem bunlara yeni çıktılarla cevap verir ve bu sibernetik devre ilkesine uygun olarak sürer gider.”³⁰⁷ Söz konusu modeli bir girdi – çıktı süresi olarak değerlendiren Taşdelen de bu durumda siyasal sistemin varlık nedeni ise, “bir siyasal sistemin varlık sebebi yani siyasi faaliyetlerin ortaya çıkması fert ve grupların toplum tarafından bütünü ile karşılanamayan taleplerinin olması.”³⁰⁸ şeklinde belirlemektedir.

Tüm bu anlatılanlar ışığında siyasal sistemi, bireylerin talepleri ile yani girdilerle bunun sonucunda siyasal otorite kaynaklarının aldığı kararların oluşturduğu çıktılar arasında gelişen bağımlı ve düzenli ilişkiler bütünü olarak algılamak yanlış olmayacaktır. Sistemin düzen varsayımı nedeniyle, taleplerle alınan kararların birbirini tam olarak karşılamaması ise onu siyasal sistemin devamlılığını sağlayan bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.2. Siyasal Katılım

Siyasal Sistem söz konusu biçimde açıklandıktan sonra siyasal sistem içerisinde temel ilişkilerden birini oluşturan ve çalışmamızın bu bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacağımız siyasal katılım kavramını açıklamaya çalışacağız.

Siyasal katılımı, pek çok sosyal bilim kavramı gibi üzerinde uzlaşmış tek ve ortak bir tanım bulunmayan bir kavramdır. Ortak ve evrensel bir tanımlamanın yapılamayışını Uysal, üç temel nedene bağlayarak açıklanmaktadır. Uysal'a göre “bu durumun nedenlerinden bir kısmı katılmanın hem gelişmekte olan hemde gelişmiş sanayi toplumlarında demokrasinin işlerlik kazanmasına ilişkisin çeşitli çabaları içeren

³⁰⁷ Duverger, **a.g.e.**, s.234.

³⁰⁸ Taşdelen, **a.g.e.**, s.85.

bir süreç olarak kabul edilmesinden doğmaktadır. Diğer bir kısım sorun, katılma ile demokrasinin özdeşleştirilmesinden, katılmanın yalnızca demokrasiye özgü bir olgu olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ortak tanım ve kuram bulunmayışının diğer bir nedeni ise günümüzde katılmanın daha çok uygulamaya yönelik oluşudur. Ulusal yerel yönetimler ya da çalışma yaşamı gibi farklı alan ve düzeylerde, her birinin kendi amacına, yapısına ve ilişkilerinin doğasına uygun işlevsel tanımların yapılmasıdır. Böylece katılma uygulamalarının normatif, süreçsel ve davranışsal yönü, içinde yer aldığı alanla sınırlı kalarak, hem evrensel bir tanıma ulaşılmasını hem de ortak bir kuramın geliştirilmesini engellemektedir. Uygulamaya yönelik oluş bir yandan da katılmanın ele alındığı kuramsal çerçevenin kendi değişkenleri içinde incelenmesine neden olarak ortak bir kavrama ulaşılmasını daha da zorlaştırmaktadır.”³⁰⁹

Siyasal katılma kavramı konusunda,Uysal’ın da işaret ettiği tanımsal ve kurumsal çeşitlilik nedeniyle, söz konusu kavramı tanımlama çabalarını temel özellikleri bakımından üç ana grupta toplayarak inceleyebiliriz. Zira literatüre bakıldığında, siyasal katılım kavramının, bazı tanımlamalarda siyasal karar mercilerini etkilemeye yönelik davranış türü, bazı siyasal tutumları ve yönelimleri de davranışla birlikte içine alan bir kavram olarak ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede bir diğer siyasal katılma ise tutum ve davranış temelinden ziyade kavramı otorite ilişkisi ve karar verme süreci çerçevesinde ele alan görüştür. Biz çalışmamızın bu kısmında, söz konusu bu üçlü gruplandırmayı, çeşitli tanımlarla örneklendirerek, şüphesiz mevcut tanımların tamamı olmamakla birlikte, belli başlı birkaç tanımlama ile siyasal katılma kavramının kavramsal analizi ortaya koymaya çalışılacağız.

Siyasal katılım kavramını bir davranış türü olarak ele alan tanım grubuna ilişkin, ilk olarak Ersin Kalaycıoğlu’nun siyasal katılım tanımını ele alacağız. Kalaycıoğlu ile ilgili eserinde siyasal katılma kavramını, “kişinin otonom olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar mevkilerine gelecek olanları veya bu mevkileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve faaliyetler”³¹⁰

³⁰⁹ Birkan Uysal, “Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerinde Ailelerin Etkisi” **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 4, ss.109-110; Ayrıca Bkz : Birkan Uysal, **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerinde Ailenin Etkisi**, TODAİE Yayınları, Ankara 1984, s. 83

³¹⁰ Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, **a.g.e.**, s. 10.

olarak tanımlamaktadır. Söz konusu tanımda, amacı siyasal karar mercilerine gelecek yada bu mercileri ellerinde bulunduran kişileri etkilemek olan her türlü davranışı siyasal katılım olarak değerlendiren bir görüş dikkatleri çekmektedir. Ona göre davranışın bu açılarından legal yada illegal olması da önemli değildir. Birey illegalde olsa, söz konusu amaca yönelik tüm faaliyetleri ile siyasal katılımı gerçekleştirmiş olarak kabul edilmektedir. Kalaycıoğlu bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “bir siyasal partiye oy temini için çevredekileri ikna etmeye çabalayan bir kişinin, belli siyasal partiye oy veren kişinin, belli bir siyasal partiye para bağışlayan, o siyasal partinin kampanya ve mitinglerinde yer alan, bir siyasal göreve adaylığını koyan, bir siyasal cinayet işleyen bireyin de siyasal katılma faaliyetinde veya eyleminde bulunmakta olduğu iddia edilebilir... Suikaste, hükümet darbesine, isyan ve ihtilale katılan kişi, başkalarının etkisiyle de olsa buna kendi gönüllü tercihiyle katıldığı takdirde siyasal yaşama katılmış olarak kabul edilebilir.”³¹¹ O halde Kalaycıoğlu’nun söz konusu görüşüne göre, yasal yada yasa dışı, bir eylemin siyasal katılım olarak kabul edilmesinin iki temel şartı söz konusudur. Bunlardan ilki amacının siyasal karar mercilerini etkilemek olması, ikincisi ise bireyin başkalarının tesiri söz konusu olsa bile kendi iradi kararıyla giriştiği bir faaliyet yada davranış olmasıdır.

Benzer bir siyasal katılım yaklaşımı ise Verba, Nie ve Converse de dikkatlerini çekmektedir. Verba, Nie ve Converse Siyasal Katılma kavramını, “vatandaşların hükümet yetkilerinin seçimini ve onların yaptıkları işleri doğrudan ve dolaylı olarak etkilemek amacıyla giriştikleri yasal eylemler”³¹² olarak tanımlamaktadır. Burada Ersin Kalaycıoğlu’ nun siyasal katılım görüşünde yasadışı eylemleri de katılma kavramı içine dahil eden anlayışının tersine Verba, Nie ve Converse siyasal katılmayı bir davranış olarak tanımlamakla birlikte, yalnız yasal faaliyetleri bu davranışların kapsamına dahil ederek Kalaycıoğlu’na nazaran daha sınırlı bir çerçevede siyasal katılımı ele almaktadır.

³¹¹ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, ss. 10-11.

³¹² Norman H. Nie, Sidney Verba, Philip Converse vd., **Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy verme Davranışı**, Çev. İlder Turan – Tuncay Karamustafaoğlu, S Yayınları, Ankara 1989, s. 1’den aktaran: Görmez, **a.g.e.**, s. 35.

Siyasal katılım kavramını siyasal karar mercilerini etkilemeye yönelik davranışlar olarak değerlendiren bir diğer tanımlama ise Özbudun' un siyasal katılım tanımıdır. Özbudun atılmayı, “merkezi ve yöresel devlet organlarının personelini yahut kararlarını etkilemek üzere kendilerince yada başkalarınca tasarlanmış, hukuki veya hukuk dışı başarılı veya başarısız eylemlere girişmeleri”³¹³ şeklinde tanımlamaktadır. Özbudun'nun söz konusu siyasal katılım tanımlamasında Ersin Kalaycıoğlu'na benzer bir biçimde legal ve illegal ayrımı yapmadan tüm davranışlara siyasal katılıma dahil ettiği görülmektedir.

İkinci grup siyasal katılım ise, bireylerin davranışları yanında onların tutum ve yönelimlerini de siyasal katılım dahilinde değerlendiren tanımlardır. Bu gruba dahil edebileceğimiz ilk görüş Münci Kapani'ye aittir. Kapani'ye göre, ”siyasal katıma, toplum üyesi kişilerin (vatandaşların) siyasal sistem karşısında durumlarını tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır. Bunu sadece seçimlerle oy kullanmaktan ibaret sanmak eksik ve yanlış bir anlayış olur. Katılma, basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsar”³¹⁴ Kapani söz konusu tanımda bireylerin siyasal tutumlarının da siyasal sayılabileceği dikkatleri çekerek pek çok siyasal katılım seviyesinin bu açıdan belirleneceğini ortaya koymaktadır. Benzeri bir yaklaşımla Turan ise siyasal katılımı davranış temelli açıklayan görüşleri eleştirerek iki temel yönden eksiklik taşıdıklarını vurgulamaktadır. Ona göre bu tür algılanış biçimi birincisi kişinin siyasetle ilgi derecesi, kendini siyasal bakımdan etkin hissetmesi, çevresindeki insanlara güvenmesi gibi katılma ile ilgili çok yakın ilişkisi olan olgulara içermemesi ve ikincisi ise belirli bir amaca yönelik olmayan sembolik katılma türlerini ihmal etmesi bakımından yetersizlik taşımaktadır.³¹⁵ Turan, söz konusu eksikliklerin giderilmesi için “siyasal katılım tanımına kişilerin siyasal ilgi, bilgi ve tutumlarını ekleyerek”³¹⁶ temelde siyaset olgusunun da anlaşılmasının sağlamış olacağını altını çizmektedir. Yine siyasal katılımı davranışlar yanında tutum ve yönelimleri de göz önüne alarak açıklamaya çalışan bir değer siyaset bilimci ise Bülent Daver' dır. Daver siyasal katılmayı “bireyin siyasal sistem karşısındaki durumunu tutumunu ve

³¹³ Özbudun, **Türkiye' de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1975, ss.1-4.

³¹⁴ Münci Kapani, **Politika Bilmine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 13. Baskı, Ankara,ss. 130 –131.

³¹⁵ Turan, **a.g.e.**, s. 69.

³¹⁶ **A.g.e.**, s. 69.

davranışlarını gösteren bir kavram³¹⁷ olarak tanımlamakta ve söz konusu tutum ve davranışların farklı düzeylerde gerçekleşebileceğine ancak her ne şekilde olursa olsun bireylerin az yada çok, siyasal hayata katıldıklarına dikkatleri çekmektedir.

Uysal, siyasal katılmayı yukarıda aktarmaya çalıştığımız iki tanım grubundan biraz daha farklı biçimde ele almaktadır. Uysal siyasal katılma kavramını, karar verme süreci ve otorite ilişkisi açısından incelenmektedir. Ona göre “ sistemin karar ve kontrol süreçleriyle ilgili oluşu nedeniyle katılma, sistem yönünden sürekliliğin sağlanmasına birey açısından karara verme ile ilgili bir süreç; siyasal sistemde bireyin elitleri kontrol ve etkilemesi anlamında katılma tarafları arasında eşitsizlik ve hiyerarşik farklılaşma bulunan bir otorite ilişkisi içerisinde gerçekleşmektedir. Böylece katılma, üst konumda bulunan bir tarafın kararlarının etkilenmesi süreci olacaktır.”³¹⁸ Dolayısıyla Uysal bir karar süreci ile ilişkilendirdiği siyasal katılma kavramını diğer yandan da otorite ilişkisi olarak açıklamaya çalışmaktadır. Uysal, bir başka çalışmasında siyasal katılma otorite ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır., “siyasal katılma emretme gücü olan koyduğu kurallarla diğer sistemleri, bunun yanında toplumu bağlayan siyasal sistemle bu kurallara icrat etmek zorunda olan halk arasındaki ilişkiyi ifade etmekte, dolayısıyla siyasal katılmada siyasal otoritenin sahip olduğu emretme gücünün paylaşımı söz konusu olmaktadır.”³¹⁹

Söz konusu tanımlar ışığında siyasal katılma kavramının sadece davranış ile sınırlandırılmayacağını ve Turan’ın da ifade ettiği gibi siyasal ilgi, siyasal etkinlik gibi çeşitli tutumlar ile yakın ilişkili bir kavram olarak görülebilir. “Bir obje, kavram, sembol veya duruma karşı, geçmişten gelen öğrenilmiş bazı bilgiler ve tecrübelere dayanan zihinsel karakteristik sonucu bireyin gösterebileceği fiziksel tepkinin zihindeki hazırlık yani plan aşaması”³²⁰ olarak da tanımlayabileceğimiz tutumlar, çalışmamızın ilgili bölümünde de işaret edildiği ve söz konusu tanımda da vurgulandığı gibi davranışlarla yakın ilişkili yapılarıdır. (Daha öncede belirtildiği gibi) tutumların bilinçsel

³¹⁷ Bülent Daver, **Siyaset Bilmine Giriş**, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara 1993, s. 203

³¹⁸ Uysal, **a.g.m.**, ss. 112-113.

³¹⁹ Birkan Uysal, “Siyasal Otorite, Laiklik Katılma, **Amme İdaresi Dergisi**, C.14, s. 62, 63

³²⁰ M. Küçükçukurt, **Uluslararası Turizm ve Türkiye’yi Tanıtma Stratejisi**, Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Yayını, İzmir 1988, s.75’ den Akt: Ahmet Kalender, **Siyasal İletişim : Seçmenler ve İkna Stratejileri**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Şubat 2000, s.29

duygusal ve davranışsal olmak üzere üç temel ögesi bulunmaktadır. Bir örnekle ilerleyecek olursak “mesela bir insanın sağ partiler iktidar olduğunda ülkeye fayda sağlayacağına aksine zarar getireceğine düşünmesi, o insanın siyasal tutumunun bilişsel ögesini meydana getirmektedir. Bu doğrultuda aynı insanın sağ partilerden hoşlanmaması ve sol partilere sempati duyması siyasal tutumlarının duygusal ögesini oluşturmaktadır. Arkadaşının bir sağ partiye oy vermesini veya sağ partiler lehine herhangi bir çalışmaya girişmesini istememesi ise siyasal tutumunun davranışsal ögesiyle ilgili olmaktadır.”³²¹ Dolayısıyla siyasal tutumlar ve davranışlar arasındaki yakın bağlantı göz önüne alındığında, siyasal katılım kavramı; bireylerin siyasal sistem içerisinde, sisteme ilişkin olarak sahip oldukları tutumsal duruşlarını, yönelimlerini ve yine sistemin işleyişine ilişkin otorite mercilerine etkilemek, alınan kararları yönlendirmek amaçlı girişilen tüm faaliyet ve davranışlarını, bir arada ifade eden bir kavram olarak tanımlanabilir. Bu biçimi ile daha sonra ele alacağımız siyasal etkinlik, güven, siyasal güdü gibi katılımı son derece ilişkili bir takım faktörleri de kapsayan bir siyasal katılım tanımı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2. SİYASAL KATILIM DÜZEYLERİ

Bir sistem üzerinde, birey daha öncede belirttiğimiz gibi az yada çok katılımında bulunur. Bireylerin toplumsal yaşama doğal olarak bir eğilimi bulunduğu görüşünden hareket eden Aristo’ ya göre “insan zoon polizikon”dur. Yani toplumsal – siyasal bir hayvandır.”³²² Ağaoğulları ilgili eserinde insanın toplumsal yaşama doğal eğilimi bulunmasının nedenini onun akla sahip bir yaratık olarak adaleti, hukuk üzerine kurulu bir toplumu, kısaca siyasal yaşamı arzulama”³²³ kullanmaktadır. O halde bireyler siyasal sisteme söz konusu doğal eğilimleriyle dahil olarak, sistem içerisinde yerlerini almaktadır. Ancak şüphesiz ki siyasal toplumun bir üyesi olarak bireylerin, her birinin eşit düzeyde siyasal katılımı gerçekleştirilmeleri olanaksızdır. Zira bireylerin, siyasal topluma katılma sürecini nasıl geçirdikleri, toplumun Siyasal Kültür yapısı, sosyal ekonomik yapısı vb. pek çok neden siyasal katılım düzeylerini farklılaştıran faktörler

³²¹ Kalender, **a.g.e.**, s.30.

³²² Aristoteles, **Politika**, Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitapevi, İstanbul 1975, s. 9’ dan aktaran: Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Kitapevi, Ekim 1994, Ankara, s.316.

³²³ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.318.

arasında değerlendirilmelidir. Kapani' nin de belirttiği gibi, “katılma basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsar. Toplum üyelerinin hepsi şüphesiz ki siyasete karşı aynı ilgiyi göstermezler.”³²⁴ Bu nedenle siyaset bilimcilerinin çeşitli ölçütler temelinde bireylerin siyasal katılım düzeylerini inceleyerek, gruplandıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu yönde yapılan belli başlı birkaç çalışmaya kısaca değinmenin, bireylerin siyasal katılım düzeylerinin çalışmamızın çerçevesi açısından ortaya konması hususunda geniş bir bakış açısını yansıtması açısından yararlı olacağı konusundayız.

3.2.1. Lester W. Milbrath' a Göre Siyasal Katılım Düzeyleri

Milbrath, siyasal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin zorluk derecesi kriterine göre bir siyasal katılım düzeyi sınıflandırması ortaya koymaktadır. Milbrath, zor alandan kolay olma üzere üç tür siyasal katılım düzeyi belirlemektedir. Milbrath' a göre bunlar yapılması en zor eylemler (gladiatorial Activities) geçiş eylemleri (transitional activities) ve yapılması en kolay eylemlerin oluşturduğu izleyici faaliyetler (spectator activities) gruplarıdır : Aşağıdaki şekilde Milbrath söz konusu grublandırmasında oynadığı faaliyetleri sıralamaktadır.³²⁵

³²⁴ Kapani, **a.g.e.**, s.131.

³²⁵ Lester W. Mibrath, M. L. Goel, **Political Participation ; How and Why Do People, Get Involved in Politics ?**, Rand Mc Nally College Publishing Company, Chicogo 1977, p.p.18-21

Tablo 3.1. Milbrath'ın Siyasal Katılım Düzeyi Hiyerarşisi

<ul style="list-style-type: none"> • Kamusal bir görev ya da bir siyasal parti içinde görev sahibi olmak. • Bir görev için aday olmak. • Siyasal amaçlı para temin etmek. • Önemli bir parti toplantısına katılma. <ul style="list-style-type: none"> - Aday belirleme toplantısı. - Strateji toplantısı. • Siyasal bir partide aktif bir üye olmak. • Zamanı siyasal bir kampanyada sarf etmek. 	GLADYATÖR
<ul style="list-style-type: none"> • Bir mitinge yada toplantıya katılma. • Bir parti yada odaya para yardımda bulunmak. • Kamu görevlileri veya siyasal parti lideriyle temasta bulunmak. 	GEÇİŞ
<ul style="list-style-type: none"> • Bir parti yada aday rozeti taşımak, arabasına bunu yapıştırmak. • Bir kişiyi belirli bir yönde oy vermesini sağlamak için iknaya çalıştırmak. • Bir siyasal tartışma başlatmak. • Oymaya katılmak. • Kendini siyasal dürtülere (uyarılara) karşı açık tutmak. 	İZLEYİCİ
Hareketsiz – Kayıtsızlar (Apechetics)	

Milbrath'ın söz konusu siyasal katılım düşüncelerine bakıldığında, siyasal dürtülere açık olmaktan, siyasallar partide aktif bir görevde bulunmaya kadar pek çok faaliyet ve tutum, bireyin siyasal katılımına dahil edilmektedir. Milbrath söz konusu faaliyetlerinin sıralamasının da seçimden seçime, zamandan zamana veya ülkeden ülkeye değişebileceğinin de altını çizmektedir.³²⁶ Zira Milbrath söz konusu gruplandırılmasını eylemlerin zorluk derecesine göre yapmaktadır. Dolayısıyla bireylerin söz konusu davranışları gerçekleştirmeleri, bu açıdan seçim dönemlerine, zamana ve ülkeden ülkeye farklılaşarak kolay, zor yada geçiş grubuna dahil edilebilecektir. Kalaycıoğlu Milbrath'ın söz konusu sınıflandırmasında, eylemlerin zorluk derecelerini (enerji sarfiyat bakımından) temel ölçüm aracı olarak ele alınmasını eleştirmekte ve zorluk ve kolaylığın sistemden sisteme hatta sistem içinde topluluktan topluluğa fark göstermesi nedeniyle özellikle karşılaştırmalı araştırmalarda kullanılmasının güvenilir sonuçlara ulaşılmasını engelleyebileceğini belirtmektedir.³²⁷

³²⁶ L. W. Mibrath, **a.g.e.**, p.21

³²⁷ Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, a.g.e.**, s.11, 12

3.2.2. Verba ve Nie'nin Siyasal Katılım Düzeyleri

Bir başka sınıflandırma biçimini ise Verba ve Nie, Amerikan vatandaşları üzerinde yaptıkları bir araştırmada ileri sürmüşlerdir. Bu sınıflandırma biçiminde Verba ve Nie altı tür siyasal katılım düzeyi belirlemektedir. Bunlar sırasıyla şu şekilde özetlenmektedir.³²⁸

- **Siyasal Sürece Hiç Katılmayanlar:** Bu kişiler siyasette hemen hemen hiç ilgilenmemekte, seçimlerde oylarını dahi kullanmaktan kaçınmaktadırlar.
- **Salt Oy Kullananlar:** Oldukça geniş bir vatandaş kitlesi için siyasal katılma seçimden seçime oyunu kullanmaktan ibaret kalmaktadır.
- **Kişisel Sınırlı Katılmalar:** Bazı kimseler oylarını kullanmaya ek olarak, daha çok kişisel sorunlarını çözmek üzere özellikle devlet memurları bulunmaktadır.
- **Topluluk Düzeyinde Katılmalar:** Bazı vatandaşlar çevresel yada belirli toplumsal sorunların çözümü için kısmen bireysel olarak fakat genellikle öğretmenler, gruplar aracılığıyla siyasal süreci etkilemeğe çalışmaktadırlar.
- **Son grup vatandaş ise sıraladığımız faaliyetlere ek olarak, siyasal partilerde görev almakta, her türlü siyasal faaliyette yer almaktadırlar.”**

Ana yapısına bakıldığında Milbrath'ın gruplandırmasına benzer bir durum dikkati çekmektedir. Zira Milbrath'ın sınıflandırmasında olduğu gibi siyasal faaliyetlerin en kolaydan, en zor ve kapsam bakımından geniş olana doğru sıralandığı görülmektedir. Ancak sözkonusu sınıflandırmanın evrenselliği konusunda, İlder Turan bu sınıflandırmanın ABD için anlamlı olmakla birlikte evrensel geçerliliğinin olmayabileceğinin de altını çizmektedir.³²⁹

³²⁸ Sidney Verba, Norman H. Nie, *Participation in America, Political Democracy and Social Equality*, Herper and Raw, New York 1972'den aktaran; Turan, **a.g.e.**, s.74

³²⁹ Turan, **a.g.e.**, s.74

3.2.3 Robert Dahl'ın Siyasal Katılım Düzeyi Sınıflaması

Siyasal Katılma Düzeylerini farklı bir sınıflandırmaya tabi tutan Dahl, dört tür siyasal katılım düzeyi belirlemektedir.³³⁰ Bunlar:

“ **İlgi** :Siyasal olayları izleme derecesini içermektedir.

Önemseme:Siyasal olaylara verilen önem derecesini ifade etmektedir.

Bilgi :Siyasal olaylarla ilgili olarak sahip olunan veriler olmaktadır.

Eylem :Siyasal kararları etkilemek için gösterilen çabaları içermektedir.”

Dahl, siyasal katılım açısından toplumu da; “a) Siyasal olmayan tabaka, b) Siyasal Tabaka, c) İktidar Peşinde Koşanlar, d) iktidar Sahipleri” olmak üzere dört gruba ayırmaktadır.³³¹ Katılma problemi açısından söz konusu gruplandırmada siyasal tabaka ile siyasal olmayan tabaka ayırımının önemli olduğunu belirten Kapani'ye göre “siyasal olmayan tabaka (apolitical strate) politik olaylar hakkında merak, ilgi ve bilgi sahibi olmayan ve eylemde bulunmayan kişiler, başka deyişle ilgisizler kategorisidir. Ancak hemen söylemek gerekir ki, bunlarla siyasal tabakalar arasında kesin bir sınır çizmeye imkan yoktur. Zira politikaya karşı genellikle kayıtsız olan bir kimsenin de zaman zaman, geçici ve sınırlı da olsa bazı konularda bir siyasal ilgi gösterdiği, seçimlerde oy kullanıldığı görülebilir.”³³²

3.2.4. Samuel Barnes ve Max Kease'in Sınıflandırması

Bireylerin siyasal yaşama katılımlarının farklı bir sınıflandırmasını ise Barnes ve Kease'in yapmış oldukları ikili ayırimda görmekteyiz.³³³ “Onlar söz konusu

³³⁰ Robert A, Dahl, **Modern Political Analysis**, Englewood Cliffs, Prentice Hall, Inc. 1963, p.56, 57'den aktaran; Deniz Baykal, **Siyasal Katılma, Bir Davranış İncelemesi**, AÜSBF Yayını, No:302, Ankara 1970, ss.31-32; Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1991, s.156

³³¹ Dahl, **a.g.e.**, p.56'dan aktaran; Münci Kapani, **a.g.e.**, s.134.

³³² Kapani, **a.g.e.**, s.134.

³³³ Samuel Barnes, Max Kease (Der), **Political Action, Mass Participation in Five Western Democracies**, Safe Publications, California, 1979, pp. 42-49'dan aktaran; Ersin Kalaycıoğlu, **Çağdaş Siyasal Bilim**, **a.g.e.**, ss.204-205.

faaliyetleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

- **Olağan Siyasal Katılma:** Bunlar seçim süreciyle siyasal rejim tarafından konulmuş kural ve normlara uygun eylemlerden olur.
- **Olağandışı Siyasal Katılma:** Bireyin siyasal amaçlara, özellikle de siyasal rejimin kural ve normlarına karşı çıkmak suretiyle giriştiği faaliyetlerden olan, toplu dilekçe, boykot, işgal, grev vb. gibi. Bunlar protesto ve baskı davranışı olarak ikiye ayrılır.”

3.2.5. Deniz Baykal’ın Siyasal Katılım Düzeyi Sınıflandırması

Belirli bir düzeydeki siyasal katılmanın belirli bir yoğunlukta ilgi, önem, bilgi ve eylem gerektireceğini belirterek Dahl’ın dörtlü ayrımını eleştiren Baykal’a göre siyasal katılım düzeylerinin arasındaki ayırmada belirleyici nokta “seçimlere katılıp katılmama, yurttaşın belirli bir siyasal programla ilgili oy verip vermemesidir.”³³⁴ Ancak bununda ayrıntılı bir siyasal katılım düzeyi belirlemede yeterli olmayacağını belirten Baykal siyasal faaliyetlerin yoğunluklarına göre bir sınıflandırma yapmanın daha doğru bir seçim olacağını savunmaktadır. Baykal’ın söz konusu görüşü onu Milbrath’nın sınıflandırmasına benzer bir siyasal katılım düzeyi sınıflandırmasını ortaya koymuştur. Bu bağlamda Baykal üç tür siyasal katılım düzeyi belirlemiştir.³³⁵

“Siyasal Olayları İzleme: Dergi, gazete, radyo, açıktoturum yolu ile siyasal olayları takip etmeyi, dinleyici sıfatı ile parti kongrelerine ve mitinglere katılmayı, özel temaslarda siyasal konularla ilgilenmeyi içine alır. Bu faaliyetlerin ortak niteliği ağırlığın siyasal hayattan haberdar olmaya yönelmiş olmasıdır.

Siyasal Olaylar Hakkında Tavır Takınma: Siyasal olayları izlemeden daha yoğun bir siyasal faaliyetleri ifade eder. Burada belli siyasal alternatiflerin yanında yada karşısında tutum almak söz konusudur. Bu kitle haberleşme vasıtaları yolu ile

³³⁴ Baykal, **a.g.e.**, ss.31-32.

³³⁵ **A.g.e.**, ss.33-34

yapılabileceği gibi özel temaslar çerçevesinde de yapılabilir. Bu kategoride yer alan kişilerin özelliği, siyasal olayları izlemekle yetinmeyip, onlar hakkında tavır takınarak bunu açıklamak ihtiyacı hissetmelerinde, fakat siyasal olaylar yaratmağa kalkışmalarındadır.

Siyasal Olayların İçine Karışma: Siyasal katılmanın en ileri şekli, olayların içine bulunmak yada bunlarda aday olmak, yürüyüş gösteri ve mitinglerde aktif bir şekilde yer olmak gibi faaliyetler bu kategori içinde sayılabilir. Burada artık siyasal olayları dışardan izlemek yada kendi kontrolü dışında cereyan eden olaylar karşısında tavır takınmak değil bizzat siyasal olaylar içinde yer almak söz konusudur.”

Buraya kadar ana hatları ile ele almaya çalıştığımız siyasal katılım düzeylerini çeşitli ölçütler temelinde açıklamaya çalışan görüşlere bakıldığında hemen hemen hepsinin ortak özelliğinin, özellikle karşılaştırmalı araştırmalarda, o toplumun siyasal sistemin toplumsal ve beşeri yapısı ile Siyasal Kültür anlayışının göz önünde bulundurularak siyasal katılım düzeylerinin belirlenmesi gerekliliğidir. Zira söz konusu faktörler siyasal katılım düzeylerinin belirlenmesinde kesin ve öncelikli etkinliğe sahip bir konumdadır. Bu nedenle tüm toplumlar için gerekli kesin sınırlarla ayrılmış bir siyasal katılım düzeyi belirlemek olanaksızdır.

3.3. SİYASAL KATILIMIN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ

3.3.1. Demografik Dinamikler ve Siyasal Katılma

3.3.1.1. Aile

Siyasal toplumsallaşma süreci açıklanırken de önemle ifade ettiğimiz gibi bireyin toplumsal ve siyasal yaşamı için Aile en temel kaynak olması nedeniyle oldukça önemlidir. Zira daha öncede belirttiğimiz gibi birey, dünyaya geldiği anda doğal üyesi olduğu Aile kurumu içinde, ilk toplumsal yaşam ile tanışır. Temel değer, tutum norm ve inanç kalıpları ile ailede tanışan çocuk için özellikle okul dönemine kadar tek ve

belirleyiciliği sınırsız bilgi kaynağı da söz konusu aile çevresi oluşturur. Uysal’ında belirttiği gibi “Aile bu açıdan, uyguladığı bilinçli toplumsallaşma süreci ile çocuğa toplumsal değer ve normları olduğu kadar, aile içi somut ilişkilerle de belli karar verme kalıplarını aktarmaktadır. Bu nedenle aile hem seçme işleminin hem de davranış temelini veren bir öge olarak sosyo-politik bir önem taşımaktadır.”³³⁶

Aile siyasal tutum, değer, norm ve inançları direkt olarak çocuğa aktarmayabilir. Ancak Turan’ın belirttiği gibi “Çocuğun aileden öğrendiklerinin siyasal sonuçları olabilir. Otoritecilik bu türden olguya iyi bir örnektir. Otoriter kişiliği olanlar kendilerinden üst durumda olanlara itaat edilmesi, onların eleştirilmemesi, alt durumda olanların ise söz dinlemesi emirlere karşı koymaması gerektiği gibi düşüncelere yatkınlık gösterirler. Çocuk yetiştirme yöntemi bu şekilde otoriter kişiliğin belirmesine yol açar ki, bu da siyasal rekabetten rahatsız olmak hiyerarşik düzene bağlı olmak toplumda herkesin belli bir yeri olduğunu düşünmek gibi siyasal değer yargısı ve tutumları içerebilir.”³³⁷

Yine Aile’nin siyasal katılım açısından etkisine bakıldığında, özellikle parti seçimi, siyasete ilgi düzeyi gibi konularda çocuğun aile içindeki tutum ve seçimlerin az ya da çok etkisini ileriki yaşamına taşıdığı söylenebilir. Kalaycıoğlu ve Sarıbay’a göre “Çocuk erken yaşlarda derin duygusal bağlarla bağlandığı ebeveynlerinin etkilerine maruz kalarak parti tercihlerini, örneğin babasınıninkiyle uyumlu olarak veya ona benzer şekilde belirleyebilmektedir.”³³⁸ Yine Turan’ın da ifade ettiği gibi “Siyasal seçilenler üzerinde yapılan araştırmalar, bunların siyasetle daha yakından ilgilenen ailelerden geldiklerini gösteriyor.”³³⁹

Dolayısıyla, siyasal katılım açısından aile, birey için siyasal ve toplumsal bir model oluşturması açısından oldukça önemli olmakla birlikte, ailelerin söz konusu etkisinin bireyin ileriki yaşlarda sürmesi ya da azalarak farklılaşmasının çeşitli faktörlere bağlı olduğunu da belirtmek gerekir. Daha öncede siyasal toplumsallaşma bölümünde

³³⁶ Uysal, Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerinde Ailelerin Etkisi, **a.g.m...**, s.116.

³³⁷ Turan, **a.g.e.**, s.56. Ayrıca çocuk yetiştirme yönetiminin etkisi için Bkz.

³³⁸ Kalaycıoğlu - Sarıbay, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşmesi, İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etkenler, **a.g.e.**, s.414

³³⁹ Turan, **a.g.e.**, s.56.

ayrıntlarıyla ele alındığından, burada söz konusu faktörlerin olası etkileri ve sonuçlarına değinilmeyecektir.³⁴⁰

3.3.1.2. Yaş ve Cinsiyet

Yaş faktörü, bireylerin siyasal tutum ve davranışları açısından oldukça önemlidir. Çalışmamızın ilk bölümünde “Siyasal İnsanın Oluşumu” başlığı altında ayrıntılarıyla ortaya koymaya çalıştığımız gibi, birey çeşitli yaş dönemlerinde, fiziksel değişiminin yanında, siyasal ve toplumsal tutum ve davranışları açısından da farklılıklar yaşamaktadır. Burada söz konusu farklılıkları yinelemekten ziyade, siyasal katılım açısından yaş faktörüne bağlı olarak ortaya çıkan değişimleri özetleyerek, kuşaklar arasındaki siyasal katılım farklılıklarının nedenlerini en genel şekliyle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Daha öncede belirttiğimiz gibi birey doğumuyla birlikte aile kurumunda daha çok taklitçi bir yapıyla, sınırlı çevre içinde, siyasal bir takım tutum ve davranış kalıpları geliştirmeye başlar. Ancak okul dönemiyle birlikte, bireye, daha geniş bir çevreye ve bilgi birikimine ve çevresel faktörlerin etkisiyle daha bilinçli bir yapıya doğru gelişmeye başlayacaktır. Ergil ve Alkan’ında işaret ettiği gibi özellikle on beş yaş dönemiyle birlikte birey artık çocukluk döneminden gençlik dönemine geçişi yaşamaya başlanacaktır.³⁴¹

Ergenlik dönemi bireyin büyük fiziksel ve psikolojik farklılıklar yaşadığı bir dönemdir. Söz konusu değişimler arasında, siyasal tutum ve davranışları da kendisini daha somut bir biçimde ortaya çıkacaktır. Özellikle ergen’in gençlik dönemi, siyasal tutum ve davranışları da, bu dönemde ortaya çıkan egosantrik düşünce eğilimleri ile bunun paralelinde eski-yerleşmiş düzene karşı duruşun toplum içinde kendisine saygın bir yer edinme, idealist yaklaşım tarzının, etkisinin yoğun bir biçimde ortaya çıktığını görüyoruz. Söz konusu dönemde Marsh ve Kaase’nin belirttiği gibi “genç insanın gerek

³⁴⁰ Bkz: Siyasal Toplumsallaşma Bölümü

³⁴¹ Onbeş yaş dönemi, bireyin biçimsel düşünce yeteneğinin tamamen olgunlaştığını soyut konularda görüş geliştirdiği önemli bir aşamadır. Bkz, Alkan-Ergil, **a.g.e.**, ss.30-49.

enerji gerek zaman olarak siyasal eyleme elverişli bir durumda bulunması ve ayrıca aile yükümlülüğü, kariyer oluşturan düzenli bir meslek faaliyet gibi bağlarının bulunmaması nedeniyle gösteri yürüyüşü, seçim kampanyası faaliyetleri gibi bol enerji ve zaman gerektirebilecek siyasal eylemlere orta yaşlı ve yaşlı kuşaklara oranla daha kolay girişebilmesi mümkündür. Ayrıca güçlü ve saf ideolojilere daha yakın ilgi gösterdikleri gözlemlere geçmiştir.”³⁴² Kalaycıoğlu’nun da belirttiği gibi gençlerin bu durumda “Oy vermektan çok seçim kampanyası veya yakın çevrelerini ikna etmek amacıyla tartışma yürütmek gibi yollarla siyasal yaşamda faaliyet gösterecekleri de tahmin edilebilir.”³⁴³

Yaşlılık döneminde, özellikle gençlik döneminden orta yaş dönemine geçildiğinde bireylerin siyasal yaşama daha yoğun ilgi gösterdikleri ve katılımında buldukları görülmektedir.³⁴⁴ Bu durumun nedenini Öztekin şu şekilde ifade etmektedir: “Orta yaş grubu insanlar belli sorumluluk almışlar, dünya görüşleri, hayata ve topluma, toplumsal ve siyasal olaylara bakışları daha netleşmiş ve berraklaşmıştır. Ayrıca bu orta yaş grubu insanlar, gerek bireysel gerek örgütsel olarak birçok çıkarlarının bulunduğunun ve bu çıkarlarının siyasete katılma ile korunup savunulabileceğinin bilincindedirler.”³⁴⁵ Bireylerde orta yaş sonrasında yeniden siyasal yaşama, siyasete olan ilgilinin azaldığı gözlemlenmiştir.³⁴⁶

Dolayısıyla yaş ve siyasal katılım ilişkisine bakıldığında, genel bir ifadeyle siyasal katılım, “erken yaş dönemlerinde (gençlik) yükselir, orta yaş döneminde zirveye ulaşır ve yaşlılıkla birlikte zayıflar.”³⁴⁷

Yaş faktörünün, siyasal tercihler üzerindeki etkileri üzerine pek çok çalışma yapılmış ve bu çalışmaları özellikle “gelişmiş ülkelerde yapılan türlü araştırmalar yaşlıların daha tutucu siyasal tercihler yaptıklarını, gençlerin ise tutucu partilere daha az oy verdiklerini değişik öneri sol veya aşırı sağ partilere fakat özellikle sola yüksek

³⁴² Alan Marsh ve Max Kease, **Background of Political Action**, Samuel H. Barnes

Max Kease (der), **a.g.e.**, p.101’den akt. Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılım, **a.g.e.**, s.21

³⁴³ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.22

³⁴⁴ M. Akif Çukurçayır, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Yargı Basımevi, Ankara 2000, s.79,

Ayrıca Bkz.: Turan, **a.g.e.**, s. 80; Baykal, **a.g.e.**, s.82; Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, **a.g.e.**, s.22

³⁴⁵ Öztekin, **a.g.e.**, ss. 228-229.

³⁴⁶ Turan, **a.g.e.**, s.80.

³⁴⁷ Milbrath – Goel, **a.g.e.**, p.114.

oranda yöneldiklerini göstermiştir.”³⁴⁸ Yaşlıların gençlere oranla siyasal tercihlerinde “tutucu” başka bir ifadeyle daha muhafazakar eğilim göstermeleri çeşitli nedenlere bağlanabilir. Kışlalı söz konusu nedenleri şu şekilde sıralamaktadır. “Kuşaklararası tutum farklarının temelinde yatan nedenlerin başında bireysel enerjinin düzeyi gelir. Enerji değişikliklere uyum yeteneği ve kolaylığı demektir. Yıllar geçtikçe enerjisi azalan kişi, uyum göstermek için yeni çabalar gerektirecek köklü değişikliklerden korkmaya başlar. Yıllar boyu süren çabaların ürünlerini yitirme korkusu da yaşlıların tutuculaşmalarında önemli bir rol oynar. Genç insan aynı zamanda toplumsal yetki ve sorumlulukların büyük ölçüde dışında kalmıştır. Kendisini varolan koşullara bağlayan bağlantıları çok güçlü olmadığı ve kendisi dışında kimsenin sorumluluğunu sırtında taşımadığı için; davranışlarını ayarlarken ya da toplumda köklü bazı değişiklikleri savunurken uzun boylu düşünmesine gerek yoktur.”³⁴⁹ Kışlalının da ifade ettiği gibi bireyin yaşının ilerlemesiyle, bireyin gençlik yıllarında üstlenmediği, evlenme, mesleki yaşam, çocuk sahibi olmanın getirdiği bir takım yükümlülükler gibi ağır sorumlulukları taşıması; fiziksel enerji ve bol zaman gibi olanaklarının azalması ve şüphesiz ki yaşam boyu elde ettiklerine sahip çıkma güdüsü onun siyasal tercihlerinin ılımlılaşmasına neden olan en temel faktörlerdir.

Kısaca özetlemek gerekirse yaş faktörünün birey’in siyasal yaşama katılımında onun tercih edeceği siyasal faaliyetin türü ve siyasal tercihlerinin yoğunluğu bakımından oldukça etkili olduğu söylenebilir. Yaş dönemlerine göre değişen fiziksel ve sosyo-psikolojik yapısına bağlı olarak bireyin siyasal davranış ve tutumlarında farklılıklar ortaya çıkacaktır. Örneğin, gençlerin siyasal gösteriler, mitingler, yürüyüşler gibi siyasal faaliyetlere yönelirken, yaşlıların daha çok düzenli oy kullanma eğiliminde olmaları ve yine gençlerin daha radikal siyasal tercihlere yönelirken yaşlıların daha tutucu-muhafazakar eğilimli tercihler yapmaları, yaş faktörünün siyasal katılım açısından ortaya çıkardığı başlıca sonuçlarını oluşturmaktadır.

³⁴⁸ Özer Ozankaya, “Siyasal Olayların Etkenleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, No: 4, Aralık 1968, s.270.

³⁴⁹ Kışlalı, **a.g.e.**, s.135.

Cinsiyet faktörünün bireyin siyasal katılımı üzerindeki etkisi, klasik sayılabilecek çalışmayla incelenmiş ve cinsel rollerin kadın ve erkekte siyasal tutum ve davranışların farklılaşmasında önemli bir etken olarak ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

Yapılan pek çok çalışmanın, ortak bir sonucu olarak kadınların erkeklere oranla siyasal yaşama daha az katıldıkları görüşünü doğrulayan sonuçlara ulaştığını görürüz. “Almond ve Verba beş ülkede (Amerika, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika) gerçekleştirdikleri araştırmada kadınların tüm bu ülkelerde psikolojik olarak katılıma erkeklere oranla daha az hazır olduklarını dolayısıyla daha az katılım gösterdiklerini ortaya çıkarmışlardır.”³⁵⁰ Yine cinsiyetin siyasal katılım üzerinde etkileri olduğu görüşüyle 1993 yılında Tedin ve Yap tarafından yapılan çalışmada “bütün göstergelere göre kadınların erkeklere oranla daha az siyasal bilgilere sahip olduklarını, siyasal tartışmalara daha az katıldıklarını ve daha az siyasal etkinlik duygusuna sahip olduklarını belirtmektedirler.”³⁵¹ Ersin Kalaycıoğlu’da Türkiye Kore ve Kenya üzerinde yaptığı araştırmasında, kadın seçmenlerin erkeklere oranla siyasal yaşama ortalama olarak iki misli daha seyrek katıldıkları sonucuna ulaşmıştır.³⁵²

Sosyal Psikolojinin çalışma alanında oldukça geniş bir yer bulan cinsel farklılığa bağlı davranış kalıplarının incelenmesi, toplumda varolan kadın ve erkek rollerinin söz konusu davranış kalıplarının çerçevesini de belirlediğine dikkatleri çekmektedir. Kalaycıoğlu’da söz konusu görüşten hareket ederek siyasal katılma açısından cinsiyet rollerinin en temel niteliğini “bireyin aile ve ev çevresi dışında oynayabileceği rolün belirleyicisi olması”³⁵³ şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla toplum tarafından oluşturulan söz konusu cinsel özelliklere göre farklılaşan roller, bir açıdan onların toplumsal ve siyasal yaşamda ortaya koyacakları tutum ve davranışlarını da büyük ölçüde etkisi altına alacaktır. Başka bir biçimde ifade edecek olursak kadın ve

³⁵⁰ G. Almond – S. Verba, **a.g.e.**, p. 135’ den aktaran: Ömer Caha – Metin Toprak – İbrahim Delmiş, “Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi : Kırıkkale Örneği, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 2, Sayı 9, 1996, s. 213

³⁵¹ Kent L. Tedin – Oi. Kuan Fiona Yap, “The Gender Factor’ in Soviet Mars politics : Survey Evidence from Greater Moscow”, *Political Research Quarterly*, Vol. 46, Nol (March 1993) pp. 179 – 211’ den aktaran : Hakan Afacan, “Siyasal Katılma ve Cinsiyet Roller : Konya ve Yöresi Örnek Uygulaması”, Süleyman Demirel Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 1999, s. 4 (Güz), s. 266.

³⁵² Kalaycıoğlu, *Karşılaştırılmalı Siyasal Katılma*, **a.g.e.**, s.116.

³⁵³ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.19.

erkeğin toplumsal konumu onun siyasal konumunu da söz konusu cinsel rollere bağlı olarak belirleyebilecektir. Kışlalı da kadınlarla erkekler arasındaki düşünce ve davranışlar arasındaki farkın temel nedenini; “onların toplumdaki konumlarının farklılığından kaynaklandığı”³⁵⁴ şeklinde ifade etmektedir. Ancak erkek ve kadınlar arasındaki siyasal katılım açısından ortaya çıkan farklılığı pek çok farklı nedene bağlı olarak açıklamak mümkündür.

Ersin Kalaycıoğlu, siyasal katılım açısından cinsiyet rollerinin belirleyiciliğini üç temel hipotezle açıklamaya çalışmıştır. Ona göre “İlk olarak, cinsiyet rollerinin siyasal katılmayı toplumsal statü veya sosyo-ekonomik statü üzerindeki etkisi dolayısıyla belirlediği yani kadınların genel olarak erkeklere oranla daha düşük bir sosyo-ekonomik statüde bulunmaları dolayısıyla siyasal yaşama daha az katıldıkları iddia edilebilir. İkinci olarak, kadınların düşük sosyo-ekonomik statüleri dolayısıyla erkeklere oranla daha az sahip olabildikleri kitle iletişim araçlarından yararlanma, siyasal ilgi, siyasal bilgi siyasal etkinlik ve örgütsel üyelik dolayısıyla siyasal yaşama daha az katıldıkları ileri sürülebilir. Nihayet üçüncü olarak, kadının önceki iki hipotezde sayılan koşullar dışında da özellikle toplumun ondan aile ve eve yönelik bir rol beklentisinde olması halinde siyasal katılma gibi aile-dışı ve kadın için toplumun uygun addetmeyeceği davranışları gerektirebilecek eylemlerle dolu bir yaşam biçimine sahip olması erkeklere oranla, zor olacağı için siyasal yaşamda yoğun zaman ve enerji sarfi isteyecek şekilde fazla bir faaliyeti olmayacağı iddia edilebilir.”³⁵⁵ Kalaycıoğlu’nun söz konusu hipotezleri kadınların erkeklere oranla siyasal katılımın hangi nedenlere bağlı olarak düşük olabileceğini cinsel rol farklılığı bağlamında oldukça geniş bir biçimde ortaya koymaktadır.

Özellikle Kalaycıoğlu’nun da ifade ettiği gibi kadının aile ve ev ortamına sıkıştırılmış dar bir çevreye mahkum edilişi, toplumsal rol beklentilerinin kadına bakış açısında ev ve aileye yönelik sorumluluklardan ibaret kalışı, kadını siyasal yaşamdan koparan en temel faktör olarak görülebilir. Daha öncede belirttiğimiz gibi toplumsal rol kalıpları erken yaşlardan itibaren sosyalleşme süreciyle bireylere aktarılır. “Erkek çocuklara daha çok yönetici konumu ve buna bağlı olarak karar ve emir verici roller

³⁵⁴ Kışlalı, **a.g.e.**, s.147.

³⁵⁵ Ersin Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, ss.19-20

uygun görülürken kız çocuklarına daha çok itaat edici ve edilgine roller uygun görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak erkekler politik alana ilgi duyarken, kadınlar bu alanın dışında kalmaktadır. Kadın genel olarak sorumluluk ve ilgili alanı olarak aile hayatını görmekte; kendisini ev işlerinden, çocuklarının yetiştirilmesinden, eğitiminden sorumlu tutmaktadır. Kadının sosyalleşme sonucu kazandığı aile içindeki geleneksel rolü, siyasete katılımını olumsuz yönde etkilemektedir.”³⁵⁶

Siyasal katılmada cinsel kimliğe bağlı olarak değinilmesi gereken bir diğer hususta kadının siyasal tercihini eşinin tercihi yönünde kullanmasıdır. Kışlalı'nın da belirttiği gibi “bekar yada dul kadınlarda, erkeklerden farklı siyasal davranışlar daha belirgin duruma gelirken, evli kadınların genellikle kocalarının siyasal tercihlerine uydukları anlaşılıyor.”³⁵⁷ Bu durumun nedeni ise, Sitembölükbaşı'na göre “Siyasal konularda kendi fikirlerinin oluşmamasına bağlanabilir. Bilgi sahibi olmadıkları konularda başkalarına inanma eğilimleri artan insanların haliyle çevrelerinden etkilenmeleri de daha kolaylaşır.”³⁵⁸ Tokgöz'e göre ise “Kadınların kocaları veya ailedeki diğer erkeklerle aynı doğrultuda oy kullanmaları hepsinin aynı ortak yaşamı paylaşmalarından kaynaklanmaktadır.”³⁵⁹

Milbrath ve Goel'e göre kadın-erkek arasındaki siyasal katılım düzeyindeki farklılık “Okur yazarlığın artması, kadının ev dışında iş yaşamına girmesi ve liberal kadın hareketleri ile hızla kapanmaya başlamıştır.”

Ancak günümüzde her ne kadar kadının eğitim seviyesinin artması, meslek ve statüsünün gelişmesi, kitle iletişim araçlarından faydalanma olanakları yaygınlaşması gibi bir takım olumlu faktörleri ortaya çıksa da yinede kadının siyasal yaşama katılımının erkeklerin oranına yükseldiğini söylemek yanlış olacaktır. Kadın siyasal yasama aktif katılımı açısından özellikle Talaslı'nın da ifade ettiği gibi, “Sosyo-kültürel

³⁵⁶ Hakkı Kızılloluk, “Cumhuriyet Döneminde Kadına Verilen Siyasal Haklar ve Bunun Siyasal Katılım Üzerindeki Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 22-23, Aralık 1999, s.223.

³⁵⁷ Taner Kışlalı, **a.g.e.**, s.144

³⁵⁸ Sitembölükbaşı, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönetimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler**, s.65

³⁵⁹ Oya Tokgöz, “Kadın Seçmen İmgesi” Türkiye’de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme , **Amme İdaresi Dergisi**, 27(4), Aralık 1994, s.99.

açından kadının yeri ve konumuna ilişkin erkeği kadından üstün tutan olumsuz değer yargıları ve tutumlarının değişmesi gerekmektedir. Öncelikle eğitim ve çalışma yaşamındaki eşitsizlikler kaldırılmalıdır. Eğitim alanındaki cinsiyet ayrımcılığı yapan uygulamalar kaldırılmalı, aile ve ilkokuldan başlamak üzere yaşamın tüm evrelerinde ve her alanda demokrasi, insan hakları ve kadın hakları konusunda bireyler bilinçlendirilmelidir. Bu konuda medya da gerekli duyarlılığı göstermelidir.”³⁶⁰

3.3.1.3. Eğitim Düzeyi ve Okul

Çalışmamızın Siyasal Toplumsallaşma bölümünde ayrıntılarıyla incelediğimiz gibi eğitim, siyasal tutum değer ve inançların bireye aktarılmasında oldukça etkin bir işleve sahip konumuyla dikkatleri çekmektedir. Hatırlanacağı gibi eğitimin genel anlamda siyasal toplumsallaşma açısından, bireyin hem duygusal hem de bilgisel yönden gelişimiyle yarattığı etki oldukça önemlidir. Zira Turan’ın da belirttiği gibi, “Toplumsallaşma hem bilgi, hem değer yargılarının aktarımı ile ilgili olduğundan, eğitim gören bir kimse siyasal katılmanın istenilen bir davranış olduğuna inanabilir, siyasal sistem hakkında daha çok bilgiye sahip olması dolayısıyla da, siyasal faaliyetlerde bulunmak için kendini daha yetenekli ya da hazırlıklı hissedebilir.”³⁶¹ Bu açıdan eğitim ve okulun siyasal katılım açısından en önemli etkisinin, siyasal katılım için bir ön koşul oluşturma, başka bir biçimde ifade edecek olursak duygusal ve bilgisel yönden bireyi siyasal faaliyetlerde bulunmak için hazırlama işleviyle ortaya çıktığını görürüz.. Eğitim faktörünü siyasal katılımın en önemli değişkeni olarak gören Baykal’a göre de “Eğitim düzeyi bireyin siyasal tercihlerini daha bilinçli olarak yapmasında önemli rol oynar ve diğer çevresel değişkenlerin belirleme gücünü azaltır; siyasal içeriklerin kavranmasını yorumlanmasını ve iletilmesini sağlar.”³⁶² Baykal’ın da işaret ettiği bir diğer hususta, hatırlanacağı gibi okul faktörünün özellikle aile’nin siyasal toplumsallaştırmadaki doğumdan okul dönemine kadar olan yoğun etkisinin zayıflamasını sağlaması ve bireyin siyasal konularda burada edindiği bilgi ve deneyimlerinin ilerleyen yaşlarda geliştireceği tutum ve davranışlara daha etkin bir

³⁶⁰ Gülay Talaslı, “Türk Toplumunda Kadının Konumu ve Siyasal Katılımı”, **ABC Dergisi** (115) Mart 1996, s.12.

³⁶¹ Turan, **a.g.e.**, s.77.

³⁶² Baykal, **a.g.e.**, s.61.

biçimde kaynaklık etmesidir.³⁶³

- Yüksek eğitilmişler, resmi, siyasal organların birey üzerindeki etkisinden daha çok haberdar olmaktadır.
- Siyasal olayları ve seçim kampanyalarını daha çok izlemektedirler.
- Siyasal konularda daha çok bilgi sahibi olmaktadırlar.
- Kanaat sahibi oldukları siyasal konular daha çeşitlenmekte ve siyasal ilgi alanı daha genişlemektedir.
- Siyasal konuları daha çok konuşmaktadır.
- Siyasal konuları konuşabileceği kimseler çok daha farklılaşabilmektedir.
- Siyasal organları etkileme açısından kendisini daha yeterli görmektedir.

Eğitim düzeyinin siyasal katılmaya etkilerini inceleyen bir başka çalışma da Kalaycıoğlu'na aittir. Bu çalışmaya göre eğitim düzeyinin siyasal katılmaya etkileri şunlardır:³⁶⁴

- Eğitime sahip olanlar olmayanlara nazaran siyasal katılma konusunda daha yoğun bir görev duygusu geliştirmektedirler. Bu anlamda daha fazla eğitim görenler için siyasal katılma bir yurttaşlık görevidir.
- Eğitim bireye, çevresindeki toplumsal kurum ve yapıları kullanarak yada değiştirerek amacına ulaşmak konusunda inanç ve beceri kazandırmaktadır. Ayrıca eğitim hükümet ve idarenin birey çıkarına oluşturabileceği inancının da eş zamanlı oluşumunu da sağlamaktadır.

³⁶³ Gabriel H. Almond ve Sidney Verba, **a.g.e.**, pp.317 – 318' den Aktaran : Baykal, **a.g.e.**, s.58.

³⁶⁴ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, ss.26 –28.

- Eğitimin birey için ortaya çıkardığı bir sonuçta ona gelir ve toplumsal statü sağlamasıdır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde eğitim seviyesi yüksek kişilerin gelir ve toplumsal statülerinin yüksek makamlarda bulunması, dolayısıyla bu kişileri mevcut durumlarını korumak amacıyla siyasal yaşamda daha yoğun katılıma itebilmektedir.
- Eğitim bireylerin bilinçsel yetenekleri oluşturması ve bu yetenekleri korumasına yardım eder. Özellikle eğitim bireyin soyut ve genel kavramları, düşünme sürecinde kullanmasını sağlaması açısından oldukça önemli bir niteliğe sahiptir.
- Belli bir eğitim düzeyine sahip olan birey, eğitilmiş olanlardan oluşan çevrenin üyesi olarak, daha nüfuzlu ve kozmopolit bir etkileşim ağından etkilenen çevresi ile ilişki içindedir.

Turan ise eğitimin birey üzerinde etkilerini iki temel noktada değerlendirmektedir. Ona göre “Eğitimin iki ayrı türden etkisi söz konusu olabilir. İlkin bu yoldan duygusal ve bilgisel kültür içeriğinin aktarılmasına devam edilebilir, kişinin inanç ve tutumlarının sağlamaştırılmasına çalışılabilir. İkinci olarak eğitim gören kişiler, bunun sonucu siyasal çevrelerini daha iyi denetleyebilecek yetenekler kazanabilirler, etkinlik duyguları artabilir, kendilerini siyasal yaşamda daha çok ağırlığı olan bir seçkinler grubu olarak görmeğe de başlayabilirler.”³⁶⁵

Tüm bu çalışmaların ortak noktasına bakıldığında, araştırma sonuçlarına göre eğitim ile siyasal katılım arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı dikkatleri çekmektedir. Başka bir biçimde ifade edecek olursak, bireyin eğitim seviyesi yükseldikçe buna bağlı olarak siyasal yaşama katılımının da artması beklenebilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶⁶ Söz konusu çalışmalardan farklı olarak Hyman ise eğitimin bireyin otoriter yapısı üzerindeki etkisini incelemiş ve eğitimin bireydeki

³⁶⁵ Turan, **a.g.e.**, s.49.

³⁶⁶ Turan, **a.g.e.**, s.97; Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s. 30; Deniz Baykal, **a.g.e.**, s. 61; Çukurçayır, **a.g.e.**, ss. 82-84; Çam, **a.g.e.**, s.280.

otoriterlik eğilimini azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.³⁶⁷ Bu durumun nedenini, bireyin eğitim ile kazandığı zengin bilgi birikiminin alternatif düşüncelere de açık olma sonucunu doğurması olarak görebiliriz. Zira toplumsallaşma bölümünde de açıklamaya çalıştığımız gibi otoriter düşünce her zaman mutlak ve tek düşüncenin doğruluğuna dayanmaktadır. Alternatifleri kabul etmez.

3.3.1.4. Yerleşim Yeri ve Kentleşme

Yerleşim yerinin özellikleri şüphesiz ki bireylerin siyasal yaşama katkılarını etkileyen bir başka faktörü oluşturmaktadır. Zira kırsal bir alanda yaşayan birey ile büyük kentlerde yaşayanların aynı düzeyde siyasal yaşama katılması beklenemez. O halde siyasal katılım açısından yerleşim yerinin önemi, kırsal ve kentsel yerleşim farklılıklarından hareketle açıklanabilir.

Kentleşme, sosyo-ekonomik açıdan; “ekonomik gelişme ve özellikle de sanayileşmeye bağlı olarak kent sayılabilen yerleşim yerleri ile kent sayılan yerleşmelerdeki nüfusun artması; kentli sayılan davranış şekillerinin egemen olması; öş bölümünün artması, yaygınlaşması ve kurumsallaşması süreci³⁶⁸ olarak tanımlanabilir.

Dolayısıyla geleneksel yaşam tarzına sahip olan kırsal alanlarda yaşayan birey ile daha modern, karmaşık ve kozmopolit yerleşim yerleri olan kentlerde yaşayan bireyin siyasal davranışları birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Kalaycıoğlu, kentleşme ve siyasal katılım arasındaki ilişkiyi iki temel hipotez çerçevesinde ele almaktadır. Ona göre “Kentleşmeyi modernleşmenin bir boyutu olarak kabul edenler, kentlerin siyasal katılmayı kamçılayan bir kültürel çevre oluşturduğunu iddia etmektedirler. Bu görüşe göre kentsel yaşam modern olduğu kadar katılımcı bir kültüre de beşiklik etmektedir. Ayrıca kentsel yaşam sağladığı eğitim olanakları ve yoğun bir ikincil grup faaliyetleri ortamı oluşturması dolayısıyla siyasal olayları izleme ve siyasal kararlara katılma olanaklarının kırsal yaşama oranla daha fazla olduğu bir çevre

³⁶⁷ Hyman, a.g.e., pp.136 –137.

³⁶⁸ **Ansiklopedik Çevre Sözlüğü**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ocak 2001, Ankara, s.210.

oluşturmaktadır.”³⁶⁹ Bu görüş açısından modern kentlerde, siyasal katılımı teşvik edebilecek söz konusu olanakların bireye sunulması, onun siyasal yaşama katılımı olumlu yönde etkileyen bir faktör olarak görülmesini sağlayabilir. Buna karşın ikinci görüşe göre ise küçük yerleşmelerin üstünlüğü küçüklüklerinden kaynaklanmaktadır. Küçük yerleşme birimlerinde siyasal ilişkiler ve siyasal yapı karmaşıklıktan uzaktır. Sidney Verba ve arkadaşlarının iddiasına göre, bireyin siyasal yaşama katılması için gerekli olan siyasal güdülerini yerleşim yerlerinin büyüklüğü azaltacak, hatta tamamen ortadan kaldıracaktır. Böylece içinde yaşadığı yerleşim birimi büyüdükçe ve siyasal yapı karmaşıklıktıkça bireyin siyasal kararlara katılmasındaki marjinal etkinliği azalacak ve bir noktadan sonra da bu etkinlik tamamıyla kaybolabilecektir. Dolayısıyla siyasal katılmanın küçük yerleşim birimlerinde büyük yerleşim birimlerine oranla daha yoğun olması beklenmelidir.”³⁷⁰ Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki söz konusu iki hipotezin birinin diğerine göre daha net bir doğruluk taşıdığını söylemek yanlış olacaktır. Öner’in de çalışmasında belirttiği gibi, “kentsel mekanlar kırsal olanlarda sadece oy verme davranışı olarak ortaya çıkan siyasal davranış ve katılımın kentsel mekanlarda eylem olarak adlandırılabilen bireyin çıkan siyasal davranış ve katılımın kentsel mekanlarda eylem olarak adlandırılabilen bireyin davranışsal dürtülerine yeni boyutlar da katar. Kentlerde var olan kitle iletişim araçlarından daha fazla yararlanabilme, farklı toplumsal ilişkiler, gelir düzeyinin yüksekliği, farklı mesajların yoğunluğu ve yeni kentlileşen bireylerin çokluğu nedeniyle duyulan yabancılık ve kentle bütünleşmeme duygusu gibi faktörler de kentli bireyin siyasal davranışları üzerinde etkide bulunmakta ve onu siyasetten tam olarak çekilmeye zorlanmakta veya ayrılıklara itebilmektedir.”³⁷¹ Kalaycıoğlu’nun çalışması ise oldukça ilgi çekici bir sonuca ulaşmıştır. Kalaycıoğlu üç ülkede yapmış olduğu çalışmasında; Kore ve Kenya’da kentsel yaşamın dolaysız bir etkisinin bulunmasına karşın Türkiye de kentsel yaşam ortamından kaynaklanan ve bireyin siyasal yaşama katılımını engelleyen bir etkinini varlığı saptanmıştır.³⁷² Ancak Kalaycıoğlu’nun ulaştığı bir diğer sonuç ise, her

³⁶⁹ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.23.

³⁷⁰ **A.g.e.**, s. 24.

³⁷¹ Şerif Öner, “Kentleşme ve Modernleşmenin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl 70, Sayı 420, Eylül 1998, ss.95-96.

³⁷² Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.373.

üç ülke için kentsel yaşamın, siyasal katılım için dolaylı etkisinin olumlu oluşudur.³⁷³

Dolayısıyla Kalaycıoğlu'nun söz konusu çalışmasından hareketle, kentsel yerleşim biçiminin, her iki görüşü de kapsayacak biçimde, hem siyasal katılımı teşvik edici etkininin, hem de bireyin bireysel katılımını zorlaştırıcı hatta onu sistemin dışına itici tesiri bulunan bir faktör olduğunu sağlamak yanlış olmayacaktır.

3.3.1.5. Meslek ve Statü

Mesleki statüsü bireyin siyasal yaşama katılımı etkileyen bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bireyin içinde yaşadığı yerleşim birimin büyüklüğü ve sahip olduğu eğitim onun ne tür bir mesleğe sahip olacağını belirleyen temel niteliklerdendir.”³⁷⁴

Meslek ile yakından ilişkili olan statü, gelir, eğitim gibi kavramların birbirini etkileyen unsurlar olduğuna dikkatleri çeken Lane'ye göre ise bu unsura sahip kişilerin kendilerine harcayacakları zaman da çok olur. Böyle bir kişi kitle haberleşmeye açıktır. Dünyayı anlamak ister. Siyasal etkinliğe inancı vardır. Siyasi sürece etkili olabilecek davranışlarda bulunur. “Eupharia” adı verilen bu durum siyasal katılımı artırır.³⁷⁵ Yine Lane ilgili çalışmasında Meslek ile Siyasal Katılma ilişkisini dört başlıkta incelemektedir.³⁷⁶

- Meslek insana siyasal önemi olabilecek yetenekler ya da ustalıklar kazanmak olanağı veriyor olabilir.
- Belli bir siyasal görüşü olanlarla bir araya getirerek etkileşme olanağı yaratıyor olabilir.

³⁷³ A.g.e., s.374.

³⁷⁴ A.g.e., s.31.

³⁷⁵ Robert E. Lane, **Political Life**, Glencoe, The Free Press, NewYork 1965 p.148' den aktaran: Yücekök, a.g.e., s.27.

³⁷⁶ Robert E. Lane, a.g.e., p.331'den aktaran: Baykal, a.g.e., s.46.

- İnsanın mesleği dolayısıyla hükümetin takip edeceği politikada çıkarı bulunabilir.
- Mesleklerin talep ettiği bazı özel rollere intibak eden kimse kolayca siyasal yaşama geçebilir.

Kalaycıoğlu ise bireyin sahip olduğu mesleki statüsünün yükselmesine bağlı olarak siyasal yaşama daha yoğun katılacağı ve ayrıca düşük statülü mesleklere sahip olanlara oranla hükümet bürokrasiyle daha kolay ve etkin ilişki kurulabileceği görüşlerinden hareketle, “zor katılma türleri olarak görülen hükümet ve bürokrasiyle doğrudan ilişki kurmaya, yüksek statülü meslek sahiplerince daha çok rağbet edilmesinin yanı sıra, bu grubu oluşturan kişilerin daha kolay olan oy verme, siyasal ve toplumsal sorunları yakın çevrelerinde tartışmak türünden faaliyetleri, yasaların sınırlamadığı ölçüde, düşük meslek statüsünü sahip olanlara oranla daha sık gerçekleştirebilmelerinin beklenebilir.”³⁷⁷

Hangi tür mesleklerin siyasal faaliyetleri etkilediği hususunda pek çok görüş vardır. Örneğin Turan’a göre “Bazı ülkelerde yapılan araştırmalara avukatların diğer meslek gruplarına kıyasla siyasete daha yoğun olarak katılabileceklerini gösteriyor. Henüz gözlemsel olarak doğrulanmamış olmakla beraber ülkemizde ilkökul öğretmenlerin gelir ve eğitim düzeyleri benzer durumda olanlarla karşılaştırıldıkları zaman daha yüksek siyasal ilgiye sahip oldukları, topluluk katında daha yoğun siyasal faaliyette buldukları önerilebilir.”³⁷⁸ En etkin siyasal katılmanın serbest meslek gruplarında görülebileceğini belirten Çukurçayır’a göre ise “Siyasal kararlardan etkilenen meslekler katılımla daha çok ilgilidirler. Ayrıca kitlesel olarak yapılan işlerde çalışanlar, daha az işgücü bulunduran mesleklere göre katılıma yapılan işlerde çalışanlar, daha az işgücü bulunduran mesleklere göre katılma daha çok duyarlıdır.”³⁷⁹ Konuya oldukça farklı bir bakış açısı getiren Sitembölükbaşı’na göre ise “diğer mesleklerle karşılaştırıldığında eğitim düzeyi en yüksek meslek gruplarından olan memurlar aynı zamanda siyasete karşı en yüksek ilgi ve bilgi sahibi olan bir

³⁷⁷ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, ss.31-32.

³⁷⁸ Turan, **a.g.e.**, s.77.

³⁷⁹ Çukurçayır, **a.g.e.**, s.85.

kesimdir. Siyasete olan ilgileri sadece eğitim düzeylerinin yüksekliğinden kaynaklanmaz. Siyasal iktidarların kendilerinin en üst düzeydeki amirleri olmaları, hükümete kimin geldiği, kimin gittiği, kendi görevleriyle ilgili durumu, geliri ve hatta özlük hakları bakımından ayrı bir ilgi kaynağı oluşturmasına neden olur.”³⁸⁰

Sonuç olarak buraya kadar anlatılanlar ışığında, meslek ve statüsünün yaş ve cinsiyet rolleri kadar olmasa da siyasal katılımı etkilediği, mesleki statüsünün yükselmesine bağlı olarak bireyin siyasal yaşama katılımında daha yoğun bir biçim alacağı söylenebilir. Ayrıca meslek ve statüsünün salt olarak eğitim düzeyi nedeniyle değil Lane'nin de ifade ettiği pek çok nedenle siyasal katılımı söz konusu yönde etkileyebileceğini de belirtmek gerekir. Zira sahip olunan meslek ve bulunulan konumun gerekleri, yine buna bağlı olarak içinde bulunulan çevrenin farklılığı, meslek ve statüsünün siyasal kararlardan etkilenme durumu vb. pek çok neden siyasal katılımın üzerinde etkili olabilecektir.

3.3.2. Psikolojik Faktörler ve Siyasal Katılma

3.3.2.1. Siyasal etkinlik Duygusu

Genel anlamda etkinlik duygusu, “Kişinin kendi eylem ve davranış ile çevresine ve olayların akışına etkide bulunabileceği inancını taşıyıp taşımadığını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.”³⁸¹ Bu açıdan, etkinlik duygusu'nun kişinin sadece siyasal davranışlarını değil tüm toplumsal davranışlarını etkileyen bir psikolojik faktör olduğu ifade edilebilir. Zira Turan'ın da ifade ettiği gibi “Çevrelerini etkileyebildiklerini, denetleyebildiklerini düşünen kimseler her türlü toplumsal faaliyete daha çok katılma eğilimi göstermektedirler.”³⁸²

Söz konusu etkinlik duygusunun bir boyutu olarak ele alınan siyasal etkinlik duygusu ise siyasal katılımı ile yakın bir ilişkisi bulunan psikolojik bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bir kavram olarak siyasal etkinlik, Ergil ve Alkan'a göre,

³⁸⁰ Sitebölükbaşı, **a.g.e.**, s.44.

³⁸¹ Kapani, **a.g.e.**, s 133.

³⁸² Turan, **a.g.e.**, s.87.

“Yurttaşların siyasal düzeni etkileyebileceklerine olan inancı ve kendilerini siyasal düzeni etkileyebilecek bir siyasal güç olarak görmesi.”³⁸³ Olarak tanımlanmaktadır. Kalaycıoğlu ise siyasal etkinlik duygusunu, bireyin içinde bulunduğu siyasal sistemi ve onun parçalarını etkileyerek sistemi kendi yararına çalıştırabileceğine olan inancı şeklinde ifade etmektedir.³⁸⁴ Yine benzer bir görüşle Baykal ise siyasal etkinlik duygusunu “insanların kendilerini siyasal yapılarla sonuç alabilecek güçte görüp görmemeleri ve bu yolları kullanmaya hazır olup olmadıklarına dair taşıdıkları duygu”³⁸⁵ olarak tanımlamaktadır. Milbrath ve Goel’e göre ise “Siyasal etkinlik, bireyin toplum kararlarını ve karar verme sürecini etkileme yeteneğini hissedebilmesidir.”³⁸⁶ Dolayısıyla yapılan tanımlamalara bakıldığında tümünün temel hareket noktasını, bireylerin siyasal sistemin işleyişinde etkili olabileceklerine olan inanç ve duygularının oluşturduğunu görmekteyiz. Bu nedenle, bireyin siyasal etkinlik duygusunun güçlü yada zayıf olmasının ise, siyasal katılım düzeyini, oya bağlı olarak siyasal katılım açısından siyasal tutum ve davranışlarının çeşitliliğini etkilemesi olası bir durum olarak görülebilir.

Siyasal etkinlik duygusunun siyasal davranış ile ilişkisini açıklamak üzere “Almond ve Verba siyasal etkinlik ve idari etkinlik duygusu gibi iki özel değişken önermişlerdir. Kendisi yasal bakımdan etkin gören kimse, kendisinin siyasal sistemin eylemlerini, kararlarını etkileyebileceğine inanır, idari etkinlik duygusu olan kişi ise devlet dairelerinde ve benzeri kurumlarda işlerini takip edebileceğini, haklarını arayabileceğini düşünür. Siyasal ve idari etkinlik duygusu yüksek olanların siyasal katılmaya daha yakın oldukları görülmektedir.”³⁸⁷ Baykal ise Almond ve Verba’nın beş ülke üzerinde yaptıkları araştırmaların, siyasal etkinlik duygusunun siyasal katılmayı etkilediği hususunda bulgu ortaya koyduğunu belirtmektedir.³⁸⁸ Siyasal etkinlik duygusunun gücüne göre, başka bir ifadeyle, “Siyasal sisteme yönelteceği istek ve talepler dolayısıyla kendisine bir yaptırım uygulanmayacağını ve aksine bunlara cevap

³⁸³ Ergil - Alkan, **a.g.e.**, s.37.

³⁸⁴ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.39.

³⁸⁵ Baykal, **a.g.e.**, s.98.

³⁸⁶ Milbrath - Goel, **a.g.e.**, s.57.

³⁸⁷ Turan, **a.g.e.**, s.87.

³⁸⁸ G. Almond ve Sidney Verba, **a.g.e.**, pp.136 – 137’den aktaran : Baykal, **a.g.e.**, s.98.

verilmesine çalışılacağını düşündüğü ve inandığı ölçüde”³⁸⁹ bireyin siyasal yaşama daha fazla katılacağı beklenebilir³⁹⁰. Kapani'nin de belirttiği gibi, “Siyasal etkinlik duygusunun zayıf yada güçlü oluşuna göre siyasal katılmada düşmekte yada artmaktadır.”³⁹¹ Şöyle ki “Siyasal süreçte kendini türlü nedenlerle güçsüz ve etkisiz gören kişi genellikle merkezi kurumlara soğuk ve uzak kalır. Bu da sonuç olarak siyasal katılmayı kısıtlayarak, hükümet uygulamalarının etkisiz olmasını ve halka inmemesini meydana getirir.”³⁹²

Siyasal etkinlik duygusunun siyasal katılma faaliyetlerinin çeşitlenmesi üzerindeki etkisinden de söz edilebilir. Kalaycıoğlu'na göre, “birey kendisinin ne kadar fazla etkili olduğuna inanırsa oy vermekten protesto eylemlerine değin çeşitli katılma türlerine o derecede fazla başvurabilir.”³⁹³ Zira Karay'ın da belirttiği gibi “Siyasal etkinlik duygusu seçimlerdeki karar özgürlüğünden başlayarak parlamento da temsile kadar siyasal partilerdeki etkinliğe, siyasal ve sosyal yapıdaki ve her düzeydeki karar verme organlarında etken biçimde tahsil edilmesine kadar bir çok alanı kapsamaktadır.”³⁹⁴ Dolayısıyla siyasal sistem içerisinde kendi rolünün bilinciyle siyasal etkinliğe sahip olan birey, rollerini yerine getireceği tüm yolları söz konusu siyasal etkinliğin yoğunluğu düzeyinde kullanacaktır. Şüphesiz ki bireyin siyasal rollerinin öğrenildiği siyasal siyasallaşma süreci bu açıdan oldukça etkili bir faktör olarak görülebilir. Siyasal sosyalleşme süresi içinde siyasal rollerinin bilincine varan birey, sistemin işleyişini izleyen değil, onu biçimlendirebilen, yönlendirebilen bir konumda bulanarak katılımcı bir yönelim sergileyecektir.

Siyasal etkinlik duygusu siyasal katılımı teşvik ettiği gibi, siyasal katılımda siyasal etkinlik duygusunu güçlendiren bir etki yaratabilecektir. Zira Orhan Gökçe ve diğerlerinin de ifade ettiği gibi, “Eğer birey, kendisini görmüyorsa, orada bireylerin edilgenliği ve güçsüzlüğü söz konusudur. Bu edilgenliğin aşılması ve bireyin kendisini kamusal etkinliklerin ve egemenliğin gerçek kaynağı olarak görebilmesi için yurttaşın

³⁸⁹ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.40.

³⁹⁰ Baykal, **a.g.e.**, ss. 99 – 100; Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.40.

³⁹¹ Kapani, **a.g.e.**, s.133.

³⁹² Yücekök, **a.g.e.**, s.23.

³⁹³ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.40.

³⁹⁴ Meryem Karay, “Kadın Adına Gündem Oluşturmak”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.23; S.3, Haziran 1990, s.87.

katılma davranışında bulunması gerekmektedir.³⁹⁵ Başka bir biçimde ifade edecek olursak katılmanın önemli bir psikolojik koşulu oluşturan siyasal etkinlik duygusu, bireyin, siyasal yaşama katılım adına gerçekleştirdiği faaliyetlerin artması oranında da artarak güçlenecektir. Dolayısıyla siyasal etkinlik duygusu ile katılım arasında çift yönlü doğrusal etki olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.2.2. Vatandaşlık Görevi Duygusu

Siyasal katılım üzerinde etkili olan psikolojik faktörlerden bir diğerini oluşturan “Vatandaşlık görevi duygusu”, “Bireyin etkili olup olmayacağını düşünmeksizin siyasal sürece katılmasıdır.”³⁹⁶ Siyasal katılım ile Vatandaşlık görevi duygusu arasında olumlu bir ilişkinin varlığına dikkatleri çeken Baykal’a göre demografik değişkenler sabit tutulduğunda yüksek eğitim ve yüksek sosyo-ekonomik statü gibi mesleki değişkenlere bağlı olarak vatandaşlık görevi duygusu da artmaktadır.³⁹⁷

Vatandaşlık görevi duygusunun, gelire bağlı olarak (geliri) yüksek mesleklerde yükseleceğini belirtmekle birlikte Sencer’e göre, “Çiftçilerde ise gelir düşük olmasına rağmen vatandaşlık görevi duygusunun yüksek çıkması bir istisna teşkil etmektedir. Bunun nedenini ise din sektörüne bağlayabiliriz.”³⁹⁸

3.3.2.3. Empati

Daniel Lerner kişinin siyasal katılımı üzerinde etkili olan bir diğer psikolojik faktör olarak “Empati” kavramını ortaya koymuş ve modernleşme teorisinin

³⁹⁵ Orhan Gökçe – Gülise Gökçe – M. Akif Çukurçayır, “Kent Yönetimine Katılım : Katılımın Bir boyutu Olarak Etkinlik Duygusunun Konya Örneğinde Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl. 1993 S (4) Güz, s.195.

³⁹⁶ M. Akif Çukurçayır – Gülise Gökçe, “Yerel Siyaset ve Katılma Davranışı : Konya’ da Katılım Eğrileri”, **Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, Nisan 2002, s.134.

³⁹⁷ Baykal, **a.g.e.**, s.100.

³⁹⁸ Muzaffer Sencer, **Türkiye’ de Siyasal Yapı ve Siyasal Davranışlar**, May Yayınları, İstanbul 1974, ss. 36, 17

de temeline yerleştirmiştir.³⁹⁹ Lerner'in geliştirmiş olduğu Empati kavramı temel olarak, "kişinin soyut düşünebilmesini, kendini başkalarının yerine koyabilmesini yenilikleri kabule yatkınlığını"⁴⁰⁰ ifade etmektedir.

Lerner'in, Empati kavramı ile modern toplum insan özellikleri arasında kurduğu ilişki sonucu, bu bağlamda modernleşme ve siyasal katılım arasında da bir bağlantı bulunduğu iddiasını ortaya koyduğunu belirten Baykal'a göre "eğer siyasal katılma modernleşmenin sine qua non (mutlak aranan) şartıyla empathy'nin siyasal katılmaya yol açtığını kabul etmek gerekir."⁴⁰¹

Ancak şunu hemen belirtmemiz gerekir ki modernleşme ile siyasal katılım arasındaki ilişki henüz net olarak saptanmamıştır. Turan'ında belirttiği gibi "katılma modernleşme ilişkisinin niteliği açıklığa kavuşmadığı için empatinin kullanılabilirliği kesin değildir."⁴⁰² Kalaycıoğlu ve Sarıbay, insanların siyasal faaliyetlerde bulunabilmeleri için bir toplumda modernleşmeye koşut olarak, siyasal kaynaklar siyasal fırsat yapısı ve siyasal güdü gibi faktörlerin, bireyin söz konusu siyasal faaliyetlerde bulunabilmesi için teşvik edici bir biçimde çalışmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.⁴⁰³ Dolayısıyla tüm bunlar ışığında empati ile siyasal katılım, geniş anlamda modernleşme ve siyasal katılım arasında saptanmış bir ilişki niteliğinin olmaması yanında farklı değişkenlerin etkisinin de söz konusu olmaması yanında, farklı değişken siyasal katılım faaliyetleri arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasını engellemektedir.

Siyasal ilgi

Siyasal ilgi kavramını Kalaycıoğlu "siyasal olayları, siyasal sistemin işleyişini ve siyasal kararların alınmasını sürekli ve düzenli olarak izlemek eğilimi"⁴⁰⁴ olarak tanımlamaktadır. Şüphesiz ki bireydeki siyasal ilginin yoğunluğu, bireyin söz

³⁹⁹ Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Societies*, New York, 1965, p.49'dan aktaran: Baykal, *a.g.e.*, ss.100-101.

⁴⁰⁰ Turan, *a.g.e.*, s.88.

⁴⁰¹ Baykal, *a.g.e.*, s.101.

⁴⁰² Turan, *a.g.e.*, s. 88.

⁴⁰³ Kalaycıoğlu - Sarıbay, *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Der Yay., İstanbul, 1996, s.23.

⁴⁰⁴ Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılım*, *a.g.e.*, s.41.

konusu sürekli ve düzenli eğilimleri edinme süreci olan siyasal toplumsallaşma süreci ile yakından ilişkilidir. Siyasal olaylar, siyasal sistem ve siyasal kararların alınma sürecine dair tutum değer ve normların bireydeki şekillenmiş biçimi, onun siyasal ilgisinin düzeyini de belirleyecektir.

Kalaycıoğlu, siyasal ilgi düzeyinin siyasal katılım açısından yarattığı etkiyi şu şekilde ifade etmektedir; “siyasal ilgi artışının siyasal yaşamda daha faal bir rol oynamayı, hem siyasal olayların algılanmasını kolaylaştırması hem de bireyi siyasal eyleme yatkınlaştırmayı sağlayan dürtü bombardımanına maruz bırakması dolayısıyla kolaylaştırdığı veya belirlediği iddia edilebilir.”⁴⁰⁵ Bu durumda siyasal ilginin hem direkt olarak siyasal faaliyetleri artırarak kalımını doğrudan artırmakta hem de bireyin ilgilerinin yoğunlaştığı siyasal olaylar hakkında bilgilenmesi sonucu siyasal algılama düzeyini genişleterek, bireyin siyasal düşünce yeteneğini de geliştirmektedir. Yine Kalaycıoğlu siyasal ilgi düzeyindeki artışın, bireyin daha zor olan siyasal eylem türlerine yönelme noktasında da etkili olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁶

3.3.3. Olumsuz Psikolojik Faktör ve Siyasal Katılma

3.3.3.1. Yabancılaşma (Alienation) ve Siyasal Katılma

Bireysel, toplumsal ve siyasal sürecin bir ürünü olan yabancılaşma kavramı, “kökeni itibariyle, Latince’de (alienus’tan) türemiş olan “aliene” kelimesinden gelmektedir. “Alienus kelimesi ise ruh hastası manasına gelen Fransızca “aliene” ve İspanyolca “alineda” kelimelerine yakın bir anlam taşımaktadır.”⁴⁰⁷ Tarihsel süreç içerisinde alienation sözcüğü “14. yüzyılda daha çok dinsel anlamlıdır. Tanrı ile ilişkilerin kopması yada koparılması anlamına gelmektedir. Günümüzde ise insanın toplumuyla, çevresiyle dünyasında ilişkilerinin olumsuzluğunu anlatmak için kullanılmaktadır.”⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s. 41

⁴⁰⁶ **A.g.e.**, s. 41

⁴⁰⁷ Hüseyin Akyıldız, “Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y.1998, S.3 (Güz), s.164.

⁴⁰⁸ Özcan Sezer, “Bireysel, Toplumsal ve Siyasal Boyutlarıyla Yabancılaşma”, **DPÜ., Sosyal Bilimler Dergisi**, S:5, Haziran 2001, s.471

Yabancılaşma (alienation), Ergil ve Alkan'a göre genel anlamda bireyin var olan toplumsal yapılara ilişkin değer kural beklenti ve ilişkilerden uzaklaşması, bireysel açıdan ise bu süreçleri bireyin denetleme olanağının yok olduğuna ilişkin deneyim yada deneyimsel kayıp duygusunu ifade etmektedir.⁴⁰⁹ Söz konusu olumsuz duyguların siyasal sisteme yönelmiş şekli olarak ele alınabilecek olan Siyasal Yabancılaşma, Çukurçayır'a göre "siyasal sistemin birey için bir anlam ifade etmediğini gerçek gereksinimlerine yanıt veremediği ve kendisini gerçekleştirmesini engellediği durumlarda ortaya çıkabilen ve bireyin siyasal sistemden kopması durumudur."⁴¹⁰ Ergil ve Alkan'a göre ise siyasal yabancılaşma "bireyin siyasallaşmış olan değerleriyle siyasal sistemin ileri sürdüğü değerler arasında bir çelişkinin bulunması ve bu çelişkinin hem bireyin kendisi hem de sistem tarafından bertaraf edilemeyeceğine ilişkin duygusu"⁴¹¹ olarak ifade edilebilir.

Siyaset bilimi literatürde siyasal yabancılaşma olgusunun farklı kategorilere ayrılarak incelediği görülmektedir. Bunlardan en önemlisi, siyasal yabancılaşmanın dört görünüşünden bahseden bir kategorileşme yapan Levin'in çalışmasıdır. "Levin ilk ikisi üzerinde yoğunlaşmakla beraber siyasal yabancılaşmanın dört görünüşünden bahsetmektedir. Güçsüzlük (powerlessness), anlamsızlık (meaningless), normların zayıflaması (lower of norms) ve kayıtsızlık (estrangement). Siyasal güçsüzlük (political powerlessness), bireyin siyasal eylemlerinin siyasal olayların gidişatını belirlemede etkisiz kaldığı duygusu olarak tanımlanmaktadır. Levin'e göre siyasal yabancılaşmanın ikinci formu anlamsızlıktır. Birey anlamsızlığı iki şekilde hisseder. Birey adaylar arasında gerek bir farklılık olmadığı için seçimlere katılmayı anlamsız bulur veya siyasal konularda zeki ve akılcı karar vermenin o kararı dayandıracak bilgi olmadığı için imkansız olduğunu düşünür."⁴¹² Dolayısıyla siyasal yabancılaşma duygusu, bireyin sistemin dışına iten ve tüm ilişkisini koparan olumsuz bir faktör olarak siyasal katılımı engellemektedir. Zira siyasal yabancılaşmayı "bireyin siyasal sistemi kendisi ile hiçbir ilişkisi olmayan, kendisi dışında bir yapı olarak görmesi" şeklinde tanımlayan Turan'a

⁴⁰⁹ Ergil – Alkan, **a.g.e.**, s.24.

⁴¹⁰ Çukurçayır, **a.g.e.**, s.71.

⁴¹¹ Ergil – Alkan, **a.g.e.**, s.24.

⁴¹² Murray Levin, **Political Alieration**, Edt. Eric Josephson 8 Mary Josephson Man Alore, Alienation in Modern Society, Dell Publishing Co. New York, 1962 pp.203,231,233'den aktaran: Mehtap Yeşilorman, "Politik Türbülans: Siyasal Olan her şeyde Buharlaşır", **Amme İdaresi Dergisi**. C:35, Sayı: 3, Eylül 2002, s.95.

göre de sistemden kopmuş kişiden katılma bekleyemeyiz.⁴¹³

3.3.3.2. Anomi ve Siyasal Katılma

Kuralsızlık, normsuzluk gibi farklı kavramlarda ifade edilen Anomi (anomie) en genel şekliyle “toplumsal geçiş dönemlerinde veya bir toplumun hızlı değişim geçiren kesimlerinde görülen ve var olan kuralların kişiler nezdindeki bağlayıcılıklarının kaybolması buna karşılık yeni kurallarında eskilerin yerine ikame edilecek kadar kabul görmemesi sonucu, kişilerin davranışlarını uygulayacakları etkin toplumsal normların olmadığı görece normsuzluk durumu (veya) bir toplumdaki mevcut kültürel değer ve sosyal amaçlar ile o toplumda yaşayan bireylerin söz konusu amaç, değer ve kurallara uygun olarak davranma ve yaşama istekleri arasında belirgin bir farklılaşmanın ortaya çıkması sonucu toplumsal ilişkileri düzenleyen kural ve değerlerin aşınmasının doğurduğu karmaşa ve kuralsızlık durumu”⁴¹⁴ olarak tanımlanabilmektedir. Çukurçayır’a göre ise Anomi (sayısal edilgenlik) “olayların üzerinde etkili olma ümidinin tamamen kaybedildiği güçsüzlük ve normsuzluk durumlarının bir arada bulunması ile genel bir değer inanç ve doğrultu eksikliği yada karışıklığı durumudur.”⁴¹⁵ Ergil ise anomiyi “bireyin düzenden yabancılaşması yerine düzeyin bireye yabancılaşması olarak tanımlanmaktadır. Ona göre bireye davranış ve başkalarıyla olan ilişkilerinde bir referans çerçevesi sağlayan değer ve kuralların kuvvetini ve anlamını yitirmesi anomi yani “kuralsızlık” durumunun göstergesidir.⁴¹⁶ Dolayısıyla bireyin siyasal sisteme ve onun işleyişi de güçsüzlüğüne inanarak siyasal norm ve değerlerden uzaklaştırılmasıyla katılımdan da uzaklaşacaktır.

⁴¹³ Turan, **a.g.e.**, s. 88.

⁴¹⁴ Demir – Acar, **a.g.e.**, ss.21-22.

⁴¹⁵ Çukurçayır, **a.g.e.**, s.71.

⁴¹⁶ Doğu Ergil, “Yabancılaşma ve Siyasal Eylem; Siyasal Eylemcilerin Toplumsal Nitelikleri”, A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksekokulu Yıllık 1977-1978 s.252’den aktaran: Mehtap Yeşilorman, **a.g.m.**, s.93.

3.4. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SİYASAL KATILIM

Çalışmamızın ilk bölümünde ayrıntılarıyla ele aldığımız gibi kitle iletişim araçları ve bunlardan özellikle televizyon bireyin siyasal toplumsallaşma süreci içerisinde oldukça etkili bir işleve sahiptir. Bireyin siyasal tutum ve norm değerlerinin oluşumunda kitle iletişim araçlarının siyasal yaşam ve sisteme ilişkin yayınlarının etkisinin oldukça güçlü olduğu söylenebilir. Yapılan pek çok çalışma kitle iletişim araçlarının mevcut siyasal yönetimleri “yayınlar açığa ve ilgi duyma oranı”⁴¹⁷ doğrultusunda gelişen bir algı sürecini kapsamaması nedeniyle “pekiştirici” bir etkinin varlığından söz edilebileceğini belirtmektedir.⁴¹⁸ Ancak tüm bu sınırlamalara rağmen bireyin siyasal toplumsallaşma süreci açısından özellikle propagandif amaçlı kullanımların etkisiyle kitle iletişim araçlarının, siyasal yaşama dair bilgi edinme ve siyasal algılarının gelişimini sağlama yanında bir takım siyasal faaliyetleri gerçekleştirmeleri için motive edici bir faktör olarak da karşımıza çıktığı görülmektedir. Ayrıca Gökçe’nin de belirttiği gibi kitle iletişim araçları bir yandan kişiyi bilgilendirmekte, öte yandan siyasal alanda iletişim kurabilme yollarını göstermekte ve aynı zamanda da siyasal kontrol ve eleştiri ortamı içinde katkı sağlamaktadır.⁴¹⁹

Kitle iletişim araçlarının siyasal katılım üzerindeki etkisi, pek çok çalışma kapsamında değerlendirilmiş, ve bireylerin siyasal yaşama katılımını hangi yönlerden etkileyebileceği saptanmaya çalışılmıştır. Larner, kitle iletişim araçlarının başta sinema olmak üzere radyo ve televizyonun psikik hareketlilik sağlayan araçlar olduklarına dikkatleri çekmekte ve bu araçların bireylerin nasıl bir hayat sürmesi gerektiği, neyi yapmalarının doğru arzulanır olduğunu bildiren gösteren ve öğreten bir işlevi yerine getirdiklerini belirtmektedir.⁴²⁰ Buradan hareketle kitle iletişim araçlarının sadece bireyler üzerinde ilgi ve bilgilerini etkileyen bir konumda değil farklı beklentileri aktarmaları dolayısıyla donanımlarını da etkilediklerini belirten Kalaycıoğlu’na göre “beklentilerle donanmış dünyevileşmiş bir kişinin siyasal sisteme yönelik istek, dilek ve talepleri yoğunlaşarak, siyasal yaşama katılan bireylerin sayısında büyük artışlara tanık

⁴¹⁷ Aziz, **a.g.e.**, s.181.

⁴¹⁸ Kalaycıoğlu, **Çağdaş Siyasal Bilim, a.g.e.**, s.178; Aziz, **a.g.e.**, s.57; Milburn, **a.g.e.**, s.34.

⁴¹⁹ Orhan Gökçe, **İletişim Bilmine Giriş; İnsanlararası İlişkilerin Sosyolojik Bir Analizi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993, s.89; ayrıca Kitle İletişim Araçlarının Fonksiyonları için Bkz.

⁴²⁰ Larner, **a.g.e.**, 2. ve 3. bölümlerden aktaran: Ersin Kalaycıoğlu, **Çağdaş Siyasal Bilim, a.g.e.**, s.212.

olunabilecektir.”⁴²¹ Yücekök’e göre ise “kitle haberleşme katılmayı, katılma ise kitle haberleşmeyi artırır. Kitle haberleşme siyasal görüşleri aksettirir. Kişiyile siyasal örgütler arasındaki mesafeyi kısaltır. Siyasal materyali okuyucuya yada dinleyiciye ulaştırır. Hazmettirir. Punto arajmanları resimler, sürekli olarak bir konuyu işleyerek kitle haberleşme bir sorun üzerinde taraftar toplama faaliyetlerine de girer. Kişiyile empati diye nitelenen, kendini kendi çevresi dışında görebilme yeteneklerini kazandırarak sorunları daha iyi kavrayabilme olanaklarını verir.”⁴²² Dolayısıyla Kalaycıoğlu’nunda belirttiği gibi, “kitle iletişim araçlarının yayınlarına en fazla maruz kalanların siyasal yaşama en sık en az maruz kalanların da en seyrek şekilde katılacakları iddia olunabilir.”⁴²³

Tablo 3.2. Kitle İletişim Araçlarının Fonksiyonları

Sosyal	Siyasi	Ekonomik
Enformasyon fonksiyonu		
Sosyalizasyon Fonksiyonu	Kamuoyunu oluşturma fonksiyonu	Para-mal ilişkisini güçlendirme fonksiyonu
Sosyal yönlendirme	Sözcülük fonksiyonu	
Dinlenme ve günlük stresi unutturma fonksiyonu	Siyasi sosyalizasyon fonksiyonu	
Eğitim fonksiyonu	Eleştiri ve kontrol fonksiyonu	

Kaynak : Gökçe, a.g.e., ss.88-93.

Kitle iletişim araçlarının seçmenlerin tercihleri üzerinde yaptığı etkiler çeşitli teoriler yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu teoriler içinden Kalender’e göre “kitle iletişim araçları özellikle gündem kurma ve suskunluk sormalı gibi teoriler doğrultusunda seçmen tercihlerini etkileyebilecek bir güce sahip bulunmaktadır.”⁴²⁴ Söz konusu teorilerden gündem kurma teorisine⁴²⁵ göre, “kitle iletişim araçlarında ön plana

⁴²¹ Kalaycıoğlu, a.g.e., s.212.

⁴²² Yücekök, a.g.e., s.27.

⁴²³ Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılım, a.g.e., s.34.

⁴²⁴ Kalender, a.g.e., s.128.

⁴²⁵ Gündem Kurma Teorisinin Öncüleri Amerikalı Araştırmacılar Mc. Combs ve Shaw’dır. Bkz. Ahmet Kalender, a.g.e., s.121.

çıkarılan ve sıkça üzerinde durulan konular, izleyici tarafından da önemli konu olarak algılanacaktır. Bunun sonucunda kitle iletişim araçları belli bir gündemin oluşmasında halk üzerinde etkili olacaktır.”⁴²⁶ Diğer bir kuram da Alman sosyolog Noelle Neumann tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmiş olan suskunluk sanalı kuramıdır.⁴²⁷ Suskunluk sormalı kavram temelinde “sosyo-psikolojik bir düşünme olan kişisel fikrin başkalarının ne düşündüğüne bağımlı olduğu görüşü”⁴²⁸ çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu teoriye göre “bireyler sürekli çevrelerini gözlemekte ve hangi fikirlerin cevapta sonuçlandığını anlamaya çalışmaktadırlar. Eğer kendi düşüncelerinin toplumun çoğunluğu tarafından kabul gördüğüne inanıyorlarsa özel ve kamuyla ilgili tartışmalarda yüksek sesle konuşma cesaretine sahip olacak, aksi bir durumda suskun ve temkinli davranacaktır. Çoğunluğun sesini yükseltmesi azınlığın ise susmasıyla herhangi bir konu hakkında yapay bir konu oluşacak ve azınlıkta kalanlarında kendi zayıflıkları hakkındaki inançları giderek artacaktır.”⁴²⁹ Dolayısıyla suskunluk durumlarına göre de kitle iletişim araçları, bireylerin çevrelerini gözleme ve hangi fikirlerin gündemde olduğunu anlamaya çalışmalarında oldukça etkili bir kaynağı oluşturmaktadır. Kalender’e göre suskunluk sormalı teorisinin seçmen davranışlarına uyarlanması şöyle bir durum ortaya çıkaracaktır. “Seçmenler herhangi bir siyasal parti veya adaya oy verme kararı durumunda toplumdaki çoğunluk görüşünü gözleyebilecek bunun içinde yoğun olarak kitle iletişim araçlarına başvurulacaktır. Eğer oy vermeye niyetlendiği siyasal parti ve adayın seçmenlerin çoğunluğunca desteklediği inancına sahip olursa bu yöndeki niyetini sağlamlaştıracak ve açıkça görüşlerini belirtme cesaretine sahip olacaktır. Tersi bir durumda kendi siyasal parti veya adayının kazanamayacağına inanacak, ya gözde olana yönelme etkisiyle toplumca daha çok desteklenen tarafta yer alacak veya susup pasif bir hale gelecektir.”⁴³⁰ Tüm bunlar ışığında kitle iletişim araçlarının seçmen tercihleri üzerinde ülkedeki siyasal gündemin belirtilmesinde ve seçmenlere aktarılmasında, aynı zamanda bireyin siyasal görüşlerinin belirginleşmesinde gündemde olan siyasal görüşün etkisini göstermesi bakımından da önemli bir etkinliğe sahip olduğu düşünülebilir.

⁴²⁶ Kalender, **a.g.e.**, s.122.

⁴²⁷ **A.g.e.**, s.119.

⁴²⁸ Konca Yumlu, **Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları**, Nam Basım Ltd. İzmir, 1994, s.102.

⁴²⁹ Kalender, **a.g.e.**, ss.119-120.

⁴³⁰ **A.g.e.**, ss.120-121.

Sonuç olarak kitle iletişim araçlarının, siyasal katılım açısından bilgi, ilgi ve teşvik edici yönde olumlu bir etkisinden, diğer yandan da seçmen tercihleri üzerinde siyasal yaşama ait gündemdeki konulardan bireyi haberdar etme ve tercihlerini ya gündemdeki tercihler doğrultusunda yapma yada pasifleşerek suskun kalma yönünde etkileyebileceği düşünülebilir. Şüphesiz ki söz konusu etkinin derecesi, bireyin demokratik ve psikolojik özelliklerine, kitle iletişim araçlarının siyasal içerikli yayınlarının güvenilirlik derecesine, hangi kitle iletişim araçlarını hangi sıklıkta takip ettiklerine göre değişebilecektir.

SONUÇ

Doğumuyla birlikte kendisinde var olan refah, mutluluk ve güven içinde yaşama ihtiyacı ve bu ihtiyaçları maksimum düzeyde karşılama güdüsü bireyi, benzer ihtiyaçlara sahip değer bireylerle bir araya gelerek söz konusu ortak ihtiyaçları bu yolla karşılamaya yönlendirmiş, bu durum ise toplum adı verilen bütünün ve bu bütün içerisinde ortak amaç ve ihtiyaçların şekillendirdiği toplumsal yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumsal yapı bu nedenle, temelde toplumun varlığının devamında oldukça önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira toplumu oluşturan bireylerin ortak amaç ve ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal yapı içerisinde bu nedenle organize olmuş iş bölümü, iş birliği ve kurumsallaşmanın sağlanması ile mümkündür. Bu açıdan toplumsal yapı, toplumun devamlılığını sağlayan, söz konusu temel fonksiyonlardan ve kurumlardan oluşan karmaşık ve oldukça geniş bir çevreyi ifade etmektedir.

Toplumsal yapının iş bölümü ve iş birliği gibi fonksiyonları yerine getirmesi ve kurumsallaşmanın sağlanmasında düzenli bir işleyiş, ahenk ve bütünlüğün temelini oldukça önemlidir. Toplumsal yapının söz konusu gerekliliği; bu yapı içerisinde düzen iş bölümü iş bitiricilerin aldığı kararları talep ve beklentileriyle etkileyen ve alınan kararlardan direk yada dolaylı olarak etkilenen yönetilenlerin oluşturduğu siyasal yapı adı verilen ve söz konusu yönetici yönetilen ilişkilerin şekillendirdiği yeni bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Birey açısından, toplumsal ve siyasal yapı, doğumuyla birlikte doğal üyesi olarak dahil olduğu ve gerek toplumsal gerekse siyasal nitelikli olmak üzere diğer bireylerle çeşitli ve sayısız ilişkiler kurduğu temel toplumsal ve siyasal çevresini oluşturmaktadır. Birey doğduğu anda söz konusu siyasal ve toplumsal çevreye ilişkin bilgi sahibi değildir. Bu yapıları oluşturan toplumsal özellikleri tanımlamaktadır. Toplumsal ve siyasal yapı içerisinde bireyin kendi yerini keşfi, işlev ve fonksiyonlarının bilincine varması, söz konusu yapılara ilişkin temel özellikleri tanıması öğrenmesi ve içselleştirmesi ile bu çerçevede sosyal ve siyasal davranışlarda bulunması, tercih ve yönelimler ortaya koyması, birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde işleyen bir

döngüye işaret etmektedir. Söz konusu döngü; toplumsal yapı içerisinde, o toplumun “kültürü” – “toplumsallaşma süreci” ve bireylerin ortaya koydukları “sosyal davranış, tercih ve yönelimleri” arasında gelişirken, siyasal yapı içerisinde ve o toplumun siyasal yapısı içerisinde şekillenen “siyasal kültür” – “siyasal toplumsallaşma süreci” ile bireylerin “siyasal davranış, tercih ve yönelimleri” arasında süregelen karşılıklı etkileşim ve ilişkiler bütünü olarak ifade edilebilir.

Bu çalışmada toplumsal ve siyasal yapının en temel parçasını oluşturan bireylerin, toplumsal kültürün daha spesifik bir parçasını oluşturan siyasal kültürün şekillendirdiği siyasal toplumsallaşma süreci siyasal kültürün şekillendirdiği siyasal toplumsallaşma süreci içerisindeki yerini belirlemek ve bu süreçte etkili olan psikolojik zihinsel ve çevresel etkilerin bir arada, siyasal davranışların, tercih ve yönelimlerin ortaya çıkmasında hangi şartlarda ne derece belirleyici olabileceği açıklanmaya çalışılmıştır.

Toplumsal yapı içerisinde gelişen siyasal yapı, kendisine has siyasal norm, değer, inanç ve davranış kalıplarına sahiptir. Söz konusu siyasal sistemin norm, değer, inanç ve davranış kalıpları ise bir arada, toplumsal kültür adı verilen örf, adet, gelenek türü tüm değer kalıpları alışkanlık ve deneysel öğeler ile toplumsal duyuş düşünüş ve davranış kalıplarının oluşturduğu karmaşık bir bütünün daha spesifik bir parçasını oluşturan “siyasal kültürü” oluşturmaktadır. Siyasal kültür, bir yandan siyasal sürecin işleyişini kolaylaştıran diğer yandan da siyasal sistemin meşrutiyyetini ve devamlılığını sağlayan temel bir mekanizmadır.

Birey doğduğu anda sadece toplumsal yapının değil, aynı zamanda siyasal yapının ve sisteminde üyesi olmaktadır. Ancak tıpkı toplumsal yapının temel değer, norm, inanç ve davranış kalıpları gibi, siyasal sistemin norm, inanç değer ve davranış kalıplarının oluşturduğu siyasal kültür hakkında bilgi sahibi değildir. İş bu noktada; bireyin doğumuyla başlayan ve yaşamı boyunca devam eden siyasal toplumsallaşma süreci, mevcut siyasal sistemin norm değer inanç tutum ve davranış kalıplarının bireye aktarıldığı ve bireyin söz konusu norm değer inanç tutum ve davranış kalıplarını öğrenip içselleştirerek siyasal sistem içerisinde kendisi onun bir üyesi olarak tanımlanmasını

sağlayan dinamik ve çok yönlü bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal toplumsallaşma sürecinin siyasal kültür ve birey arasındaki söz konusu işlevi, gerek toplumsallaşma gerekse siyasal toplumsallaşmanın literatürde bazen “kültürlenme süreci” olarak ifade edilmesine neden olmaktadır.

Siyasal toplumsallaşma süreci, birey açısından, direkt olarak siyasal sistemin norm inanç tutum değer ve davranış kalıplarının öğrenildiği tek yönlü bir aktarım süreci değildir. Siyasal toplumsallaşma süreci öğrenim ve aktarımın yanında, bireyin benlik yapısı duygusal ve bilişsel yapının da süzgeç işlevi gördüğü bir benimseme ve özümseme sürecidir. Dolayısıyla siyasal insanın oluşumu olarak ifade edebileceğimiz siyasal toplumsallaşma süreci bireyi, sosyo-psikolojik ve zihinsel gelişim evrelerine paralel olarak ve her evrede ortaya çıkan temel özellikler çerçevesinde farklı bir etkileşim ortaya koyarak onu siyasal sistemin bir üyesi yapmaktadır.

Siyasal toplumsallaşma sürecinde, aracı kurumlar adı verilen ve siyasal kültürün bireye aktarımında etkili olan kurumların başlıcaları aile, okul, arkadaş grupları ve kitle iletişim araçlarıdır. Söz konusu aracı kurumlar, kendisine özgü bir yapı içerisinde, bireyin hem toplumsal hem de siyasal norm, değer, inanç, tutum ve davranış kalıplarını öğrenmesi, benimsenmesi ve özümsemesi doğrultusunda etkili olmaktadır. Söz konusu kurumların birey üzerindeki etkinlik derecesi ise, gelişim evrelerine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir.

Çocukluk döneminde dünyaya gelişiyle birlikte karşılaştığı ilk sosyal ve siyasal çevreyi “aile” oluşturmaktadır. Çocuk için ailesi ve aile içindeki ebeveynleri ile ilişkisi onun hem tek bilgi kaynağı hem de tanıdığı tek otorite mercii olması, bireyin siyasal toplumsallaşmasında aile kurumunun etkinliğinin doruk noktada bulunmasına neden olan faktörlerdir. Zira birey okul dönemine kadar, gerek sosyal gerekse siyasal nitelikli en temel ve basit norm, değer, inanç, tutum ve davranış kalıpları ile aile içerisinde tanışmaktadır. Çocuğun okula başlamasıyla birlikte, sosyal ve siyasal çevresi genişlemekte, farklı otorite mercileri ile tanışmakta, gerek bilgisel gerekse duygusal kaynağın değişimine paralel bir biçimde geliştiği görülmektedir. Ergenlik ve yetişkinlik

döneminde ise ailenin yerini arkadaş grupları ve kitle iletişim araçlarının aldığı görülmektedir. Ergenlik ve yetişkinlik döneminde bireyin gerek siyasal gerekse toplumsal norm, değer, tutum, inanç ve davranış kalıplarının aktarımında ve benimsenmesinde arkadaş grubu / grupları ile kitle iletişim araçlarının en etkin konuma ulaştığı görülmektedir.

Birey, siyasal toplumsallaşma süreci içerisinde, siyasal sistemin norm, değer, inanç, tutum ve davranış kalıplarını öğrenip içselleştirmesi sonucunda, bu çerçevede içinde şekillenen çeşitli siyasal tercih yönelim ve davranışları ortaya koymaktadır. Bu açıdan bireylerin siyasal sistem içinde sisteme ilişkin olarak sahip oldukları tutumsal davranışları, yönelimlerini, yine sistemin işleyişine ilişkin otorite mercilerini etkilemek, alınan kararları yönlendirmek amaçlı giriştikleri tüm faaliyet ve davranışlarını bir arada ifade eden bir kavram olarak ele aldığımız “siyasal katılım” ise siyasal kültür ve siyasal toplumsallaşma ile gelişen döngünün son aşamasını oluşturmaktadır.

Siyasal sistem içerisinde birey, az yada çok söz konusu siyasal katılım etkinliğinde bulunmaktadır. Zira insan olmanın doğal eğilimi, onun toplumsal ve siyasal bir varlık olmasıdır. Ancak bu durum, şüphesiz ki her birey için eşit düzeyde bir siyasal katılım düzeylerinin her birey için farklılık göstermesinin başlıca nedenlerini bireyin siyasal kültür yapısını özümseme ve benimsemesinde ve dolayısıyla bu çerçevede ortaya koyduğu tercih, yönelim ve davranışlarında etkili olan siyasal toplumsallaşma sürecinin nasıl geçirildiği ve o toplumun siyasal kültür yapısının temel özellikleri oluşturmaktadır.

Siyasal kültür ve siyasal toplumsallaşma ile siyasal katılım ilişkisine baktığımızda buraya kadar anlatılanlar ışığında, bireyin siyasal katılım düzeyi, yönelim ve tercihlerinin onun içerisinde bulunduğu toplumsallaşma, siyasal toplumsallaşma, kültür ve siyasal kültür etkisi ile belirlenen, çok değişkenli ve karmaşık bir yapı içerisinde ortaya çıktığı, bu süreçte bireyin gelişim aşamalarına göre rol oynayan faktörlerin etkinliklerinin değişiklik gösterdiği / gösterebileceği ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Kitapevi, Ankara, Ekim 1994.

AKTUNA Yıldırım, **Gençlik Döneminde Toplumsallaşma ve Kuşak Çatışması**, 2.Milli Gençlik Kongresi, 6-8 Kasım 1986, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1986.

Ansiklopedik Çevre Sözlüğü, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ocak 2001, Ankara.

ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları 3. Baskı Ekim 1999.

ARNHART Larry, **Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev; Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Aralık 2004.

ARSLANTÜRK Zeki – AMMAN Tayfun, **Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**; Çamlıca Yayınları, 4.Basım, İstanbul, Kasım 2001.

AYDIN Ayhan, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Alfa Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Mart 2001.

AZİZ Aysel, **Toplumsallaşma ve Kitle İletişim Araçları**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1982.

BACANLI Hasan, **Eğitim Psikolojisi**, Alkim Yayınevi, (t.y.) İstanbul.

BAYKAL Deniz, **Siyasal Katılma, Bir Davranış İncelemesi**, AÜSBF Yayını, No:302, Ankara 1970.

BİNBAŞIOĞLU Cavit, **Eğitim Psikolojisi**, Kadioğlu Matbaası, 7. Baskı, Ankara 1992.

BOSTANCI M. Naci, **Toplum Kültür Siyaset**, Vadi Yayınları Birinci Baskı, Kasım 1995.

BOZKURT Veysel, **Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller Kavramlar Kurallar**, Alfa Yayınları, 1.Baskı, Ocak 2004.

BRİM G. Orville, Jr. and Stanton Wheeler, *Socialization After Childhood: Two Essays*, John Wiley & Sons, Inc. New York, 1996.

BUMİN Kürşat, **Batıda Devlet ve Çocuk**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983.

CLAUSEN John. A., **Socialization and Society**, Little, Brown and Company, Boston, 1968.

CÜCELOĞLU Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi Basım, İstanbul, Aralık 2000.

ÇAM Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yay., İstanbul, 1995.

ÇEÇEN Anıl, **Kültür ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Genişletilmiş 2.Basım, Ankara, 1996.

ÇUKURCAYIR M. Akif, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Yargı Basımevi, Ankara 2000.

DAVER Bülent, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara 1993.

DEMİR Ömer - ACAR Mustafa, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

DEMİR Ömer - ACAR Mustafa, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Vadi Yayınları, 3.Baskı, Ankara, 1999.

DÖNMEZER Sulhi, **Toplum Bilim**, Beta Yayınları, Yenilenmiş 11. Baskı, İstanbul, 1994.

DUVERGER Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev: Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, t.y.

EAGLETON Terry, **İdeoloji**, Çev; Muttalip ÖZCAN, Ayrıntı Yayınları, I. Basım, Haziran 1996.

EASTON David - DENNIS Jack, “**The Childs Image of Government**”, ed. Edward S. Greenberg, Political Socialization, Atherton Pres, Inc., New York 1970.

ELKİN Frederick, **Çocuk ve Toplum: Çocuğun Toplumsallaşması**, Çev: Nazife Güngör, Gündoğan Yayınları, 1.Basım, Ankara, Mart 1995.

ENÇ Mitat, **Ruh Bilimleri Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara, 1980.

ERDEN Münire - AKMAN Yasemin, **Eğitim Psikolojisi: Gelişim öğrenme Öğretme**, Arkadaş Yayınları Ankara 1995.

ERGİL Doğu - ALKAN Türker, **Siyaset Psikolojisi, Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşım**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980.

ERKAL Mustafa E., **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınları, İlaveli Onbirinci Basım, İstanbul 2000.

EROĞLU Feyzullah, **Davranış Bilimleri**, Beta Yayım Dağıtım A.Ş. 2.Baskı, İstanbul, Ekim 1995.

FİCHTER Joseph, **Sosyoloji Nedir?**, Çev: Nilgün Çelebi, Atilla Kitabevi, 3.Baskı
Ankara, 1996.

GANDER Mary J. - GARDİNER Harry W., **Çocuk ve Ergen Gelişimi**, Çev. Ali
Dönmez - Nilgün Çelen - Bekir Onur, İmge Kitabevi Yayınları, 1.Baskı,
Ankara, Ekim 1993.

GÖKÇE Orhan, **İletişim Bilmine Giriş; İnsanlararası İlişkilerin Sosyolojik Bir
Analizi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993.

GÖRMEZ Kemal, **Kent ve Siyaset**, Gazi Kitapevi Yayınları, 1.Baskı, 1997.

GREENBERG Edward S., **Political Socialization**, Atherton Pres, New York, 1970.

GÜVENÇ Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.

HYMAN Herbert, **Political Socialization**, The Free Press, New York 1959.

İSEN Galip - BATMAZ Veysel, **Ben ve Toplum**, Om Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, Eylül
2002.

KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınları, 9.Baskı, İstanbul, 1996.

KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, **İnsan-Aile-Kültür**, Remzi Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul,
Ağustos 1996.

KALAYCIOĞLU Ersin – SARIBAY Ali Yaşar, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve
Değişim**, Der Yayınları, İstanbul, 1996.

KALAYCIOĞLU Ersin, **Çağdaş Siyasal Bilim: Teori Olgu ve Süreçler**, Beta
Yayınları, İstanbul, 1984.

_____ Ersin, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, Gür-ay Matbaası, İstanbul, 1983.

_____ Ersin, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1984.

KALENDER Ahmet, **Siyasal İletişim, Seçmenler ve İkna Stratejileri**, Çizgi Yayınları, Konya, Şubat, 2000.

KAPANİ Münci, **Politika Bilmine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 13. Baskı, Ankara.

KIŞLALI Ahmet Taner, **Siyasal Sistemler**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1991.

_____ Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, 6.Baskı, Kasım 1997.

KOÇ Mustafa - YAVUZER Yasemin ve diğerleri, **Gelişim ve Öğrenme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ekim 2001,

KONGAR Emre, **Toplumsal Değişme Kuralları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi İstanbul, 1985.

KULAKSIZOĞLU Adnan, **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul, Ocak 2000.

KÜÇÜKKURT M., **Uluslararası Turizm ve Türkiye' yi Tanıtma Stratejisi**, Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Yayını, İzmir 1988.

MANNHEİM Karl, **İdeoloji ve Ütopya**, Çev: Mehmet Okyavuz, Epes Yayınları, 2. Baskı, Aralık 2004.

MARDİN Şerif, **İdeoloji Toplu Eserleri 3**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, Haziran 1993.

MARX K., **Selected writings**, ed: D.McLellan, Oxford University Press, Oxford 1977.

MCLELLAN David, **İdeoloji**, Çev; Ercüment Özkaya, Doruk Yayınları, Ankara 1999.

MİBRATH Lester W. - GOEL M. L., **Political Participation ; How and Why Do People, Get Involved in Politics ?**, Rand Mc Nally College Publishing Company, Chicogo 1977.

MİLBURN Michael A., **Sosyal Psikolojik Açıdan Kamuoyu ve Siyaset**, Çev: Ali Dönmez – Veli Duyan, İmge Kitabevi, 1.Baskı, Ankara Haziran 1998.

NİE Norman H. - VERBA Sidney - CONVERSE Philip vd., **Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy verme Davranışı**, Çev. İlter Turan – Tuncay Karamustafaoğlu, S Yayınları, Ankara 1989.

NİRUN Nihat, **Sistematik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi**, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını No:56, Ankara 1991.

OĞUZKAN Ferhan A., **Eğitim Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1981.

ÖZBUDUN Ergun, **Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi, Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, İzmir, 1990.

_____ Ergun, **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.

ÖZTEKİN Ali, **Siyaset Bilmine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2000.

ÖZYURT Selahattin - GİRGIN Nesrin, **Gelişim Süreçleri: İnsan Nasıl Öğrenir?**, Değişim Yayınları, Adapazarı, 2000.

SAGIR Meral – AKILLI Serkan, **Siyaset Sosyoloji Yazıları**, Siyal Kitabevi, Ocak 2004.

SARIBAY Ali Yaşar – ÖĞÜN Süleyman Seyfi, **Bir Politikbilim Perspektifi**, Asa Kitabevi 1.Basım, Bursa, 1998.

SARIBAY Ali Yaşar, **Siyasal Sosyoloji**, Der Yayınları, 4.Basım, İstanbul 1998.

SAYIN Önal, **Aile Sosyolojisi**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990.

SCHWARTZ David C. - SCHWARTZ Sandra Kenyan, **New Directions in Political Socialization**, The Free Press, A Division of Macmillan Publishing Co. Inc. New York, 1975.

SELÇUK Ziya, **Eğitim Psikolojisi**, Atlas Kitabevi, 1994.

SENCER Muzaffer, **Türkiye’ de Siyasal Yapı ve Siyasal Davranışlar**, May Yayınları, İstanbul 1974.

SİTEMBÖLÜKBAŞI Şaban, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Faktörler**, Nobel Basın Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

ŞİMŞEK Şerif - AKGERMAN Tahir - ÇELİK Adnan, **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış**, Adım Matbacılık ve Ofset, Yenilenmiş 3. Baskı, Konya 2003.

TAŞDELEN Musa, **Siyaset Sosyolojisi**, Kocav Yayınları, İstanbul, Mart 1997.

TEKELİ Şirin, **David Easton ve Genel Sistem Teorisi**, Guryay Matbaacılık, İstanbul 1976.

TEZCAN Mahmut, **Sosyolojiye Giriş; Temel Kuramlar**, E Matbaası, 4.Baskı, Ankara, 1995.

TOKGÖZ Oya, **Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk ilişkisine Etkileri: Eskişehir ve Yozgat'ta Yapılan Alan Araştırmaları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

TURAN Emir, **Medya'nın Siyasi Hayata Etkileri**, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1.Basım, İstanbul, 1994

TURAN İlter, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, 3.Basım, İstanbul 1986.

TÜRKKAHRAMAN Mimar, **Türkiye'de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm**, Birey Yayınları, İstanbul, Ocak 2000.

UYVAL Birkan, **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerinde Ailenin Etkisi**, TODAİE Yayınları, Ankara 1984.

WILLIAMS Raymond, **Kültür**, Çev: Suavi AYDIN, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Nisan 1993.

YUMLU Konca, **Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları**, Nam Basım Ltd. İzmir, 1994.

YÜCEKÖK Ahmet N., **Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1987.

MAKALELER

AFACAN Hakan, “Siyasal Katılma ve Cinsiyet Rollerini : Konya ve Yöresi Örneği Uygulaması”, Süleyman Demirel Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 1999, s. 4 (Güz).

AKYILDIZ Hüseyin, “Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma”, Süleyman Demirel Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y.1998, S.3 (Güz).

ANAR Suat, “Aile ve Toplumsallaşma”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C:3, S:1, 1990.

ATILGAN Gökhan, “Marx’ta İdeoloji; Kapitalizmin Devrimci Eleştirisinin Bir Olanağı”, **Praksis, Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, Güz 2001, http://praksis.fisek.com.tr/atilgan_olg_hpp/, 28.07.2005

BRİM G. Orville, Jr., “Adult Socialization,” Ed. John A. Clausen, *Socialization and Society* Little Brown and Company, Boston, 1968.

CAHA Ömer – TOPRAK Metin – DELMİŞ İbrahim, “Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi : Kırıkkale Örneği, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 2, Sayı 9, 1996.

CEYHAN Esra, “Gelişimin Temelleri”, Ed. Gürhan Can, *Gelişim ve Öğrenme*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, Ekim 2001.

CLAUSEN John. A., “Perspectives on Childhood Socialization”, Ed. John A. Clausen, **Socialization and Society**, Little, Brown and Company, Boston, 1968.

ÇELİK Ejder, “Gençlerin Sosyalleşme Süreçlerinde Kitle İletişim Araçlarının Etkileri”,
Türk Yurdu Dergisi, 16 (110) Ekim 1996.

ÇUKURCAYIR M. Akif – GÖKÇE Gülise, “Yerel Siyaset ve Katılma Davranışı :
Konya’ da Katılım Eğrileri”, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, Nisan
2002.

ERGİL Doğu, “Yabancılaşma ve Siyasal Eylem; Siyasal Eylemcilerin Toplumsal
Nitelikleri”, A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksekokulu Yıllık 1977-1978.

EASTON David - DENNIS Jack, “The Childs Image of Government”, Ed. Edward S.
Greenberg, Political Socialization, Atherton Press New York, 1970.

GABRIEL - ALMOND, The Study of Political Culture in Germany, Dirk
Bergschoesser and Raff Rytlewski (ed.), **Political Culture in Germany**,
St. Marti’s Pres, New York, 1993.

GÖKÇE Orhan – GÖKÇE Gülise – ÇUKURCAYIR M. Akif, “Kent Yönetimine
Katılım : Katılımın Bir boyutu Olarak Etkinlik Duygusunun Konya
Örneğinde Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, **İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl. 1993 S (4) Güz.

GREENBERG Edward S., “Consensus and Dissent Trends in Political Socialization
Research”, Ed. Edward S Greenberg, Political Socialization Atherton Press;
New York, 1970.

GREENBERG Edward S., “The Political Socialization of Black Children”, Ed. E. S.
Greenberg, Political Socialization, Atherton Press, New Work, 1970.

GREENSTAIN Fred, “Children and Politics” Ed. Edward S. Greenberg, Political Socialization, Atherton Press, New York 1970.

GÜÇLÜ Nezahat, “Okul öncesi Dönemde Çocuğun Sosyalleşmesi”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, 22-28 Ocak 1997.

KALAYCIOĞLU Ersin, SARIBAY Ali Yaşar, “İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etkenler”, Ed. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul, Ocak 2000.

KARAY Meryem, “Kadın Adına Gündem Oluşturmak”, **Amme İdaresi Dergisi C,23**, S.3, Haziran 1990.

KIZILOLUK Hakkı, “Cumhuriyet Döneminde Kadına Verilen Siyasal Haklar ve Bunun Siyasal Katılım Üzerindeki Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 22. 23, Aralık 1999.

KOCACIK Faruk, “Üniversite Gençliğince Kimlik Bunalımı Farklılaşma ve Özdeşleşme (Bütünleşme)”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Tartışmaları Dergisi**, Sayı 1, Eylül 2003.

ONUR Bekir, Siyasal Toplumsallaşma ve Kültür, **Milli Kültür Dergisi**, (91) Nisan 1992

OZANKAYA Özer, “Siyasal Olayların Etkenleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, No: 4, Aralık 1968

ÖNER Şerif, “Kentleşme ve Modernleşmenin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl 70, Sayı 420, Eylül 1998.

ÖZBUDUN Ergun, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, Ed. Hüsnü Erkan, Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, İzmir, 1990.

ÖZER İnan, “Siyasal Kültür Demokrasi ve Demokratik Değerler”, **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt IVX Sayı 1, Temmuz 1996.

ÖZER İnan, “Toplumsallaşma Sürecinin Siyasal Boyutu, Siyasal Katılma ve Kentlileşme”, **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt VI, Sayı 1-2 1998.

RENSHAN Stanley Allen, “The Role of Personality Development in Political Socialization”, **New Directions in Political Socialization**, Ed. David C. Schwartz - Sandra Kenyan Schwartz, The Free Press, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York 1975.

SCHWARTZ Sandra Kenyan, “Patterns of Cynicism Differential Political Socialization, Among Adolescents”, **New Directions in Political Socialization**, Ed. David V. Schwartz, The Free Press, A Division of Macmillan Publishing Co. Inc. New York, 1975.

SEZER Özcan, “Bireysel Toplumsal ve Siyasal Boyutlarıyla Yabancılaşma”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5, Haziran 2001.

SİTEMBÖLÜKBAŞI Şaban, “Siyasal Kültür’ün Kavramsallaştırılmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl:1997, S: 2 (Güz).

TAFTALI Oktay, “Düşüncenin Mutsuz Biçimi”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi** İdeolojiler 3, Yıl 8, Sayı 30, Kasım, Aralık Ocak 2004/05.

TALASLI Gülay, “Türk Toplumunda Kadının Konumu ve Siyasal Katılımı”, **ABC Dergisi** (115) Mart 1996.

TOKGÖZ Oya, “Kadın Seçmen İmgesi” Türkiye’de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme , **Amme İdaresi Dergisi**, 27(4), Aralık 1994.

TÜRKKAHRAMAN Mimar, “Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme: Tarih ve Politika”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S: 23-24, 1998.

UYSAL Birkan, “Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerinde Ailelerin Etkisi” **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 4.

UYSAL Birkan, “Siyasal Otorite, Laiklik Katılma, **Amme İdaresi Dergisi**, C.14.

YEŞİLORMAN Mehtap, “Politik Türbülans: Siyasal Olan her şeyde Buharlaşır”, **Amme İdaresi Dergisi**. C:35, Sayı: 3, Eylül 2002.

DİZİN

A

Aile, vii, viii, 45, 46, 47, 48, 51, 106, 107, 140, 143, 145

C

Cinsiyet, viii, 108, 111, 145

Ç

Çocukluk, vii, 8, 14, 16, 17, 20, 22, 23, 32, 33, 58

D

Davranış, 21, 28, 50, 86, 104, 137, 139, 143, 144

E

Eğitim, vii, viii, 9, 10, 11, 12, 18, 25, 46, 50, 52, 114, 115, 116, 130, 137, 138, 139, 142, 143, 145, 147
Empati, ix, 124, 125
Ergenlik, vii, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 48, 58, 108, 141

İ

İdeoloji, viii, 2, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 91, 139, 141, 142, 145

K

Kentleşme, viii, 117, 118, 147
Kitle iletişim araçları, 129, 130
Kültür, iii, v, vii, viii, x, xiii, xiv, 1, 2, 24, 32, 34, 48, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 85, 86, 87, 88, 91, 100, 106, 138, 140, 142, 144, 147, 148

M

Meslek, viii, 119

O

Okul, vii, viii, 12, 18, 19, 21, 50, 51, 53, 114, 147
Olgunluk, vii, 36

S

Sistem, v, viii, x, 21, 93, 94, 95, 144
Siyasal etkinlik, ix, 121, 122, 123
Siyasal insan, v
Siyasal katılım, xiv, 95, 96, 98, 124
Siyasal kültür, v, xiv, xv, 2, 65, 68, 69, 76
Siyasal sistem, v, 34, 65, 73, 93, 122
Siyasal sosyalleşme, 123
Siyasal Toplumsallaşma, iii, v, vii, xiii, xiv, 1, 2, 6, 7, 8, 9, 32, 47, 77, 108, 114, 139, 147
Sosyalleşme, 8, 29, 67, 144, 146, 149
Statü, viii, 119

T

Toplumsallaşma, vii, xiii, 1, 4, 5, 6, 9, 24, 27, 28, 34, 39, 40, 41, 46, 47, 50, 53, 55, 58, 114, 137, 145, 148

V

Vatandaşlık görevi, 124

Y

Yaş, viii, 108, 109, 110
Yetişkinlik, vii, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45